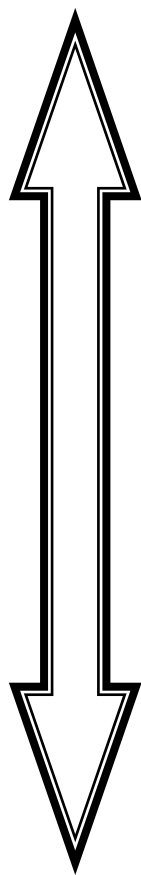

मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

(आ.व. २०८१/०८२-२०८६/०८७)

मष्टा गाउँपालिका भातेखोला बझाङ्ग

२०८१

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग

मष्टा गाउँपालिका भातेखोला बझाङ्ग

प्राविधिक सहजिकरण

ह्याप्पी स्ट्रिङ्ग एडभाइजर्स प्रा लि

बेनी नगरपालिका ढ म्याग्दी

प्रकाशन वर्ष २०८१

मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

मष्टा गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय भातेखोला बझाङ्ग

अध्यक्षको मन्तव्य

जनताको नजिकको सरकारको रूपमा रहेको स्थानीय सरकारहरूले स्थानीय धरातलीय विशिष्टता तथा नागरिकको वास्तविक आवश्यकता र चाहाना प्रतिबिम्बित हुने गरी आफ्ना प्रयासहरू अगाडी बढाउनु पर्दछ । सार्वभौम नेपाली जनताको लामो त्याग र बलिदान पश्चात संविधान सभाबाट जारी नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा मुलुकमा दीगो विकास, सुशासन, शान्ति र समृद्धिको जनअपेक्षा पुरा गर्ने संकल्प गरेको छ । यसै संकल्पलाई आत्मसाथ गर्दै समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वको सिद्धान्त बमोजिम तिनै तहका सरकारहरू विकास र समृद्धिको यात्रामा क्रियाशिल रहेका छन् । नागरिकको जीवनस्तरमा गुणस्तरीय परिवर्तन ल्याउन उनीहरूको घरदैलोमा विकासको मार्गचित्र कोर्न आवश्यक छ ।

स्थानीय सरकारहरूले स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागितामा सहभागितामूलक तथा समावेशी विकासको अवधारणा बमोजिम दीर्घकालीन सोच, आवधिक, विषयगत रणनीतिक र गुरुयोजना तथा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्दछ । आम नागरिकले संघीय लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थाले सिर्जना गरेको परिवर्तनको प्रत्यक्ष अनुभूति गर्ने तथा कार्यान्वयन योग्य योजना छनौट तथा सोको लागि आवश्यक श्रोतको व्यवस्थापन गर्नु जरुरी देखिन्छ । यसका साथै स्थानीय सरकारका निर्वाचित जनप्रतिनिधिको नेतृत्व तथा निर्देशनमा स्थानीय नीति, कानून, कार्यविधि र मापदण्ड निर्माण, योजना तथा बजेट तर्जुमा, विकास व्यवस्थापन र सेवा संचालन तथा प्रवाहलाई सुव्यवस्थित र प्रभावकारी तथा पारदर्शी बनाउन आवश्यक छ ।

नेपालको संविधान अनुसार संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन पश्चात विक्रम सम्बत २०७४ मा स्थानीय निर्वाचन सम्पन्न भयो, जसले राज्य सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास कार्य सम्पादन सम्बन्धमा केन्द्रिकृत र एकात्मक मानसिकतालाई विकेन्द्रीकृत प्रणालीमा रूपान्तरण गरायो । स्थानीय तहमा लामो समयसम्मको जनप्रतिनिधिको विहिनता, शासन प्रणालीमा आएको परिवर्तनको सन्दर्भमा स्थानीय सरकार क्षमता कमजोर रहनु स्वभाविकै हो ।

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको सुदूरपश्चिम प्रदेश र बझाङ्ग जिल्ला स्थित मष्टा गाउँपालिकाको निर्वाचित पदाधिकारीको पहिलो कार्यकालको समापन भई नयाँ निर्वाचित पदाधिकारीले पदबहाल गरेको पहिलो वर्षमा मष्टा गाउँपालिका, बझाङ्गको आगामी पाँच वर्षको लागि आवधिक विकास योजना (आ.व. २२०८२/०८३-२२०८६/०८७) तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको छ । गाउँपालिकाको विकास तथा सुशासनको समग्र अवस्थाको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी, बहगत छलफल गरी, कार्ययोजना कार्यशाला, सरोकारवालासंगको छलफल लगायतबाट आएका विषयलाई समावेश गरी यो आवधिक विकास योजना तयार भएको छ । "समृद्ध मष्टा : सुखी मष्टा बासी" को दर्घकालिन सोच सहितको यो आवधिक विकास योजनालाई ने आधार बनाई कार्यपालिकाको कार्यकाल अधिबढेछ ।

अन्त्यमा, म लगायत यस गाउँपालिकाका निर्वाचित पदाधिकारीको कार्यकाललाई पूर्णरूपमा सफल पार्न सहयोग गर्नु हुनेछ भन्ने अभिलाषा गाउँ सभा, कार्यपालिका, विषयगत समिति तथा वडा समिति पदाधिकारी, विषयगत शाखा, स्थानीय समुदाय, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, विज्ञ सल्लाहकार समूह, शुभचिन्तक लगायत सम्पूर्ण पदाधिकारी, कर्मचारी र सम्बन्धित सबैमा अपेक्षा सहित यस मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तयार गर्ने कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नु हुने विज्ञहरू र परामर्शदाता संस्थालाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

ज्ञान बहादुर बोहरा

अध्यक्ष

मष्टा गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय भातेखोला बझाङ

उपाध्यक्षको मन्तव्य

संघीयताको अवधारणा अनुरूप नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय तहलाई स्वायत्तता सहित व्यवस्थापिका, कार्यकारी र न्यायीक अधिकारहरूको सुनिश्चितता गरेको छ। यस बमोजिम सहकारीता, सह- अस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तक क्रियाशील रहेका छन् । स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले समेत स्थानीय शासन प्रणालीलाई संस्थागत बनाउन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता ल्याउन स्थानीय सरकारलाई मार्गदर्शन गरेको छ । त्यसकै फलस्वरूप नागरिकहरूले आफ्नै घरदैलोबाट आवश्यक सेवाहरू प्राप्त गरिरहेका छन् ।

जनताको नजिकको सरकारको रूपमा रहेको स्थानीय सरकारले उपलब्ध स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरी वकासलाई नतिजामूलक तथा परिणामुखी बनाउन अधिकतम प्रयास गर्नुपर्दछ । स्रोत, साधन तथा क्षमता र पूर्वाधार विकासको न्यून अवस्था र तीव्र विकासको जनचाहाना सम्बोधन गर्नु आफैमा कठिन र चुनौतिपूर्ण कार्य हो । विकास प्रक्रियामा विपन्न तथा पछाडि पारिएका वर्ग तथा समुदायको मूलप्रवाहीकरण गरी उनीहरूको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

स्थानीय तहको निर्वाचन पछि जनप्रतिनिधिहरूले यस गाउँपालिकाले विकास प्रक्रिया तथा उपलब्धीलाई समतामूलक तथा न्यायपूर्ण बनाउने र वातावरणमैत्री, दीगो पूर्वाधार विकासमा जोड दिई सामाजिक तथा आर्थिक विकासको आधार तयार गर्ने उद्देश्य लिएका छौं। यसका लागि सहभागितामूलक तथा समावेशी प्रक्रिया बमोजिम नीति, आवधिक विकास योजना, वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्ने परिपाटिको विकास भएको छ । यसबाट विकासको मूलप्रवाहबाट बाहिर रहेका विपन्न तथा पछाडी पारिएका/परेका वर्ग तथा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी सम्बोधन गर्ने प्रयास समेत गरिएको छ । सक्षम, सवल र नागरिकप्रति संवेदनशील तथा जवाफदेही स्थानीय सरकारबाट मात्रै जनचाहाना सम्बोधन हुन सक्दछ ।

नागरिकको आवश्यकता तथा अपेक्षा सम्बोधनको लागि स्थानीय सरकार अझ बढी सवल, सक्षम र जवाफदेही हुन आवश्यक छ । यसका लागि स्थानीय सरकारहरूले सुशासन तथा विकासको अवस्था बारेमा अध्ययन विश्लेषण गरी सोको अभिलेख आम नागरिक तथा सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराउनु आवश्यक हुन्छ । यसै सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाले आम जनसमुदायलाई हित हुने गरी गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तयार भइ कार्यान्वयनमा आएको छ ।

यस पृष्ठभूमिमा मष्टा गाउँपालिकाको आगामी वर्षको मार्गचित्रको रूपमा यो आवधिक विकास योजनाले काम गर्नेछ भन्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दै यसको तयारीको क्रममा सहयोग पुर्याउनु हुने कार्यपालिकाका पदाधिकारी, विषयगत समितिका संयोजक तथा सदस्यहरू, विषयगत शाखाका कर्मचारीहरू, वडा सचिव, सम्पूर्ण कर्मचारीहरू तथा विज्ञहरू प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दै सबैको निरन्तर सहयोग र साथको सदैव अपेक्षा गर्दछु ।

हर्क धामी

उपाध्यक्ष

मष्टा गाउँपालिका गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय भातेखोला बझाङ्ग

कृतज्ञता

संघीय शासन व्यवस्थामा स्थानीय सरकारलाई नागरिकको घरदैलोको सरकारको रूपमा हेरिएको हुन्छ । तसर्थ राजनीतिक र अवधारणागत रूपमा पनि स्थानीय सरकारसँग जनताको अपेक्षा बढी नै हुने गर्दछ । सबल र नागरिकप्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी स्थानीय सरकारबाट मात्रै जनताका चाहानाहरू सम्बोधन हुन सक्दछ । तसर्थ नागरिकको आवश्यकता तथा अपेक्षा सम्बोधनको लागि स्थानीय सरकार अझ बढी सबल, सक्षम र जवाफदेही हुन आवश्यक छ । सिमित साधन र श्रोत अनि असिमित जनआकांक्षा र आवश्यकता बीच तालमेल गरी धेरै भन्दा धेरै विकासका प्रतिफलहरू विभिन्न क्षेत्र र वर्गका जनता बीच पुर्याउने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको रहेको छ । मष्टा गाउँपालिकाले सरकारी, निजी, समुदाय, सहकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा विपन्न तथा पछाडि पारिएका वर्ग तथा समुदायलाई विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गरी उनीहरूको आवश्यकताको सम्बोधन गर्ने प्रयास गरेकोछ ।

यस गाउँपालिकालाई "समृद्ध मष्टा सुखी मष्टा ली" को दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन आवधिक विकास योजना, विषय क्षेत्र रणनीतिक तथा गुरुयोजना र वार्षिक बजेट तथ कार्यक्रम बीचमा अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्ने प्रयास गरिएको छ । शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास प्रयासलाई सहभागितामूलक, समावेशी, पारदर्शी, योजनाबद्ध तथा व्यवस्थित र जवाफदेही तवरले अगाडि बढाउन, प्रशासनिक व्यवस्थालाई सहजता प्रदान गर्न र कार्यान्वयन तथा उपलब्धिाको अभिलेख व्यवस्थापनमा गाउँपालिका सदैव सचेत रहेको छ । यस गाउँपालिकाले संस्थागत विकासको लागि विषयगत सबल तथा कमजोर क्षेत्र पहिचान गरेको छ र सो अनुसार क्षमता विकासका क्षेत्र र कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयनमा लिएको छ । यसैगरी प्रचलित नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था बमोजिम समयमा नै कार्यक्रमलाई लैगिक र सामाजिक समावेशीकरण लगायत समग्र पक्षका उद्देश्य, लक्ष्य तथा रणनीति तय गरिएको छ । सहभागितामूलक र समावेशी प्रक्रिया अनुसार विकासको प्राथमिकतामा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने गरिएको छ । गाउँपालिकाले जनस्वास्थ्य, विपद जोखिम व्यवस्थापन एवं वातावरण संरक्षण र जलवायु उत्थानशीलताको आयामलाई समेत यथोचित मध्यनजर गरी आवधिक विकास योजनाले कार्यक्रमहरू तयार गरिएको छ । सुशासन तथा विकासको योजना तयार गर्नु आवधिक विकास योजना तयार गर्नु र कार्यान्वयन गर्नु गराउनु स्थानीय सरकारको एक प्रमुख र महत्वपूर्ण दायित्व हो । गाउँपालिकाको विकास तथा सुशासनको समग्र योजनाको रूपमा मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तयार गरि प्रकाशन गरिएको छ । यस पृष्ठभूमिमा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तयार गर्ने काममा सहयोग गर्नु हुने गाउँ सभा, कार्यपालिका तथा वडा समितिका निर्वाचित पदाधिकारीज्यूहरू, महत्वपूर्ण रायसुझाव प्रदान गर्ने राजनीतिक दलका स्थानीय प्रमुख तथा प्रतिनिधिज्यूहरू, विज्ञ समूहका सल्लाहकारज्यूहरू, सामाजिक तथा बौद्धिक क्षेत्रका महत्वपूर्ण व्यक्तित्व र समुदाय तथा समन्वय र व्यवस्थापनमा विज्ञ तथा सहयोगी हातका रूपमा रहेका शाखा प्रमुखहरू समेत सबै कर्मचारीहरू प्रति हार्दिक कृतज्ञता तथा आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । आगामी दिनमा समेत सबै पक्षहरूको सकारात्मक सहयोग, सल्लाह, सुझाव र समन्वय र जिम्मेवारीपूर्ण भूमिकाका साथ यो आवधिक विकास योजना कार्यान्वयन हुने विश्वास लिएको छु ।

रमेश कुमार खडका

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषय सूचि

परिच्छेद १: परिचय.....	1
१.१ पृष्ठभूमि.....	1
१.२ आवधिक विकास योजनाको उद्देश्य	2
१.३ आवधिक विकास योजनाऔचित्य	2
१.४ आवधिक विकास योजनाको नीतिगत र कानूनी आधार.....	3
१.५ आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया.....	4
१.५.१ सम्पन्न गरिएका प्रकृया तथा मुख्य कृयाकलापहरु	4
१.५.२ अपेक्षित नतिजाहरु.....	6
१.५.३ आवधिक विकास योजनाका दायराहरु.....	6
परिच्छेद २ : मष्टा गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा	7
२.१ गाउँपालिकाको परिचय.....	7
२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना भौगोलिक अवस्थिति.....	8
२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा.....	9
२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था	9
२.२ आर्थिक विकास अवस्था.....	10
२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा.....	10
२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृति.....	10
२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति.....	10
२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा.....	11
२.२.५ बैह तथा वित्तीय क्षेत्र.....	11
२.३ सामाजिक विकासको अवस्था.....	11
२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण.....	11
२.३.२ शैक्षिक विकास	11
२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई	12
२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	12
२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला	12
२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था.....	12
२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	13

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात.....	13
२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा.....	13
२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि.....	13
२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था.....	13
२.५.१ वन तथा जैविक विविधता.....	13
२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन.....	14
२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन.....	14
२.५.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता.....	14
२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था.....	14
२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन.....	14
२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास.....	15
२.६.३ श्रोत परिचालन.....	15
२.६.४ योजना व्यवस्थापन.....	15
परिच्छेद ३सोच तथा विकासको अवधारणा.....	15
३.१ पृष्ठभूमी.....	15
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती.....	17
३.२.१ कृषि तथा पशुपालन.....	17
३.२.२ पूर्वाधार तथा वातावरण.....	17
३.२.३ स्वास्थ्य.....	17
३.२.४ शिक्षा.....	17
३.२.५ अन्य.....	17
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर.....	19
३.३.१ विकासका सम्भावनाहरू.....	19
३.३.२ गाउँपालिका विकासका अवसरहरू.....	19
३.३.३ गाउँपालिका विकासका प्रमुख सवालहरू.....	20
३.४ निर्देशक सिद्धान्त.....	20
३.४.१ नागरिक संलग्नता र जनकेन्द्रीत विकास.....	21
३.४.२ वातावरण सन्तुलन तथा दीगो विकास.....	21
३.४.३ स्थानीय संस्थागत क्षमता विकास.....	21

३.४.५ स्थानीय सुशासन र उत्तरदायित्व	22
३.४.६ भू-उपयोग र व्यवस्थित एकीकृत वस्तीको विकास	22
३.४.७ मानव अधिकार, सामाजिक न्याय र दीगो शान्ति	23
३.४.८ समुदाय, निजी क्षेत्र एवं गैसस साझेदारी	23
३.४.९ नतिजामूलक व्यवस्थापन प्रणाली (Result-Based Management)	23
३.५ दीगो विकास, राष्ट्रिय र प्रवेश लक्ष्यसँग आवधिक विकास योजनाको तादाम्यता	24
३.५.१ राष्ट्रिय पन्ध्रौँ योजनाको सोच	26
३.६ मष्टा गाउँपालिकाको सौच, लक्ष्य तथा उद्देश्य	26
३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता	26
३.७.१ मष्टा गाउँपालिका विकासका रणनीतिहरु	26
३.७.२ प्राथमिकता क्षेत्र	27
परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र	28
४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी	28
४.१.१ पृष्ठभूमि	28
४.१.२ समस्या तथा चुनौती	28
४.१.३ संभावना तथा अवसर	29
४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	29
४.१.५.१ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका: (क) कृषि	33
४.१.५.२ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका: (ख) पशुपंक्षी	37
४.२ सिंचाई	40
४.२.१ पृष्ठभूमि	40
४.२.२ समस्या तथा चुनौती	40
४.२.३ संभावना तथा अवसर	40
४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	40
४.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	43
४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	45
४.३.१ पृष्ठभूमि	45
४.३.२ समस्या तथा चुनौती	45
४.३.३ संभावना तथा अवसर	45

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	46
४.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	48
४.३.५.१ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	48
४.३.५.२ कला भाषा, साहित्य तथा संस्कृति	50
४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति	52
४.४.१ पृष्ठभूमि	52
४.४.२ समस्या तथा चुनौती	52
४.४.३ संभावना तथा अवसर	52
४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	52
४.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	55
४.५ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र	57
४.५.१ पृष्ठभूमि	57
४.५.२ समस्या चुनौती	57
४.५.३ सम्भावना र अवसर	57
४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	57
४.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	59
४.६ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	61
४.६.१ पृष्ठभूमि	61
४.६.२ समस्या तथा चुनौती	61
४.६.३ संभावना तथा अवसर	61
४.६.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	61
४.६.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	63
परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र	65
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण	65
५.१.१ पृष्ठभूमि	65
५.१.२ समस्या तथा चुनौती	65
५.१.३ संभावना तथा अवसर	65
५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	65
५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	67

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन.....	69
५.२.१ पृष्ठभूमि.....	69
५.२.२ समस्या तथा चुनौती.....	69
५.२.३ संभावना तथा अवसर.....	69
५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	70
५.२.५ अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका.....	72
५.३ खानेपानी तथा सरसफाई.....	74
५.३.१ पृष्ठभूमि.....	74
५.३.२ समस्या तथा चुनौती.....	74
५.३.३ संभावना तथा अवसर.....	74
५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	74
५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	77
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	79
५.४.१ पृष्ठभूमि.....	79
५.४.२ समस्या तथा चुनौती.....	79
५.४.३ संभावना तथा अवसर.....	79
५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	79
५.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	82
५.५ युवा तथा खेलकुद.....	85
५.५.१ पृष्ठभूमि.....	85
५.५.२ समस्या तथा चुनौती.....	85
५.५.३ संभावना तथा अवसर.....	85
५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	85
५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	87
परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र.....	89
६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण.....	89
६.१.१ पृष्ठभूमि.....	89
६.१.२ समस्या तथा चुनौती.....	89
६.१.३ संभावना तथा अवसर.....	89

६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	89
६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	92
६.२ सडक, पुल तथा यातायात	94
६.२.१ पृष्ठभूमि	94
६.२.२ समस्या तथा चुनौती	94
६.२.३ संभावना तथा अवसर	94
६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	94
६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	98
६.३ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	100
६.३.१ पृष्ठभूमि	100
६.३.२ समस्या तथा चुनौती	100
६.३.३ संभावना तथा अवसर	100
६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	100
६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	103
६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	105
६.४.१ पृष्ठभूमि	105
६.४.२ समस्या तथा चुनौती	105
६.४.३ संभावना तथा अवसर	105
६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	106
६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	108
परिच्छेद ७ : वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र	110
७.१ वन तथा जैविक विविधता	110
७.१.१ पृष्ठभूमि	110
७.१.२ समस्या तथा चुनौती	110
७.१.३ संभावना तथा अवसर	110
७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	110
७.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	113
७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	115
७.२.१ पृष्ठभूमि	115

७.२.२ समस्या तथा चुनौती.....	115
७.२.३ संभावना तथा अवसर.....	115
७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	115
७.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....	117
७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	119
७.३.१ पृष्ठभूमि	119
७.३.२ समस्या तथा चुनौती.....	119
७.३.३ संभावना तथा अवसर.....	119
७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	119
७.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	121
७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	123
७.४.१ पृष्ठभूमि	123
७.४.२ समस्या तथा चुनौती.....	123
७.४.३ संभावना तथा अवसर.....	123
७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	123
७.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	126
परिच्छेद ८ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र	128
८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन.....	128
८.१.१ पृष्ठभूमि	128
८.१.२ समस्या तथा चुनौती.....	128
८.१.३ संभावना तथा अवसर.....	128
८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	129
८.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	132
परिच्छेद ९ : कार्यान्वयन व्यवस्था	134
९.१ पृष्ठभूमि.....	134
९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना	134
९.२.१ पृष्ठभूमि	134
९.२.२ समस्या तथा चुनौती.....	134
९.२.३ संभावना तथा अवसर.....	135

९.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना	135
९.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका	137
९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट.....	139
९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण	140
९.५ स्रोत परिचालन रणनीति	144
९.६ आवधिक विकास योजना कार्यान्वयन	145
९.६.१ वर्तमान अवस्था.....	145
९.६.२ कार्यान्वयन कार्ययोजना	145
९.६.३ मार्गदर्शन तयारी.....	145
९.६.४ कार्यान्वयन विधिको छनौट	146
९.६.५ अख्तियारी.....	146
९.६.६ वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना	146
९.६.७ अनुगमन प्रतिवेदन र समीक्षा	146
९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना.....	146
९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता	147
९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको उद्देश्य/असर.....	148
९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन रणनीति	148
९.७.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी	148
९.७.५ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया	149
अनुसूचीहरू.....	150

अनुसूचीहरू

अनुसूची एक: आवधिक विकास योजनाको सन्दर्भ सामाग्रीहरू.

अनुसूची दुई आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०७९/८० को प्रस्तावित शारश

अनुसूची तीन: आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०७९/८० को यथार्थ उपलब्धि शारश.....

अनुसूची चार(क): मष्टा गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको प्रक्षेपण वृद्धिदर....

अनुसूची चार(ख): मष्टा गाउँपालिकाको वार्षिक बजेटको यथार्थ प्रगती वृद्धिदर

अनुसूची पाँच: मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको प्रक्षेपण.

अनुसूची छ: मष्टा गाउँपालिकाका गौरवका योजनाहरू...

अनुसूची सात. मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको लागि प्रस्ताविक आयोजनाहरू

अनुसूची आठ मष्टा गाउँपालिकाको परियोजना वैन्द्र...

अनुसूची नौ: आवधिक विकास योजना तयारी अभिमुखिकरणको माईन्युट,

मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना

अनुसूची दश: आवधिक विकास योजना अभिमुखिकरणको फोटो.....

अनुसूची एघार: आवधिक विकास योजना तयारीको वडागत कार्यशालाको माईन्युट

अनुसूची बाह्र: आवधिक विकास योजना वडागत कार्यशालाको फोटो

अनुसूची तेह्र: आवधिक विकास योजना कार्यशालाको माईन्युट..

अनुसूची चौह्र: आवधिक विकास योजना कार्यशालाको फोटो.

अनुसूची पन्ध्र: मष्टा गाउँपालिकाको जी आई.एस नक्साहरू

तालिका सुची

तालिका १: गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्या विवरण

तालिका २: विकासका सम्भावनाहरू

तालिका २ दीगो विकास लक्ष्य तथा सूचक

तालिका ४: दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य तथा सूचक

तालिका ५: सुदूरपश्चिम प्रदेश समृद्धिका संवाहक संकेत

तालिका ५: दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्य

तालिका ७ राष्ट्रिय तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशले अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन लक्ष्य

तालिका ८: मष्टा गाउँपालिकाको परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका ९: विषयक्षेत्र अनुसारको बजेट प्रक्षेपण अनुमान

तालिका १०: मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको प्रक्षेपण साशंस

तालिका ११: कार्यान्वयन कार्ययोजनाका चरण

शब्द परिचय

अ.मु. : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

अ/गैसस : अन्तराष्ट्रिय/गैर सरकारी संस्था

आव : वार्षिक वर्ष

आ.वि : आधारभुत विद्यालय

मा.वि : माध्यमिक विद्यालय

उ.स. : उपभोक्ता समिति

कि मि : किलोमिटर

न.पा. : नगरपालिका

गा.पा. : गाउँपालिका

गा.पा.चि. : गाउँपालिका पार्श्व चित्र

प्रा.वि. : प्रार्थमिक विद्यालय

मा.वि. : माध्यमिक विद्यालय

मे टन : मेट्रिक टन

रायोआ : राष्ट्रिय योजना आयोग

रु. : रुपैयाँ

लि : लिटर

वनं : वडा नम्बर

दिविल : दिगो विकास लक्ष्य

दिराल : दिगो राष्ट्रिय लक्ष्य

प्रससंसं : प्रदेश समृद्धि संवाहक संकेत

सि.गा.पा. : मष्टा गाउँपालिका

ससं : सहकारी संस्था

सासं : सामुदायिक संस्था

: हेक्टर

NA Not Available

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

आवधिक विकास योजना समष्टिगत आर्थिक, सामाजिक विकासको सोच पुरा गर्न एवं तदनुरूप उपलब्धि हासिल गर्न लक्ष्य, उद्देश्य, नीति, रणनीति तथा कार्यक्रम र त्यस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सम्भावित स्रोतको व्यवस्था गरिएको परिभाषित दस्तावेज हो। आवधिक विकास योजना सरकारले लिएका सोच पूरा गर्न चाहेको विकास गन्तव्यतर्फ क्रमिक रूपमा बढ्ने कामलाई निर्देशित गर्न र गन्तव्य पहिचान गर्नको लागि तयार गरिएको हुन्छ। आवधिक विकास योजना सम्बद्ध आवश्यक विषयहरू समेटिएको एक संक्षिप्त संकेतात्मक खाका हो। नेपालको संविधानले यी तहका सरकारका बीच समन्वय, सहकार्य र सह अस्तित्वको सम्बन्ध परिकल्पना गरेको छ। यस अनुरूप ७५३ स्थानीय तहहरू (महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका, नगरपालिका तथा गाउँपालिकाहरू) निर्वाचन प्रक्रियाबाट गठन भई संविधानले व्यवस्था गरे बमोजिम अनुसूची ८ अनुसार निर्दिष्ट गरेका काम कर्तव्य, अधिकार तथा जिम्मेवारीहरू निर्वाह गर्दै आईरहेका छन्। अनेकौं चुनौतिका बावजूद आफ्नो क्षमता, उपलब्ध स्रोत साधन र अवसरहरूलाई मध्यनजर गर्दै नेपाल सरकारले परिकल्पना गरेको "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" र प्रदेश सरकारले परिकल्पना गरेको "समृद्ध सुदूरपश्चिम, सुखारी सुदूरपश्चिमवासी" मा टेवा पुर्याउने तवरले स्थानीय तहको विशिष्टता र परिवेश अनुसारको योजनाबद्ध विकास योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनगर्नुपर्ने हुन्छ। सो कार्यान्वयनका निम्ति स्थानीय सरकारले स्पष्ट परिकल्पना, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू सहितको आवधिक विकास योजनाको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने आवश्यकता हुन्छ। नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूलाई एकल अधिकार र साझा अधिकारहरू बमोजिम आवश्यक कानूनहरू निर्माण र लागु गर्ने, वार्षिक योजना र बजेट तयार गर्ने, आवश्यक नीतिहरू र योजनाहरू बनाउने र लागु गर्ने लगायतका महत्वपूर्ण जिम्मेवारीहरू प्रदान गरेको छ। संविधानको अनुसूची ८ मा एकल अधिकारहरू र अनुसूची ९ मा स्थानीय तहहरूलाई साझा अधिकारहरू प्रयोग गर्ने अधिकारहरू उल्लेख गरेको छ। यद्यपि, स्थानीय तहहरूले आफ्ना अधिकार र जिम्मेवारीको प्रयोग र अभ्यास गर्दा संघीय र प्रादेशिक नीति र कानून अनुरूप हुनु पर्ने प्रावधान पनि छ। स्थानीय तहहरूले संविधानमा उल्लेखित निर्देशक सिद्धान्तहरू तथा राज्यका नीतिहरू बमोजिम मानव अधिकार, सामाजिक न्याय, अधिकारमा आधारित समावेशीमूलक विकास सम्बन्धी प्रावधानहरूको पनि पूर्ण परिपालना गर्नुपर्दछ। यसको साथै आ-आफ्ना योजनाहरू र कार्यक्रमहरू मार्फत दिगो विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्न योगदान पुर्याउने महत्वपूर्ण उत्तरदायित्व पनि सम्बन्धित स्थानीय तहहरूलाई सुम्पेको छ।

स्थानीय तहमा स्थानीय सरकार २०७४ सालमा निर्वाचित भएपछि सफलतापूर्वक एक कार्यकाल पूरा भई दोश्रो कार्यकालको लागि समेत निर्वाचन सम्पन्न भई नवनिर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू सहित औपचारिक रूपमा स्थानीय तहहरूमा सरकार क्रियाशील रहेका छन् र आआफ्ना क्षेत्रमा सेवा प्रवाह गर्ने उत्तरदायित्व निर्वाह गरिरहेका छन्। यसको अलावा, स्थानीय तहहरूको कामकारवाहीमा महत्वपूर्ण प्रभाव पार्ने चार महत्वपूर्ण ऐनहरू स्थानीय सरकारसञ्चालन ऐन २०७४, अन्तर सरकारी वित्तीय व्यवस्था ऐन २०७५ र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत र वित्त आयोग ऐन २०७५, कर्मचारी समायोजन ऐन व्यवस्थापिका संसदबाट पारित भई लागु भइसकेका छन्।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, ले स्थानीय तहहरू (गाउँपालिका र नगरपालिकाहरू लाई आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको स्थानीय स्तरको विकासको लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक, विषयगत, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजना बनाएर लागु गर्ने व्यवस्था गरेको छ । साथै सोही ऐनले स्थानीय तहहरूले आवश्यक ऐन नियमावलीहरू बनाउँदा संवैधानिक प्रावधान अनुरूप हुनु पर्ने तथा संघ र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समय सीमा र प्रक्रियासंग अनुकूल हुनु पर्नेमा ध्यान आकृष्ट गरेको छ । आवधिक र रणनीतिक योजनाहरू बनाउँदा सुशासन, विपद व्यवस्थापन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई पनि सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहहरूले विकेन्द्रिकरण र अधिकार निक्षेपणको सिद्धान्तहरू बमोजिम स्थानीय नागरिकहरू विशेष गरि सुविधावञ्चित वर्गहरूको पहुँच, सहभागीता र स्वामित्वको सुविधाको लागि उनीहरूलाई उत्तरदायी, जवाफदेही र पारदर्शी तरिकाले सेवा प्रवाहमा ध्यान दिनु पर्नेमा जोड दिएको छ । यसै सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी मष्टा गाउँपालिकाले पनि आफ्नो कार्यक्षेत्रलाई समेट्ने गरी एक कार्यकाल आवधिक विकास योजना तर्जुमा नगरी बितेको भएपनि नयाँ निर्वाचित नेतृत्वले गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरी आगामी पाँच वर्ष कार्यान्वयनमा ल्याउने दृढ संकल्पका साथ राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (नमूना) अनुसार यो "मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना २२०८२/०८३-२२०८६/०८७" तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

१.२ आवधिक विकास योजनाको उद्देश्य

मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तयार गर्नुका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका थिए :

क. स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ तथा राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (नमूना) ले निर्देशित गरे बमोजिमको सहभागीतामूलक विधि तथा प्रक्याहरू अवलम्बन गरी आवश्यक विषयगत क्षेत्र तथा क्रसकटिड विषयहरू समेटिएको पालिकाको आवधिक विकास योजना तयार गर्ने ।

ख. अधिक विकास योजना तयार गर्दा अपनाईएका प्रक्रियाहरू अभिलेखीकरण गरिएको छ, जसमा यस प्रक्रियाबाट हासिल भएका सिकाइ र अनुभवहरू पनि समावेश गर्नु ।

ग. गाउँपालिकाको वार्षिक योजना र कार्यक्रमहरूको आवधिक योजनासँग संयोजन गर्न आवश्यक ढाँचाहरू बनाउन सहयोग गर्ने, जसबाट आवधिक योजनाको कार्यान्वयन सुनिश्चित हुनु ।

१.३ आवधिक विकास योजना औचित्य

मुलुक संघीय व्यवस्थामा रूपान्तरण भईसकेपछि संवैधानिक रूपमा सरकारको दर्जा पाएका स्थानीय तहले जनतालाई सरकार आफ्नो घरदैलोमा आएको महसुस गराउने चुनौतीको सामना गरेका थिए । मष्टा गाउँपालिकास्थानीय सरकारको हैसियतले उक्त चुनौतीलाई सामना गर्ने अठोटका साथ अगाडि बढेको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकाको पहिलो निर्वाचन पछिको नेतृत्वको कार्यकाल सम्पन्न भएपश्चात नयाँ निर्वाचित सरकारको दायित्व पनि नागरिकका आवश्यकताको थप पहिचान गरी पूरा गर्नु पर्ने भन्ने नै हो । वर्तमान नेतृत्वले जनतालाई विकास र परिवर्तनको आभास गराउन विकासको आधारस्तम्भ निर्माण गर्न आर्थिक, सामाजिक, पुर्वाधार लगायतका क्षेत्रमा लगानी विस्तार थप व्यवस्थित बनाउँदै गर्नुपर्ने हुन आउँछ । स्थानीय सरकारका साम् सीमित स्रोत साधनहरूको उपलब्धता, असीमित आवश्यकताको विद्यमानता रहेकोछ ।

प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा स्रोतको उपयोग गर्नु पर्ने बाध्यता, गरिबी, बेरोजगारी, असमानता, परनिर्भरता, पछाडिपन जस्ता समस्यालाई सम्बोधन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

विगतको समीक्षा र आगामी दिनको आकलन, नतिजामुखी विकास पद्धतिको अवलम्बन, विकास प्रकृत्यामा सबै सरोकारवालाको भूमिका निर्धारण र संलग्नता सहित समाजलाई विकास र समृद्धितर्फ अग्रसर गराउने आधार तथा नागरिकहरूको विश्वास अभिवृद्धि गर्ने कार्य गर्नको लागि नै व्यवस्थित विकासको मार्ग तय गर्नुपर्ने हुन्छ । जनताको सबै भन्दा नजिकको, स्थानीय परिस्थिति र आवश्यकताको सबै भन्दा बढी जानकारी हासिल गर्ने र सबै भन्दा छिटो एवं प्रभावकारी ढंगले सोको सम्बोधन गर्नसक्ने क्षमता राख्ने सरकार भएको हुनाले तथा दिगो विकासको लागि प्रभावकारी नेतृत्व प्रदान गर्न सक्ने संयन्त्र भएकोले नै यसले निर्माण गर्ने आवधिक विकास योजनाको औचित्य पुष्टि हुन्छ ।

१.४ आवधिक विकास योजनाको नीतिगत र कानूनी आधार

मष्टा गाउँपालिकाले गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेको आवधिक विकास योजना संघ तथा प्रदेशका योजनाहरूसँगमात्र नभई दीगो विकास लक्ष्यसँग पनि उत्तिकै सम्बन्धित छन । तसर्थ प्रस्तुत आवधिक विकास योजनाले संघ तथा प्रदेश सरकारले तय गरेका कानूनी आधारहरूलाई पनि सम्बोधन गर्नु पर्ने हुन्छ । नेपाल सरकारबाट स्वीकृत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको कार्य विस्तृतीकरण प्रतिवेदनमा आवधिक विकास योजना, वार्षिक योजना तथा बजेट स्वीकृती सम्बन्धी कार्यलाई स्थानीय तहको कार्यसूचीमा सूचीकृत गरेको छ । स्थानीय शासन सञ्चालन सम्बन्धी संघीय कानून, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ६ को दफा २४ को उपदफा १ अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि वार्षिक, विषय क्षेत्रगत, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस प्रकार योजना बनाउँदा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरीसुशासन, वातावरण, बालमैत्री, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद व्यवस्थापन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई पनि ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

यसका अतिरिक्त स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले तथा गाउँपालिकाले योजना बनाउँदा देहायअनुसार गर्नुपर्ने समेत व्यवस्था गरेको छ ।

- योजनाबनाउँदामध्यमतथा दीर्घकालीन प्रक्तिका आयोजनाहरूको सूचीसमेत तयार गर्नुपर्ने,
- योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा स्थानीय बुद्धिजिवी, विषयविज्ञ, अनुभवी, पेशाविद, सीमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समुदाय, महिला, बालबालिका, दलित, युवा, अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायतका सरोकारवालाको अधिकतम सहभागिता गराउनु पर्ने,
- योजना तर्जुमा गर्दा आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा स्रोत साधनको पूर्वानुमान, आयोजनाको प्राथमिकता निर्धारण, योजना कार्यान्वयन तालिका र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना समेत तयार गर्नुपर्ने,
- नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले विशेष कार्यक्रमका लागि अनुदान प्रदान गरी कार्यान्वयन प्रक्रिया निर्धारण गरेकोमा गाउँपालिकाले सोही प्रक्रिया बमोजिम सो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,

- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको संयुक्त लगानी वा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा संभाव्य आयोजना सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने
- संघीय र प्रदेशस्तरको आयोजना कार्यान्वयनमा समन्वय, सहजीकरण र सहयोग गर्नुपर्ने
- स्थानीयस्तरका विकास आयोजनाहरूको आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रभाव मूल्याङ्कनको कार्य गर्ने
- गैर सरकारी संस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था र सामुदायिक संस्थाले स्थानीय सरकारसँग समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र आफ्नो वार्षिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेट स्थानीय सरकारको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गराउनु पर्ने एवं स्थानीय तहले तोकेको संयुक्त अनुगमन तथा प्रति प्रतिवेदन प्रणाली अपनाउनु पर्ने
- नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र कुनै पनि अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले स्थानीय तहसँग समन्वयमा कार्य गर्नुपर्ने

संवैधानिक दायित्व तथा स्थानीय सरकार सञ्चालनसम्बन्धी संघीय कानूनका अतिरिक्त स्थानीय तहको आवधिक विकास योजनातर्जुमा प्रक्रियामा देहायअनुसार कानूनी तथा नीतिगत दस्तावेजहरूलाई आधार लिइएको छ :

- दीगोविकासलक्ष्यहरू
- राष्ट्रिय भूउपयोग नीति, २०६९
- विषयगत ऐन तथा नीतिहरू
- नेपाल पक्ष भएका सन्धी सम्झौताहरू
- राष्ट्रिय योजना अयोगबाट जारी राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा जिल्लास्तरीय विषयगत गुरुयोजनाहरू

१.५ आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया

मष्टा गाउँपालिकाको क्रममा पालना गरिएका चरण तथा विधि प्रकृयाका बारेमा यो खण्डमा विस्तृत चर्चा गरिएको छ ।

१.५.१ सम्पन्न गरिएका प्रकृया तथा मुख्य कृयाकलापहरू

मष्टा गाउँपालिका, बझाङ्गको आवधिक विकास योजना २०८२/०८३-२०८६/०८७ को तर्जुमाको क्रममा निम्नानुसारका चरणहरू पुरा गरिएको थियो ।

क) दस्तावेजहरूको अध्ययन (पार्श्वचित्र, ऐन, नियम, दिग्दर्शन, योजना, आदि जस्तै: राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८, प्रदेश नीति तथा योजना आयोगले तयार गरेको प्रदेशको वस्तुस्थिति विवरण, राष्ट्रिय योजना आयोगको नेपालको पन्ध्रौ योजना, सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम प्रादेशिक योजना तथा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका मन्त्रालय र विभागहरूले प्रकाशन गरेका प्रतिवेदनहरू, राष्ट्रिय योजना आयोग, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग र मष्टा गाउँपालिकाले तयार गरेका अन्य लिखतहरूको अध्ययन गरिएको थियो ।

ख) आवधिक विकास योजना सम्बन्धी गाउँकार्यपालिका सदस्यहरू र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा अन्य सरोकारवाला पक्ष सहितको तयारी (निर्देशक समिति र विषयगत समितिहरू गठन तथा व्यवस्थापकीय तयारी) बैठक २०८२/०९/११ मा गरिएको थियो (अनुसूची मा माइन्सुट संलग्न रहेको) ।

ग) आवधिक विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धी प्रारम्भिक अभिमुखीकरण गोष्ठी २०८०/०१/११ मा सञ्चालन गरिएको थियो (अनुसूची ५ मा माइन्सुट संलग्न रहेको)

घ) आवश्यक तथ्याङ्क र सूचना संकलन तथा विश्लेषण: सर्वप्रथम, स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम आवधिक विकास योजना तर्जुमाको लागि सम्बन्धित वडा समितिको पहलमा वडास्तरीय परामर्श बैठकहरू मिति २०८२/०१/१४ गते वडा नं. १ र २ मा, २०८२/०१/१९ गते वडा नं. ३ र ४ मा, २०८२/०१/२० गते वडा नं. ५ र ६ मा २०८२/०१/२१ गते वडा नं. ७ मा र सञ्चालन गरिएको थियो। उक्त अवसरमा वडागत रूपमा क्षेत्रगत अवसर, चुनौती र सम्भावनाको समिक्षा गरिनुका साथै वडागत योजनाहरूको प्रारम्भिक विवरण तथा अन्य आवश्यक विवरणहरू संकलन गरिएको थियो (वडागत छलफलको माइन्सुट र तस्विरहरू अनुसूची ७ र ८ मा संलग्न रहेको) । यसका लागि स्थानीय जनताको प्रतिनिधिमूलक सहभागिताको लागि सर्वप्रथम सामुदायिक संस्था, टोल विकास

संस्था, सहकारी, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, खानेपानी उपभोक्ता समूह, महिला समूह, आमा समूह, सामुदायिक विद्यालय, वडामा क्रियाशिल संघ संस्थाहरू, बालक्लव, निजी क्षेत्र, राजनीतिक दलका वडास्तरीय प्रतिनिधि लगायतका सरोकारवालाहरूको सहभागिता रहेको थियो। परामर्शरद्वितीय स्रोतबाट प्राप्त हुन नसकेका आधारभूत सूचनाहरू सङ्कलन गर्ने, समस्या तथा चुनौति र अवसरहरू पहिचान गर्ने, मुख्य मुख्य मुद्दा र योजना तथा कार्यक्रमहरू पहिचान गर्ने लगायतका कार्यहरू गरिएको थियो

ड) वडा तहबाट समस्या पहिचान, सम्भावना पहिचान र संकलन: स्थानीय सहजकर्ताहरूद्वारा वडा तहमा आवधिक विकास योजना तर्जुमाका लागि SWOT Analysis Strength, Weakness, Opportunity, Threat गरि वडा तहबाट समस्या र सम्भावना पहिचान, विभिन्न विधिहरूको प्रयोग बाट वस्तुस्थिति विप्लेशन, GIS mapping, सरोकारवालाहरूको बैठकबाट पर्याप्त सूचना प्राप्त नभएमा थप सूचना प्राप्त गर्न वा प्राप्त सूचनाहरूको पुष्टिको लागि एक वा एकभन्दा बढी प्रमुख सूचनादाता अन्तरवार्ता र लक्षित समूह छलफल गरिएको थियो। यस बाहेक सहभागितामूलक औजारहरूको प्रयोग गरी आवश्यक सूचना सङ्कलन गरिएको थियो। प्राप्त तथ्याङ्क र जानकारीसमेतलाई विश्लेषण गरी वडा समितिको बैठकमा छलफलको लागि प्रस्तुत गरिएको थियो र सुझावसहित आवश्यक परिमार्जन गरिएको थियो । वडा समितिले वडा प्रतिनिधिहरू, वडा समितिका कर्मचारीहरू, वडामा रहेका सेवा प्रदायक संस्थाहरू र विषय विज्ञहरूलाई आमन्त्रण गरिएको थियो । उक्त छलफलमा वडास्तरीय वस्तुस्थिति, समस्या, चुनौती, अवसर, क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख योजना तथा कार्यक्रमहरूका सम्बन्धमा छलफल गरिएको थियो । सबै वडाहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्क र सुझावहरूको आधारमा स्थानीय तहको विद्यमान वस्तुगत अवस्था नक्शामा झल्काउने जिआइएस नक्शाहरू (GIS Mapping) तयार गरि प्रतिवेदनमा संलग्न गरिएको छ ।

च) आवधिक विकास योजना तर्जुमाको लागि मिति २०८२/०२/२१, २२ र २३ गते समावेशि तथा सहभागितामूलक तरिकाद्वारा तिन दिने आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो (कार्यशालाको माइन्सुट र तस्विरहरू अनुसूची ९ मा संलग्न रहेको)। कार्यशाला गोष्ठीमा उपलब्ध सूचना तथा सहभागितामूलक छलफल तथा शाखागत छलफल लगायतका विभिन्न श्रोतबाट प्राप्त सूचनामा आधारित रही आवधिक विकास योजनाको प्रथम मस्यौदा तयार गरिएको थियो ।

छ) आवधिक विकास योजनाको मस्यौदाउपर गाउँपालिकामा सरोकारवाला सहितको छलफल पश्चात प्राप्त सुझाव समावेश गरी अन्तिम प्रतिवेदन तयारी गर्ने समझदारी गरिएको थियो ।

ज) छलफलबाट प्राप्त सुझाव बमोजिम आवश्यक परिमार्जन गरी "मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना २०८२/०८३-२०८६/०८७" अन्तिम दस्तावेज तयार गरिएको थियो ।

झ) अन्तिम दस्तावेज गाउँसभाबाट पारित गरी "मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना २०८२/०८३-२०८६/०८७" कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ ।

१.५.२ अपेक्षित नतिजाहरू

यस कार्यबाट निम्नलिखित उपलब्धिहरू हासिल भएको थियो :

क) मष्टा गाउँपालिकाको गाउँसभाका सदस्यहरूले विभिन्न प्रकारका योजना तर्जुमा प्रक्रियाहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गरेका थिए। साथै योजनाको उर्ध्वगत (Vertical) तथा समतलीय (Horizontal) सम्बन्ध (मुख्यगरी आवधिक, मध्यावधि खर्च संरचना तथा वार्षिक योजना तथा तिनीहरूको विषयगत सम्बन्धहरू) को बारेमा जानकारी प्राप्त गरेका थिए ।

ख) विषयगत लक्ष्य/उद्देश्य/नतिजा सहित तोकिएको ढाँचामा सहभागितामूलक तथा समावेशीमूलक प्रक्रियाद्वारा तयार गरिएको पाँचवर्ष आवधिक आवधिक विकास योजनाको दस्तावेज तयार गरिएको थियो । यस योजना माफर्त आगामी वर्षका वार्षिक योजनाहरूलाई समेत मार्ग निर्देशित गर्ने अपेक्षा गरिएको थियो ।

ग) नर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरू वार्षिक योजना माफर्त आवधिक विकास योजना कार्यान्वयन गर्ने प्रक्रियाको बारेमा जानकारी भएका थिए। साथै आवधिक विकास योजना अनुरूप वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नको लागि दिशानिर्देश तथा ढाँचाहरू समेत तयार भएका थिए ।

१.५.३ आवधिक विकास योजनाका दायराहरू

आवधिक विकास योजना तर्जुमाको क्रममा सम्पन्न गरिएका क्रियाकलापका प्रमुख दायराहरू निम्नानुसार रहेका थिए ।

क) परिवर्तित परिवेशको सन्दर्भमा पालिकाका सदस्यहरूलाई आवधिक विकास योजनाको औचित्य, निर्माण प्रकृया, सहभागिता आदि विषयमा पनि छलफल चलाइएको थियो। तयारीको शुरुमा आवधिक विकास योजना निर्माण निर्देशक समिति तथा अन्य विषयगत समितिहरूको भूमिकाको बारेमा छलफल तथा गठन गर्न सहजिकरण गरिएको थियो। आवधिक विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमको माईन्युट तथा फोटो र गाउँकार्यपालिकाले निर्देशक समिति र विषयगत समिति गठन गरेको निर्णयको माईन्युट अनुसूची ५ र ६ मा संलग्न गरिएको छ ।

ख) यो क्रममा सङ्ग तथा प्रदेश तहका र योजनाहरूको समीक्षा गर्ने, नगर/गाउँपालिकाको कानून, नीतिनियम र अभिलेखको समीक्षा गरिएको थियो। आवधिक विकास योजना निर्माण गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका कानून, नीतिनियम, आवधिक, विषयगत तथा वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा जस्ता विषयवस्तुहरूमा विशेष रूपमा ध्यान दिइएको थियो । राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार गरेको स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ (नमूना) तथा नेपाल सरकारका अन्य मार्ग निर्देशनका साथै प्रदेश सरकारका मार्ग निर्देशनहरूलाई पनि आधार मानि आवधिक विकास योजना तयार गरिएको थियो ।

ग)मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तर्जुमाको लागि आवश्यक सूचना संकलन तथा, विचार संकलन गर्दा विभिन्न तह (टोल, वडा, गाउँपालिका) र चरणमा कार्यशाला र छलफलहरू आयोजना गरिएकोछ । वडा तहको छलफलको माइन्सुट र तस्विरहरू अनुसुची ७ र ८ मा संलग्न गरिएको छ ।

घ)मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षीय आवधिक विकास योजना निर्माण गर्ने क्रममा विविध विषयगत क्षेत्रहरूमा काम गर्न सहयोग पुग्ने ढंगले सहभागितामूलक तरिकाबाट तयार गरिएको थियो ।

ड) यो आवधिक विकास योजना क्षेत्र विशेषको योजना (Spatial Planning) को अवधारणामा तयार गरिएको थियो ।

च) यो आवधिक विकास योजना भू-उपयोग प्रयोग गरी निर्माण गरिएको थियो । यो योजना निर्माण गर्दा परामर्शदाताले कार्यस्थलमै रहि आवधिक विकास योजना निर्देशन समितिको प्रत्यक्ष निगरानीमा प्राविधिक सहजीकरण तथा आवश्यक दस्तावेजहरू तयार गरिएको थियो ।

परिच्छेद २ : मष्टा गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

मष्टा गाउँपालिकाको हालसम्म हरेक सूचकको आधारमा विषय क्षेत्रगत आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइ नसकेको र विगतको सरकारका विगतको सरकारका पाँच वर्षका कार्यवारेका तथ्यगत समीक्षा नगरीसकेको हुँदा उपलब्ध भएसम्मको विवरणलाई यो खण्डमा प्रस्तुत गरिएकोछ । त्यसैगरी राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को अन्तिम प्रतिवेदन र राष्ट्रिय औद्योगिक गणना २०१८ को प्रतिवेदन समेत राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभागले प्रकाशित गरिसकेको हुँदा सो समयमा हासिल भएका समग्र उपलब्धि, गाउँपालिकाबाट उपलब्ध भएका शाखागत तथा क्षेत्रगत विवरण तथा अन्य विभिन्न प्रकाशित तथा अप्रकाशित प्रकाशनहरूको आधारमा रही विभिन्न सूचकहरूको तर्जुमा गरिएको छ । सूचकहरूको विद्यमान अवस्थाको बारेमा क्षेत्रगत रूपमा तयार गरिएको नतिजा खाकामा विस्तृत रूपमा चर्चा गरिएको हुँदा यो खण्डमा समग्रतामा मात्र चर्चा गरिएको छ ।

२.१ गाउँपालिकाको परिचय

बझाङ जिल्लाको पूर्वि उत्तर क्षेत्रमा पर्ने मष्टा गाउँपालिका साविकको कोटदेवल, मष्टा, भातेखोला र रिलु गरी ४ वटा गाउँ विकास समिति मिलेर बनेको गाउँपालिका हो । मष्टा गाउँपालिकालाई ७ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । पुरानो कोटदेवल गा.वि.स.लाई वडा नं १देखि ९ सम्मलाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं १ कायम गरिएको छ । मष्टा गाउँ विकास समितिका १ देखि ९ वडाहरूलाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं २ र भातेखोला गाउँ विकास समितिका वडा नं २ देखि ६ र ८ लाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं ३ र वडा नं.१ र ६, ७, ९लाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं ४ कायम गरिएको छ । त्यसैगरी रिलु गाउँ विकास समितिका वडा नं ८ र ९ लाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं ५ र वडा नं ५ देखि ७ लाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं ६ कायम गरिएको छ । रिलु गाउँ विकास समितिका वडा नं १ देखि ३ लाई मष्टा गाउँपालिकाको वडा नं ७ कायम गरिएको छ । जिल्ला सदरमुकाम चैनपुर देखि द.कि.मि. पूर्वमा अवस्थित यो गाउँपालिका जिल्लाको निर्वाचन क्षेत्र नं १ मा पर्दछ । तुलानात्मक रूपमा उत्तर दक्षिण फैलिएको गोलो आकृती भएको यो गाउँपालिकाको उच्च पहाडी र निम्न दुवै प्रकारको भू-भाग रहेको छ ।

ऐतिहासिक चिनारी तथा नामाकरण

मष्टा गाउँपालिका बझाङ्ग जिल्लाको उत्तर पूर्वि भागमा रहेको गाउँपालिका हो। नेपालको संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत राज्य पुनर्संरचनामा स्थानीय तहको नयाँ सिमांकन गर्दा यो गाउँपालिका साविकका ४ वटा कोटदेवल, मष्टा, भातेखोला र रिलु मिलेर स्थापना भएको हो। यो गाउँपालिका जातिगत तथा सांस्कृतिक रूपमा विविधता र विविधता बोकेको गाउँपालिका हो। यो गाउँपालिकामा मुख्य रूपमा क्षेत्री र त्यसपछि क्रमशः कामी,मिजार,ठकुरी,परिवार, सन्यासी र घत्ती जातीको बसोबासरहेको छ। स्थानीय जीवनशैली, परम्परागत संस्कृति, प्राकृतिक स्रोत साधन, पर्यटनको प्रचुर संभावना, जल तथा जडिवुटीको पर्याप्तता मष्टा गाउँपालिकाको प्रमुख विशेषता हो। क्षेत्रफलका हिसाबले यो गाउँपालिका बझाङ्ग जिल्लाका १२ वटा स्थानीय तह मध्ये नवौँसानो गाउँपालिका हो। मष्टा को आफ्नै प्रकारको परम्परा र ऐतिहासिकता रहेको छ। त्यस बेला यस मष्टा दरामा सात सय मौजा थियो। जसका कारण यस दरालाई सात सय मष्टा भन्ने प्रचलन थियो। सिंजा राज्यबाट मष्टा देवता यस यस गाउँपालिकाको वडा नं. ३ मा रहेको मष्टो देवताको जुन धार्मिक हिसाबले महत्वपूर्ण यस मष्टा देवताको नामकाट मष्टा गाउँपालिका नामाकरण भएको छ।

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना भौगोलिक अवस्थिति

भौगोलिक अवस्थिति

मष्टा गाउँपालिका २९०२८÷४४.४" देखि २९०३६÷२५.२" उत्तरी अक्षांश र ८१०२२÷१.२" देखि ८१०१२÷२५.१८" पूर्वि देशान्तर सम्म फैलिएको छ। यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल १०९.२४ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यस गाउँपालिकाको पूर्व पश्चिम लम्बाई करिब १५-१७ किलोमिटर र उत्तर दक्षिण चौडाई करिब १०-१४ किलोमिटर रहेको छ। यो गाउँपालिकाको पूर्वमा बाजुरा जिल्ला पश्चिममा बझाङ्ग जिल्लाकै तल्कोट गाउँपालिका र जयपृथ्वी नगरपालिका गाउँपालिका उत्तरमा तल्कोट गाउँपालिका दक्षिणमा जयपृथ्वी नगरपालिका बाजुरा जिल्ला पर्दछ। मष्टा गाउँपालिकाका अधिकांश खेतियोग्य जमिनहरू आकाशे पानीमा आधारित छन्। सिंचाईको प्रयाप्तता छैन यस मष्टा गाउँपालिकाको उत्तरी भाग महाभारत पर्वत श्रृंखलामा पर्दछ भने केहि भाग मध्य मैदानी उपत्यका तथा पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ। महाभारत पर्वत श्रृंखला २० देखि ४० हात्तीय कोण भएको तीव्र ढाल तथा प्राचीन चट्टानयुक्त पर्वतीय भू-आकृतिले बनेको यो क्षेत्रमा कडकड खैरोमाटोको अधिकता छ। जंहा भू-क्षय बढी हुन्छ। कृषि कार्यका लागि यस क्षेत्रको भू-वनावट तुलनात्मक दृष्टिले अनुकूल पाइदैन। त्यसैगरी मष्टा गाउँपालिकाको केहि भाग मध्य मैदानी उपत्यका तथा पहाडी क्षेत्रमा पर्दछ। १० देखि २० डिग्रि सम्मको ढलियकोण तथा मध्य ढाल देखि समथर भू-भागमा पुर्ण विकसित पांगो माटो, बलौटे दोमट माटो र नविनतम चट्टानको संरचना रहेको यो भू-भागमा स साना उपत्यकाका तथा निम्न होचो पहाडी भाग यस क्षेत्रमा रहेका छन्। माथिल्लो एवं नदी द्वारा थुपारिएको उर्वरा माटोको कारण यहाँको भू-प्रणाली सापेक्ष रूपमा खेती योग्य भइ धान, गहुं तथा तोरी खेतीको लागि अनुकूल छ। सिंचाईको प्रयाप्तता नहुँदा मष्टा गाउँपालिकाका अधिकांश खेतियोग्य जमिनहरू आकाशे पानीमा आधारित छन्।

भू उपयोगको अवस्था

मष्टा गाउँपालिकाको मुख्य भु-उपयोगमा खेतीयोग्य जमिन बुट्यान क्षेत्र वनजंगल र पाटन खर्क प्रमुख रूपमा रहेका छन्। मष्टा गाउँपालिकामा जम्म १०९.२४ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमध्ये सबैभन्दा बढी हिस्सा ५८.९१ वर्ग किलोमिटर ओगटेको छ। यसले जैविक विविधता र सामुदायिक वन स्रोतको महत्वलाई देखाउँछ।

दोस्रो भू उपयोग श्रेणी खेती योग्य जमिन २७।९९ वर्ग किमि हो यसको अर्थ गाउँपालिकाको ठुलो भुभाग कृषि कृष्यकलापमा प्रयोग हुन्छ । जुन स्थानीय अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड हो । बुट्यान भएको क्षेत्र १३।५९ वर्ग किमि रहेको छ । नदी वगर क्षेत्र र बाँझो जमिनको हिस्सा क्रमश अत्यन्तै न्यून रहेको छ । भने ० वर्ग किमि ताल तथा पोखरी रहेको छ । मष्टा गाउँपालिकामा कृषि र वनसम्पदा प्रमुख भू उपयोग हन् भने चरन क्षेत्रले पनि उल्लेखिय योगदान दिएको छ । भने कृषि पेशाका लागि सिँचाईको धेरै अभाव रहेको छ ।

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

धार्मिक सहिष्णुता तथा साँस्कृतिक विविधताको विशिष्ट पहिचान बोकेको मष्टा गाउँपालिकामा जातजाति अनुसार चाडपर्व तथा मेलाहरुमा समेत अनेकतामा एकता देख्न सकिन्छ । विशेषगरी ब्राम्हणक्षेत्री, आदिवासी जनजाति, दलित तथा अल्पसंख्यक समुदायहरुले सबै चाडपर्वहरु मिलेर मनाउने वा सहयोग गर्ने गरेको अवस्था छ । उल्लेखित जातीहरु मध्ये यो गाउँपालिकामा क्षेत्री जातीको बाहुल्यता रहेको छ । कुल जनसंख्याको ३८% जनसंख्या क्षेत्री जातीको रहेको छ भने अन्य जातीहरुमा दलित ठकुरी बाहुन एवम मगरजातीहरु रहेकाछन । यहाँ विभिन्न जातीका विशेष चाडहरु, हिन्दु सनातन संस्कृतिका पर्वहरु साथै क्रिसमस समेत धुमधाम संग मनाइने गरिन्छ । दशै, तिहार, तीज, रामनवमी, शिवरात्री, माघे संक्रान्ती, कुशेऔशी, भुवो भस्सो, हरेलो सिउरो, गौरा, विशु पर्व ईन्द्रजात्रा आदि मनाउने गरिन्छ । भने परम्परागत संस्कृतिमा विशेष देउडा मागल फाग आदि नाच्ने गाउने गरिन्छ ।

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार मष्टा गाउँपालिका कुल जनसंख्या १३२६५ मध्ये पुरुष जनसंख्या ६११५ जना ४६.१ प्रतिशत र महिला जनसंख्या ७१५० जना ५३.९ प्रतिशत रहेको छ । यहाँको पुरुष महिला अनुपात ८५.५२ रहेको छ । यहाँको कुल घरघूरी संख्या २५४५ रहेको छ भने जनघनत्व १२१.४४१ रहेको छ । यस आधारमा तुलना गर्दा भने यहाँको पुरुषको वास्तविक जनसंख्या महिलाको भन्दा केही कम रहेको छ । मष्टा गाउँपालिकाको समग्र वडागत तथा गाउँपालिकास्तरीय जनसांख्यिक वर्गिकरणको शारांस तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १: गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्या विवरण

वडानं	जम्मा घरधुरी	जनसंख्या			औषत परिवारको आकार	लैङ्गिक अनुपात
		जम्मा	पुरुष	महिला		
१	५९४	२६२८	११८८	१४४०	४.४२	८२.५०
२	४७५	२४९३	११६२	१३३१	५.२५	८७.३०
३	३०९	१६२२	७३६	८८६	५.२५	८३.०७
४	२८५	१५७५	७५२	८२३	५.५३	९१.३७
५	२८५	१५००	६७९	८२१	५.२६	८२.७०
६	२६४	१४६७	६६३	८०४	५.५६	८२.४६
७	३३३	१९८०	९३५	१०४५	५.९५	८९.४७
जम्मा	२५४५	१३२६५	६११५	७१५०	५.२१	८५.५२

२.२ आर्थिक विकास अवस्था

यस गाउँपालिकाको आर्थिक विकासको अवस्था विश्लेषण गर्दा गाउँपालिका क्षेत्र नै कृषकहरूको क्षेत्र भन्न सकिन्छ। ६० प्रतिशत भन्दा बढी कृषि पेशामा संलग्न रहेको छन्। कृषि पनि उत्पादन मुखी भन्दा पनि निर्वाह मुखी रहेको पाइन्छ। बेरोजगारी दर करिब ९ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको र आर्थिक विकासका परिसूचकमा उद्योग व्यवसाय, पर्यटन, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका न्यून अवस्थामा रहेको छ भने कृषि र पशुपालन तथा सहकारीको योगदान तुलनात्मक रूपमा उच्च रहेको छ। यो खण्डमा आर्थिक विकासको अवस्थाका बारेमा मिहिन बर्चा र विश्लेषण गरिएको छ।

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

यस गाउँपालिकाको कुल भूभाग मध्ये करिब ३४ प्रतिशत भूभाग खेतीयोग्य जमीन रहेको र ६० प्रतिशत जनसंख्याले मुख्य पेशाको रूपमा कृषिलाई अपनाएको पाइन्छ। उच्च पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित यस गाउँपालिकामा खाद्यान्न बालीको रूपमा कोदो, मकै, धान, गहुँ र अलैची, कफि, तथा अम्रिसो जस्ता नगदे वालीको प्रशस्त सम्भावना रहेको छ। त्यस्तै गरी तरकारी वाली, फलफुल, तेलहन वाली र जडीबुटी उत्पादन र प्रशोधन गर्न सकिने सम्भावना समेत रहेको छ।

मष्टा गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १०९२४ हेक्टर रहेको छ। उल्लेखित क्षेत्रफल मध्ये कृषि क्षेत्र २५% अर्थात २७९९ हेक्टर रहेकोछ तथापी हाल सम्म यो क्षेत्र उपयोग हुन सकेको छैन, विगतमा कृषि क्षेत्रमा ९९८.९ हेक्टर जग्गा उपयोग भएको भएपनि पछिल्लो बेला यो क्षेत्रफल घटेको छ। हाल कृषिका लागि उपयोग भएको क्षेत्रफल भनेको जम्मा ८३०.३० हेक्टर मात्र हो। यहाँका अधिकांश कृषि निर्वाहमुखी रहेको छ। मष्टा गाउँपालिकामा रहेको खेतीयोग्य जमिनको अधिकांश क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा पुर्याउन सकिएको छैन।

२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृति

मष्टा गाउँपालिकामा यस क्षेत्रको पूर्वाधार विकास, संरक्षण, स्तरोन्नतिका कार्यहरूले यस गाउँपालिका अन्तर्गतका ऐतिहासिक, साँस्कृतिक र पर्यटकीय सम्पदा तथा क्षेत्रहरूको ऐतिहासिक पहिचान (Geographical Identity) स्थापना भई यस क्षेत्रको दिगो पर्यटन विकासमा योगदान पुग्न सकेको छैन। यहाँ यस गाउँपालिकामा रहेको कोटको थुम्को भोटेचुली, मालिकाधुरी लगायत ऐतिहासिकता युक्त सम्भावना क्षेत्रहरू रहेका छन्। यहाँ अन्तरपालिकाको समन्वयमा भेरी नदीमा रूपाटङ्ग, अग्ला ठाँउमा पर्यटकिय क्षेत्र विस्तार गरी केवलकार, अवलोकन स्थल, होमस्टे, सुविधासम्पन्न पार्क, पिकनिक स्पोर्ट आदिको विकास गर्न सकिने सम्भावना भएको भएतापनि त्यस तर्फ आशातित पहल हुन सकेको देखिदैन।

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकामा कृषि बाहेकको साना तथा ठूला उद्योग सञ्चालन गर्ने परिवार एकदमै नगन्य मात्रामा रहेको देखिन्छ। यहाँ ५३०५ परिवारले कुनै पनि उद्योग वा व्यवसाय गर्ने

गरेका छैनन् । यो गाउँपालिका क्षेत्रमा ठूला तथा मझौला उद्योग औलामा गन्न सकिने अवस्थामा रहेका छन् ।

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा कामको लागि गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध नभएको पाइएको थियो। जसमा ३८४४ जना अनुपस्थित मध्ये रोजगारीको सिलसिलामा बाहिर रहेका २१९७ जना रहेका थिए । भने ११५२ जना रोजगारीको खोजीमा बाहिरिएका पाइएको थियो। रोजगारीको सिलसिलामा र रोजगारी खोजीको सिलसिलामा बाहिरिएका अधिकांशको गन्तव्य भारत रहेको पाइएको थियो। यस आधारमा पनि यहाँका मानिसहरू गुणस्तरीय श्रम अभ्यासमा सहभागी हुन नसकेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

२.२.५ बैह तथा वित्तीय क्षेत्र

मष्टा गाउँपालिकामा २ बैङ्कको शाखा कार्यालय रहेका, स्थानीय सहकारीहरू सञ्चालनमा रहेका तथा लघुवित्तका शाखा कार्यालयहरू पनि रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको क्षेत्रमा महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग सम्बन्धी कार्यक्रमको प्रयासको फलस्वरूप गाउँपालिकामा ९ महिला सहकारी थप भई जम्मा ४५ वटा सहकारी संस्था सक्रिय सहकारी रहेको पाईन्छ ।

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

यस गाउँपालिकामा स्थानीय सरकारको आफ्नो कार्यकालको शुरुवात हुँदै गर्दा स्वास्थ्य पोषण, शैक्षिक विकास, खानेपानी तथा सरसफाई, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, युवा, खेलकुद तथा कला लगायतका सामाजिक विकासका सूचकहरूमा ज्यादै न्यूनताको अवस्था रहेको पाईएकोछ ।

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

मष्टा गाउँपालिकाको हालको औसत आयु ७२ वर्ष रहेकोछ । गाउँपालिकामा औषत २५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतोल भएका शिशुहरू चालु आर्थिक वर्षमा १५ जना पाइएका थिए। स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूति गराउने गर्भवती महिला आ.व. २०७९/८० मा २४१ रहेका छन् । जम्मा २७६ गर्भवती भध्ये ४ पटक प्रसूति सेवा प्राप्त गर्ने महिला १७० रहेका छन्। यहाँ प्रसूति सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरू ९ वटा रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा) १३१ रहेकोछ। हाल मष्टा गाउँपालिकामा कार्यरत स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यकर्मी ७९ जना रहेका छन्। गाउँपालिकामा क्रियाशिल महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका ९८ जना रहेका छन् । हालसम्म गाउँपालिका क्षेत्रमा हालसम्म पालिकास्तरीय अस्पताल सञ्चालनमा रहेको छैन । गाउँपालिकामा एक एम्बुलेन्स रहेकोछ ।

२.३.२ शैक्षिक विकास

मष्टा गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणनाको समयमा उपलब्ध भएका ५ वर्ष पूरा भएका २१५५० जना नागरिक मध्ये ७६५ प्रतिशत लेख पढ गर्न जान्ने रहेको पाइएको थियो। यस आधारमा यहाँको शाक्षरता दर ७५.५ रहेको पाइएको थियो । जसमध्ये पुरुष शाक्षरता दर ८४.५१ र महिला शाक्षरता दर ७०.४२ प्रतिशत रहेको पाइएको थियो । वडागत तुलना गर्दा सबैभन्दा उच्च शाक्षरता दर रहेको वडा नम्बर ४ को ८७.०२ रहेको छ भने सबैभन्दा न्युन शाक्षरता दर वडा नंवर २ को ६९.८४ प्रतिशत रहेकोछ । यहाँ ५ देखि २५ वर्ष

उमेर समुहको जनसंख्या ८९३५ रहेको मध्ये पुरुष ४६ प्रतिशत र महिला ५४ रहेकोमा ७३.६८ प्रतिशत मात्र हाल विद्यालयमा जाने गरेको पाइएको थियो भने २३.६५ प्रतिशत उक्त उमेर समुहका व्यक्तिहरू विद्यालय नजाने गरेको पाइएको थियो ।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाई

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको मुख्य खानेपानीको श्रोतको रूपमा घरआँगनमा नै पाइपबाट पानी आउने परिवार २७५१ रहेको र घरआँगन भन्दा पर पाइपबाट पानी आउने परिवार २७७९ रहेको छ । यसआधारमा हेर्दा गाउँपालिकामा एक घर एक धारा जस्ता कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । यहाँका ६०६२ परिवार मध्ये सेपिट ट्याङ्कि सहितको शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार ४८३२ अर्थात् ७९.७ प्रतिशत, ढलमा जोडिएको शौचालय प्रयोग गर्ने १०६ परिवार र खाल्डे चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार १०५६ रहेका छन् र २३ परिवार सार्वजनिक शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ४५ परिवारले अझै शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छैनन् ।

युवा संख्या १५० मात्र रहेको पाइन्छ । युवाहरूलाई खेलकुदको लागि यथेष्ट अवसरको कमी रहेको व्यवस्थित खेल मैदानको अभाव रहेकोछ ।

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

मष्टा गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणनाको समयमा ३२३२ परिवारको (५३.३१ प्रतिशत) महिला रहेको पाइएको थियो । भने २८३० परिवारको (४६.६८ प्रतिशत) परिवार मुली पुरुष रहेका थिए । यस आधारमा विश्लेषण गर्दा हाम्रो सामाजिक परिवेश तथा पितृसत्तात्मक सामाजिक मनोविज्ञानको विद्यमानता रहेको समयमा पनि महिला परिवारमुली धेरै रहेको र घरमा अनुपस्थित मध्ये ठूलो संख्या पुरुष रहेको पाइनुले परिवारका पुरुषहरू गाउँपालिका क्षेत्रमा रोजगारीको अवसरको कमीको कारण आफ्नो श्रम बेचन र न्युन आम्दानी गर्न विदेशिनुपर्ने कारुणीक चित्र देखिन्छ ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

उच्च जनसांख्यिक लाभ लिन सक्ने अवसर हुँदा हुँदै पनि यहाँका युवाहरूमा रोजगारीको अभाव तथा न्युन शैक्षिक गुणस्तरका कारण बीचमा नै पढाई छोडी रोजगारीका लागि पलायन हुने गरेका छन् । यहाँ युवा रोजगारी ७.८९ प्रतिशत, आयमूलक व्यवसायिक सिप विकास तालिम तथा प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेको युवा संख्या १५० तथा नेपाल सरकारले सञ्चालन गरेको प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत युवा रोजगार सेवा केन्द्रबाट लाभान्वित

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

यस गाउँपालिकामा भू-उपयोग रणनीति तथा घर नक्सा पासको कार्यविधि शुरू हुन सकेको छैन । नागरिक तहमा चेतनाको कमी तथा पक्की तथा व्यवस्थित घर निर्माणमा नागरीकलाई गाउँपालिकाले यथेष्ट मात्रामा डोहोर्याउन सकेको छैन ।

२.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

यस गाउँपालिकाको स्थापना भएपश्चात स्थानीय सरकारको भूमिकालाई महत्त्वका साथ लिंदै गाउँपालिकाले वस्ती विकास, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यहरूको व्यवस्थित शुरुवात गरेको पाईएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका ६०६२ परिवारले बसोबास गर्ने घर मध्ये धेरैजसो माटो र ढुंगा/इट्टा जोडाई भएका घर ५२५८ रहेका छन् भने २४२ मात्र पक्की घर रहेका छन् । ५९४५ परिवार आफ्नै घरमा बसोबास गर्ने गरेको पाइयो । ४६३६ घरको छानो जस्ताको रहेको पाइयो ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

मष्टा गाउँपालिकामा हाल ७ वटै वडालाई कच्ची सडकले छोएको छ । जिल्ला सदरमुकाम देखि गाउँपालिका जोड्ने १८ किलोमिटर सडक कालेपत्रे हुने क्रममा छ भने कपाडेको पालिका जोड्ने पक्कफ पुल निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ । यसका साथै यस गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रमा सहायक खोला नदीमा ७ वटा झोलुङ्गे पुल पुल संख्या रहेको छ ।

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको उजाँको प्रयोगको हिसाबमा हेर्दा यहाँ अधिकांशले (२५२१ परिवारले) खाना बनाउने इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । केही मात्रामा (२२ परिवारले) ग्याँसको प्रयोग गर्ने गरेका छन् । यहाँ मुख्य उज्यालोको स्रोतको रूपमा सोलार प्रयोग गरी बत्ति बाल्ने परिवार ५७.८७ प्रतिशत १४७३ परिवार रहेका छन् । विद्युतको प्रयोग करिब ३७.४० प्रतिशत रहेकोछ । हाल वडा नं १ देखि ७ सम्म ९५ प्रतिशत घरघुरीमा राष्ट्रिय प्रसारण लाईन विस्तार भैसहेको छ ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

स्थानीयको मोबाईल, टेलिभिजन, रेडियो लगायत सुचना तथा सञ्चार माध्यममा पहुँच क्रमशः बढ्दै गएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार मष्टा गाउँपालिकामा रहेका २५४५ परिवार मध्ये २३०० परिवारले कम्तीमा एक सूचना प्रविधिको माध्यमको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने ४४४ परिवारसँग कुनै पनि सूचना प्रविधिजन्य उपकरण नरहेको देखिन्छ । यहाँ २२१६ परिवारसँग रेडियो, ७० परिवार संग टेलिभिजन, २९ परिवारसँग ल्यान्डलाइन टेलिफोन, २२१६ परिवार सँग मोबाइल फोन, १५९२ परिवारसँग स्मार्ट मोबाइलफोन, ५४ परिवारसँग कम्प्यूटर/ल्यापटप रहेको देखिन्छ ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

यस गाउँपालिकामा वन्य जन्तु तथा मानवद्वन्दको प्रतिविम्ब देख्न सकिन्छ । बँदेल, बाँदर जस्ता जंगली जनावारले कृषि उत्पादनमा क्षती पुर्याउने गरेका छन् । केहि वस्तीहरू उच्च जोखिममा रहेका छन् ।

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

मष्टा गाउँपालिकाको कुल भुभागको करिब ५८.९१ प्रतिशत क्षेत्रफल वन जंगल तथा बुट्यानले ढाकेको पाईन्छ । मष्टा गाउँपालिकामा रहेका वनको पैदावारको प्रयोगको उचित मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । यहाँ ४६ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् । जसले ६७.८७ हेक्टर क्षेत्र ओगटेकोछ । करिब १२०० जना सामुदायिक वनमा सदस्य रहेका छन् ।

२.५.२ भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

यस गाउँपालिका पहिरो, गल्छी, नदि नियन्त्रणको प्रयास भएको छ। यहाँ भेरी नदी तथा जुगई खोला, सिर्पा खोला, जुगई बगर, भित्रि खोला, राक्सी खोला, दुर्पाखा खोला, नाँहागाउ, देउघाट खोला, पाल्ता सिचाई बजेडा आली, बाँस खोला, चिमिरेखोला, पौवा खोला, कालीखोला, बजेडा आली, गाड सिचाई, मष्टा खोला, पदाल खोला जस्ता स्थानीय खोलाहरूले वर्षाको समयमा खेतीयोग्य जमिन तथा तटिय क्षेत्रमा कटान गर्ने गरेका छन् । कतिपय बस्तीहरू समेत जोखिममा रहेका छन् ।

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

विकास निर्माणका आयोजना तथा कार्यक्रमको वातावरणीय अध्ययन गरी आयोजनाहरूको कार्यान्वयन र सो अनुसार वातावरण संरक्षणका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने गरिएकोछ । फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक स्थान, सडकको दायाँबायाँ, कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा विद्यालयमा, हिड्ने बाटोमा फोहोर संकलनको लागि विभिन्न ठाँउमा संकलनको लागि भाँडाहरू राख्न शुरु गरिएकोछ। यहाँ हप्तामा दुई पटक फोहोर संकलनको प्रवन्ध गाउँपालिकाले गरेको छ। करिव १० प्रतिशत परिवारले कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्याएर व्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । परम्परागत उर्जा प्रयोग गर्ने परिवार करिव ६० प्रतिशत रहेका छन् ।

२.५.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

स्थानीय तथा वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन भइ विपद् जोखिम न्यूनीकरण समितिहरूको क्षमता अभिवृद्धि र कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन भएको अवस्था छैन। अयोग्य बस्ती वा स्थानमा बसोबास गरेको परिवार करिव १२०० रहेकोछ । विपद्बाट भएको वार्षिक क्षती (जग्गा, संरचना, बाली तथा अन्य। करिव १ करोडको हाराहारीमा हुने गरेकोछ । यहाँपहिचान भएको खुल्ला क्षेत्र तथा स्थान १ वटा मात्र रहेकोछ । आपतकालीन उद्धारका लागि तालिम प्राप्त स्वयंसेवकको उपलब्धता छैन । गाउँपालिकामा रु. २० लाखको एक विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष रहेकोछ। यहाँ एक मात्र विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ/संस्था रहेकोछ ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

यस गाउँपालिकाको कार्यजिम्मेवारी, शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास निर्माण सम्बन्धी व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न कर्मचारी समायोजन सम्बन्धी संघीय कानूनको व्यवस्था अनुसार कर्मचारी समायोजन, लोकसेवा सेवा आयोगमा मागगरी स्थायी पदपूर्ती र करार सेवाबाट कर्मचारी व्यवस्थापन गरिएकोछ । हाल गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा तथा एकाइ, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा सेवा केन्द्रमा गरी जम्मा १२५ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका र जसमध्ये ७६ जना प्राविधिक जनशक्ति रहेकाछन् ।

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

पालिकाले स्वीकृत गरेको ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड ७५ वटा रहेका छन् । गाउँपालिकामा ५ वटा क्रियाशील नीतिगत समिति तथा संयन्त्र (विधायन, सुशासन, लेखा, राजस्व, योजना तथा बजेट तर्जुमा अनुगमन आदि) रहेका छन्। हेल्पडेस्क मार्फत् समेत सेवा प्रवाह गर्ने गरिएकोछ ।

२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास

गाउँपालिकामा स्थायी कर्मचारी दरवन्दी अनुसार कर्मचारी पर्याप्त मात्रामा कर्मचारी उपलब्ध नरहेको साथै प्राविधिक तहका कर्मचारीहरू करारमा नियुक्त गरी कार्यसञ्चालन गरिएको छ । गाउँपालिकामा आमा समूह, महिला समूह, कृषक समूह लगायतका सामुदायिक संस्था, गै.स.स., सरोकारवाला निकायहरू बीच समन्वय र सहकार्यका साथ कार्यसञ्चालन हुने गरेको छ ।

२.६.३ श्रोत परिचालन

मष्टा गाउँपालिकामा कुल वार्षिक बजेट आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा रु. ३९ करोड ४५ लाख ७८ हजारबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्ममा मा रु. ५० करोड ६१ लाख ९३ हजार पुगेकोछ । वार्षिक बजेटको वृद्धिदर ८.७प्रतिशत रहेकोछ । राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने आयको वृद्धिदर १२.८ प्रतिशत रहेकोछ । केन्द्र सरकारबाट प्राप्त हुने हस्तान्तरण आय ७.४ प्रतिशत रहेको छ भने प्रदेश सरकारबाट हुने हस्तान्तरण आय वृद्धिदर भने १०.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । आन्तरिक आयको वृद्धिदर १४.५ प्रतिशत रहेको र कुल राजस्व शिर्षकको वृद्धिदर १३.९ प्रतिशत रहेबाट गाउँपालिका स्वयं पनि आय वृद्धि तर्फ सकारात्मक दिशामा रहेको पाउन सकिन्छ ।

२.६.४ योजना व्यवस्थापन

कुल बजेटको वास्तविक खर्च करिव ९० प्रतिशतको हाराहारीमा र कुल बजेटको पूँजीगत खर्च ८५ प्रतिशत हाराहारीमा रहेकोछ । कुल बजेटको करिव २० प्रतिशत पूँजी निर्माण क्षेत्रमा भएको लगानी हुने गरेकोछ । योजना कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समितिको वार्षिक कुल खर्चमा वार्षिक १५ प्रतिशत हाराहारीमा रहेको छ । औषत वार्षिक बेरुजु फच्यौट रकम करिव २ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ ।

परिच्छेद ३ सोंच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमी

मष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना मूलतः स्थानगत विशेषताहरूमा आधारित एकीकृत तथा बहु-विषयक योजना हो । यसले गाउँपालिकाको दिर्घकालिन सोच, गाउँपालिका विकासको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गरी सो प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक नीति, रणनीति, प्राथमिकता पहिचान तथा परिभाषित गरी गाउँपालिका विकासको भविष्यको मार्गचित्र तयार गर्दछ । यस प्रक्रियामा स्थानीय विकासका साझेदार एवं सरोकारवालाको पहिचान भई प्रभावकारी परिचालनको आधार तयार हुन्छ ।

स्थानीय तहहरूको अगुवाईमा नगर र गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्य कानूनतः बाध्यात्मक र व्यवहारतः जनताका आकांक्षा एवं गाउँ, ठाउँ र वस्तीको सम्भावना तथा आवश्यकताका आधारमा विकासका विषयको पहिचान, कार्यक्रम निर्धारण एवं श्रोत साधनको विनियोजन गर्न उत्प्रेरणा जगाउने, उत्साह बढाउने, विश्वास दिलाउने र न्यायिक विकास स्थापित गर्ने महत्वपूर्ण उपाय हो । आवधिक विकास योजना स्थानीयतह -नगरपालिका र गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालन हुने सबै प्रकारका विकास कार्यक्रमहरूलाई निर्देशित

गर्ने सेवा प्रदायक निकाय, सेवाग्राही, सहयोगी र पर्याविक्षण गर्ने निकाय सहित सबै सरोकारवालाको सहभागितामा संयुक्त चिन्तन, मनन, मूल्याङ्कन, विश्लेषण, परामर्श र सहमतिमा तयार साझा प्रयास र प्रतिबद्धताको दस्तावेज हो । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ तथा तत् सम्बन्धी नियमावली २०५६ ले स्थानिय निकायलाई कम्तीमा ५ वर्ष आवधिको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने र सो को आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसै गरी देश संघीय संरचनामा गएपछि हाल दिशानिर्देश गर्ने ऐन, स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ परिच्छेद, ६ दफा २४ को उपदफा १ ले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानियस्तरको विकासका लागि आवधिक विकास योजना, वार्षिक, रणनीतिगत विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाइ लागू गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेबाट सबै स्थानिय तहले आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने र सो को आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५ तथा तत् सम्बन्धी नियमावली २०५६ ले स्थानिय निकायलाई कम्तीमा ५ वर्ष आवधिको आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने र सो को आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था अनुसार आवधिक स्थानिय विकास योजना तर्जुमाको लागि नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले आवधिक जिल्ला विकास योजना तर्जुमा सम्बन्धी निर्देशिका २०५८ र निर्देशिका २०७०, चौथो संस्करण तयार गरी जारी गरेको थियो । उक्त निर्देशिका बमोजिम तत्कालिन निर्वाचित जनप्रतिनिधि बहाल रहेको समयमा जिल्ला विकास समिति र नगरपालिकाका लागी आवधिक विकास योजना (आवियो) तर्जुमा गरी कार्यान्वयन समेत गरी सकेका थिए ।

राजनीतिक संक्रमणकालिन अवस्था केही समय अझ लम्बिने स्थितिमा जिल्ला विकास र नगर विकासका प्रयासहरूलाई गति दिन जिल्ला विकास र नगर विकासका साझेदार बीचको संवादलाई जीवन्त बनाइराख्न साझा सहमति अनुसार जिल्ला र नगरको विकास प्रक्रियालाई अघि बढाउन आवधिक जिल्ला विकास र नगर विकास योजनाको आवश्यकता महशुस भए अनुसार उपयुक्त प्रक्रिया र विधिद्वारा दोश्रो आजिवियो तर्जुमा गर्न राजनीतिक दल लगायत सम्बन्धित साझेदार तथा सरोकारवालाको प्रतिबद्धता भए बमोजिम जिल्ला विकास र नगर विकासको अवधारणा पत्र तयार गरिएको थियो । हाल परिवर्तित अवस्थामा स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र संघिय सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार पारेको निर्देशिका अनुसार स्थानिय तहको आवधिक विकास योजना निर्माण हुँदै आईरहेको छ ।

संघीय संविधानको धारा ५७ ले सम्पूर्ण राज्य शक्तिलाई संविधानको अनुसूची ५, ६, ७, ८ र ९ मा उल्लिखित अधिकार क्षेत्रका आधारमा संघ प्रदेश र स्थानीय तहमा एकल र साझा अधिकारका रूपमा बाँडफाँड गरेको छ । संविधानको मर्म अनुसार उल्लिखित एकल र साझा अधिकार क्षेत्रको व्यवहारिक कार्यान्वयनबाट सामाजिक, आर्थिक, भौतिक पूर्वाधार, बन वातावरण तथा संस्थागत विकासका क्षेत्रले समृद्धि हासिल गर्न सक्छन् । सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले पनि चालु पञ्च बर्षिय योजनामा "समृद्ध सुदूरपश्चिम, सुखारी सुदूरपश्चिमवासी" भन्ने सोचका साथ "नागरिकको जीवनस्तरमा अपेक्षाकृत सुधार गर्दै दिगो विकास र समृद्धिको मार्गमा अघि बढ्ने" लक्ष लिएकोछ । सो लक्षलाई हासिल गर्नः उच्च उत्पादन, उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै समाजवाद उन्मुख आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु, पर्यटन, कृषि, उर्जा, उद्योग, पूर्वाधार र मानव संसाधन विकासको माध्यमबाट समतामूलक तथा फराकिलो उच्च आर्थिक वृद्धि हासिल गरी समृद्ध प्रदेशको आधारशीला निर्माण गर्नु र गुणस्तरीय शिक्षा,

स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छ वातावरणमा पहुँच पुर्याई सबै नागरिकलाई सामाजिक सुरक्षा र सुशासनको अनुभूती गराउनुलाई मुख्य उद्देश्यको रूपमा निर्धारण गरेकोछ ।

यिने विविध आधारमा सहकार्य, समन्वय तथा सहअस्तित्वका आधारमा संघ, प्रदेश, स्थानीय तहले सहकार्य गरी विकास संयन्त्रको संस्थागत विकास गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी स्थानीय सरकार संग रहेको छ। यस सन्दर्भमा प्रस्तुत आवधिक विकास योजनाले दीगो विकास लक्ष्य, संघ तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशको लक्ष्यलाई आधार बनाइमष्टा गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना २०८०/८१-२०८४/८५ तयार भएकोछ ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

प्राक्तिक, भौगोलिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनीतिक ऐतिहासिक पर्यटकिय दृष्टिले परिवर्तनको संवाहकको सुत्रधार हुनसक्ने सम्भावना रहेको यस गाँउपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, मानवीय र भौतिक विकासको गती, लगानी अनुरूपको नतिजा तथा प्रभावकारीता अपेक्षाकृतरूपमा वृद्धिहुन सकिरहेको छैन । विकासका विगतका प्रयास र उपलब्धिहरु, आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधारका सूचकहरु, वस्तुस्थिति विवरण तथा सहभागितात्मकछलफलबाट पहिचान गरिएका खास-खास चुनौतिहरुलाई बुँदागत रूपमा संक्षिप्तमा तल प्रस्तुत तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.२.१ कृषि तथा पशुपालन

समयमा मल, बिउ, कृषि औजार उपलब्ध नसक्नु, सिँचाई तथा कृषि सडकको अभाव, समन्वय तथा प्रचार प्रसारको कमि, अनुदान वितरण प्रभावकारी नहुनु, दक्ष जनशक्ति तथा आवश्यक पूर्वाधारको अभाव, व्यावसायिक उत्पादन तथा उचित बजारीकरणको अभाव एवं बन्यजन्तुको कारण बाली संरक्षणमा समस्या हुनु ।

३.२.२ पूर्वाधार तथा वातावरण

गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सडकहरुको स्तरोन्नती हुन नसक्नु, एकिकृत बस्ती विकास हुन नसक्दा आधारभूत सेवा सुविधामा समान पहुँच नहुनु, फोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन गर्न नसक्नु तथा वातावरणमैत्री पूर्ण विकासमा ध्यान नदिइनु ।

३.२.३ स्वास्थ्य

स्थानीय नागरिकमा स्वास्थ्य जनचेतनाको अभाव, गाउँपालिका क्षेत्रमा विज्ञ स्वास्थ्य कर्मि र औषधिको अभाव, विरामीहरुलाई मनोसामाजिक परामर्शको अभाव जस्ता समस्याहरु रहेका छन् ।

३.२.४ शिक्षा

शिक्षा क्षेत्रमा प्रभावकारी अनुगमन तथा नियमन अभाव (भौतिक, आर्थिक र शैक्षिक), सरोकारवालामा दायित्व बोध नहुनु, सामुदायिक विद्यालय प्रति विश्वासको कमी हुँदै जानु तथा प्रोत्साहन र दण्डको अभाव रहनु ।

३.२.५ अन्य

यो क्षेत्रको प्रमुख समस्या यहाँको भौगोलिक विकटताको विद्यमानता पनि हो। त्यसका अलावा आर्थिक विकासका पक्षहरुमा उचित लगानीको अभाव हुनु तथा बेरोजगारीको कारण प्रतिभा पलायन बढ्दै जानु पनि मुख्य समस्याको रूपमा रहेको छ। यसका अलावा निम्न थप समस्या र चुनौती समेत रहेका छन् ।

सामाजिक:

१. व्यवस्थित अनुगमन तथा मुल्याङ्कनको समस्या ।
२. तीनवटै तहगत नमुना विद्यालय नहुनु ।
३. दक्षता वृद्धि गर्ने प्रविधिमैत्री एवं गुणस्तरीय शिक्षा नहुनु ।

स्वास्थ्य

१. पर्याप्त मात्रामा औषधिको अभाव हुनु ।
२. जनचेतना तथा प्रभावकारी सेवाप्रवाहमा समस्या ।
३. सुरक्षित तथा सफा खानेपानीको पर्याप्तता नहुनु ।

महिला बालबालिका

१. पर्याप्त बजेटको अभाव हुनु ।
२. जनचेतनाको अभाव ।
३. संस्थागत संरचनाको प्रभावकारी परिचालन हुन नसक्नु ।
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको परिचयपत्र समयमा उपलब्ध हुन नसक्नु ।
५. ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई दिवा सेवा प्रवाह तथा सञ्चालन हुन नसक्नु ।

आर्थिक

१. आन्तरिक स्रोतको अभावका साथै ब्रह्मय स्रोत परिचालनमा समस्या ।
२. पर्यटन प्रवर्द्धन गरी आर्थिक उपार्जनको माध्यमको रूपमा जोडुन नसक्नु ।
३. कृषिलाई व्यवसायिकरण तथा बजारीकरण गर्न नसक्नु ।
४. साना तथा घरेलु लघु उद्यम स्थापना तथा सञ्चालन हुन नसक्नु ।
५. निजी, सरकारी र सहकारी क्षेत्र विच समन्वय, सहकार्य र साझेदारी संस्थागत हुन नसक्नु ।

पूर्वाधार

१. पर्याप्त स्रोत साधनको अभाव ।
२. सडक, भवन, सिंचाई, पुल, खानेपानी, सञ्चार जस्ता आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको अभाव ।
३. पूर्व सम्भाव्यता विना नै बजेट विनियोजनको विद्यमानता रहनु ।

वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन

१. विपद् व्यवस्थापनमा पर्याप्त बजेटको विनियोजन हुन नसक्नु ।
२. विपद् व्यवस्थापनको नीति अनुसार कार्यान्वयन हुन नसक्नु ।
३. फोहोर व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त र उचित स्थानका डम्पिङ साईटको व्यवस्था हुन नसक्नु ।
४. वातावरणीय स्वच्छताका लागि फोहोर प्रशोधन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन नहुनु ।

सुशासन तथा संस्थागत विकास तथा सेवाप्रवाह

१. एकिकृत तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली स्थापन नहुनु ।
२. डिजिटल सुचना प्रणाली, नागरीक वडापत्र र गुनासो पेटिकाको व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
३. सामाजिक सरोकारका विषयमा जवाफदेहिता र पारदर्शिताको अभाव हुनु ।
४. मुस्कानसहितको सेवा प्रवाह नहुनु ।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

३.३.१ विकासका सम्भावनाहरू

मष्टा गाउँपालिका प्राकृतिक ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिकरूपले सम्पन्न क्षेत्र हो यस क्षेत्रभित्र रहेका प्राक्तिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाहरू, आर्थिक अभ्यास र उपलब्ध मानविय पूँजी तथा पूर्वाधार लगायतको अवस्थालाई हेर्ने हो भने यस गाउँपालिकामा विकासका प्रशस्त सम्भावनाहरूको आँकलन गर्न सकिन्छ । पालिकालाई कृषि, पर्यटन तथा पूर्वाधारको माध्यमबाट समृद्ध पालिकाको रूपमा विकास गर्न सकिने संभावना रहेको छ । पालिकाका राजनीतिक दलहरूलगायत सम्बन्धित सरोकारवालाहरूबाट यस विषयमा विश्वास र प्रतिवद्धता समेत व्यक्त हुदै आएकोछ । गाउँपालिका विकासको सम्भावनाहरूलाई देहाय बमोजिमको प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. बाँझो जमिन प्रयोगमा ल्याउने ।
२. दुधमा आत्मनिर्भर बन्न सकिने ।
३. एक वडा एक पकेट क्षेत्र बनाउने ।
४. जडिबुटी खेती तथा प्राशोधन गर्ने ।
५. व्यवसायिक फलफूल खेती गर्ने ।
६. शैक्षिक गुणस्तरको अभिवृद्धि गर्ने ।
७. प्राविधिक शिक्षाको विकास गर्ने ।
८. १५ शैयाको गुणस्तरीय सेवा सुविधा सहितको अस्पतालको स्थापना गरी सेवाप्रवाह गर्ने ।
९. विपन्न वर्गलाई स्वास्थ्य बिमा उपलब्ध गराउने ।
१०. मष्टा उज्यालो कार्यक्रम मार्फत् विद्युतिकरणका मार्फत आय आर्जनका अवसरको सृजना गर्ने ।
११. भेरी नदिमा याफ्टिङको सञ्चालन गर्ने ।
१२. राजकाँडा दरवारको उत्खनन तथा विकास गर्ने ।
१३. कोटको थुम्को, भोटेचुली, मालिकाधुरी लगायतका क्षेत्रलाई व्यवस्थित गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने ।
१४. एकिकृत वस्ती विकास गर्ने ।
१५. अव्यवस्थित बसोबासी, भुमिहिन तथा सुकुम्बासी व्यवस्थापन गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने ।
१६. प्रशासनलाई प्रविधिमैत्री बनाई एवं सुशासन सहितको सेवाप्रवाह गर्ने ।
१७. वातावरण संरक्षण गरी विकास निर्माण कार्य वातावरणमैत्री बनाउने ।
१८. सिँचाई प्रणालीमा सुधार गरी कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।
१९. साना तथा घरेलु उद्योगको सञ्चालन र विस्तार गरी समावेशी रोजगारीका अवसरको सिर्जना गर्ने ।
२०. सिप र प्रमाणपत्रका आधारमा युवा स्वरोजगार अभियान सञ्चालन गरी रोजगारी सृजना गर्न सकिने ।

३.२.२ गाँउपालिका विकासका अवसरहरू

मष्टा गाउँपालिकामा मुख्य रूपमा पहिचान भएका तपसिलमा उल्लेख भएका अवसरको समुचित प्रयोगका लागि आवश्यक कदम चाल्नु पर्ने गरी निम्नानुसार अवसरको पहिचान गरिएको छ ।

१. कृषि क्षेत्र ओगटेको जमिन २४% भन्दा बढी रहेको ।

२. पर्यटकीय क्षेत्रहरू पर्याप्त मात्र भएको हुनु ।
३. पशुपालनको लागि सम्भावना प्रयाप्त हुनु ।
४. खोलानालाहरू पर्याप्त भएको ।
५. विद्यालय तथा क्याम्पसहरूको पूर्वाधारहरू स्थापना भइसकेको हुनु ।
६. शैक्षिक गुणस्तरको स्थिति सुधारात्मक तर्फ गएको ।
७. खानेपानीका मुहानहरू प्रसस्त मात्रामा हुनु
८. आफ्नै स्थानीय भाषा, संस्कार र संस्कृती धनी ।
९. सबै वडालाई छुने गरि सडक संजाल निर्माण भएको ।
१०. छिन्चु जाजरकोट राजमार्गले पालिकालाई छोएर गएको ।
११. जनताको सकारात्मक परिवर्तनको चहाना भएको ।
१२. स्थानीय नदी तथा खोलामा प्रसस्त नदीजन्य पदार्थहरू भएको
१३. तामाखानी, फलामखानी तथा सिलाजितहरू भएको
१४. विपदको जोखिम न्यून भएको ।
१५. वनजंगल तथा प्राकृतिक सम्पदा प्रसस्त भएको ।
१६. नागरिक सचेतनामा वृद्धि भएको ।

३.२.३ गाँउपालिका विकासका प्रमुख सवालहरू

मष्टा गाउँपालिकाको परिवर्तन तथा दीर्घकालीन सोच हासिल गर्नका लागि तथा आवधिक विकास योजना तर्जुमा हुदै गर्दा आशातित उपलब्धि हासिल हुने बारेमा निम्न मुख्य सवालको विद्यमानता रहेको छ ।

१. भौगोलिक बनावट: बजारीकरण तथा यातायात व्यवस्थापन ।
२. प्राकृतिक श्रोत तथा साधनको न्युनता ।
३. वन्यजन्तुको व्यवस्थापन ।
४. छाडा चैपायको व्यवस्थापन ।
५. जलवायु परिवर्तनको असरमा वृद्धि ।
६. फोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन ।
७. विकासमा जनसहभागिता ।
८. सामुदायिक विद्यालयप्रतिको न्युन जनविश्वास ।
९. बसोवास व्यवस्थापनमा कठिनाई ।
१०. स्थायी सरकारको भूमिका अपेक्षा गरिएजस्तो हुन नसक्नु ।
११. जवाफदेहिता, पारदर्शिता संस्थागन तथा व्यवस्थित हुन नसक्नु ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

गाँउपालिका विकासको दूरदृष्टि (Vision) तर्फ उन्मुख हुन, लक्ष्य (Goal) प्राप्तमा अधिकतम योगदान पुर्याउन तथा उद्देश्य (Purpose) हासिल गर्नका लागि सञ्चालन हुने विकासका योजनाबद्ध प्रयासहरूमा देहायका निर्देशक सिद्धान्तहरू अवलम्बन गरिनेछ :

३.४.१ नागरिक संलग्नता र जनकेन्द्रीत विकास

१. सामाजिक परिचालनलाई महिला, बालबालिका र पिछ्छाडिएको वर्ग एवं समुदायको सशक्तिकरण र स्थानीय शासन माग पक्षको सुदृढीकरणको माध्यम बनाइनेछ ।
२. लोकतान्त्रिक अवधारणा अनुसार समुदायमा आधारित तथा नागरिक समाजका संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता विकासको माध्यमबाट विकास प्रक्रियामा नागरिक तथा समुदायको संलग्नता वृद्धि गरिनेछ ।
३. स्थानीय श्रोत, साधन, प्रविधि, ज्ञान, सीप र क्षमताको अधिकतम उपयोग गरी दीगो आर्थिक विकासमा टेवा पुर्‍याइनेछ ।

३.४.२ वातावरण सन्तुलन तथा दीगो विकास

१. कृषि, पर्यटन, जलश्रोत, वन, सानाउद्योग तथा पूर्वाधारलाई दीगो विकासको अग्रणी क्षेत्रको रूपमा विकास गरी आर्थिक समृद्धि तथा गरिबी न्यूनीकरणको माध्यमको रूपमा बनाइनेछ ।
२. स्थानीय श्रोत, साधन र पर्यटकीय सम्पदा सम्बन्धी सूचना, सुविधा र सुरक्षा प्रवर्धन गरी पर्यटकीय आगमन र बसाई वृद्धि गरिनेछ ।
३. रैथाने तथा लोपोन्मुख बालीहरूको पहिचान, संरक्षण र प्रवर्धन एवं उन्नत बालि र प्रविधिको प्रयोग गरी खाद्य सुरक्षामा टेवा पुर्‍याइनेछ र प्राङ्गारिक, वातावरणीय र व्यवसायिक कृषि प्रविधि प्रवर्धन गरी पोषण र जनस्वास्थ्यमा सुधार गरिनेछ ।
४. जलवायु परिवर्तनबाट उत्पन्न समस्या निराकरण तथा जोखिम न्यूनीकरण तथा स्थानीय अनुकूलनको उपायहरू अवलम्बन गरी जीविकोपार्जन अवसरमा वृद्धि गरिनेछ ।
५. जल, जमिन, जंगल, चरन क्षेत्र जस्ता प्राकृतिक श्रोतहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी स्थानीय समुदायको आर्थिक स्थितिमा सुधार र श्रोतमा स्थानीय समुदायको पहुँच तथा उपयोग वृद्धि गरी सामाजिक स्थितिमा सुधार गरिनेछ ।
६. पोषणमा सुनौला एक हजार दिनका आमार बच्चाहरूलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखि कार्य गरिने छ ।
७. विकास प्रक्रियामा वातावरणमैत्री स्थानीय शासन प्रणालीलाई समाहित गरी विकास कार्यलाई वातावरणमैत्री तथा दीगो बनाइनेछ ।

३.४.३ स्थानीय संस्थागत क्षमता विकास

१. सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, विद्यालय तथा स्वास्थ्य व्यवस्थापन समिति, कृषि वन तथा वातावरण समिति लगायत समुदायमा आधारित समूह र सञ्जालहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी उनीहरूलाई अझ बढीक्रियाशील र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
२. संरचनागत सुधार र क्षमता विकासको माध्यमबाट स्थानीय शासन प्रक्रियामा महिला, बालबालिका तथा पिछ्छाडि पारिएका वर्ग तथा समुदायको सम्मिलनता सुनिश्चित, अर्थपूर्ण र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
३. स्थानीयस्तरमा सञ्चालित आयोजना तथा कार्यक्रम दीगो, नतिजामुलक, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाइनेछ ।

३.४.४ सामाजिक समावेशीकरण तथा अवसरमा समता

१. योजना तर्जुमा, सञ्चालन तथा अनुगमन प्रक्रियालाई अझ बढी समावेशी र सहभागिमुलक बनाइउपलब्धश्रोत साधनको अधिकतम परिचालन गरी दीगो र सन्तुलित विकासमा जोड दिईनेछ ।
२. स्थानीय श्रममुलक प्रविधिमा जोड दिई विकास निर्माण कार्य अगाडि बढाईनेछ तथा स्थानीय उत्पादन वृद्धिमा विशेष ध्यान केन्द्रित गरिनेछ ।
३. आमा समूह, महिला समूह तथा सञ्जालहरूलाई संस्थागत विकास र सुदृढ गरी समावेशी र समानतामैत्री वातावरण निर्माण गरिनेछ ।
४. महिला, बालबालिका लगायत लक्षितवर्गको कार्यक्रमको व्यवस्थित तर्जुमा, प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमन गरी प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
५. सार्वजनिक सेवा तथा सुविधा आम नागरिक तथा सेवाग्राहीहरूको पहुँच वृद्धि गरी स्थानीयस्तरमा प्रवाहित सेवा तथा सुविधाहरू अधिकारमा आधारित, सहज, सर्वसुलभ, गुणस्तरीय बनाइनेछ ।
६. स्थानीय निकाय तथा विषयगत ईकाइहरूको सेवा प्रवाहलाई जनताको आवश्यकता आधारित बनाइ नागरिक वडा पत्रमा उल्लेखित समयावधि भित्रै क्षतिपूर्ति सहित सेवा प्रवाह गरिनेछ ।

३.४.५ स्थानीय सुशासन र उत्तरदायित्व

१. सूचनामा आधारित नतिजामूलक योजना, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अभ्यास गरी विकास व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
२. स्थानीय सुशासनका लागि नागरिकको सलग्नता, निगरानी, उत्तरदायित्व र पारदर्शिताका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
३. संस्थागत सुदृढीकरण, गुणस्तरीयता, पारदर्शिता र दीगोपनालाई विकास कार्य सञ्चालनको प्रमुख रणनीतिको रूपमा अपनाइनेछ ।
४. गाँउपालिका विकासका साझेदार बीच नियमित अन्तरक्रिया, छलफल र बहसका माध्यमबाट विकास कार्यलाई अझ बढी समावेशी र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
५. स्थानीय सुशासन प्रवर्धन तथा अवाफदेहिता अभिवृद्धिका लागि समुदाय, स्थानीय तह तथा सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय बीच नियमित अन्तरक्रिया र बहसका लागि नागरिक समाजलाई परिचालन गरिनेछ ।
६. नागरिक निगरानी तथा कानूनी शासनको माध्ययबाट संस्थागत सुशासन कायम गर्दै भ्रष्टाचारमुक्त कार्यविधि अपनाईनेछ ।
७. क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र, सूचनाको हक र गुनासो सुनुवाई सम्बन्धी प्रावधानको उपयोगको लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गरी नागरिकको सेवा सम्बन्धी हकको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

३.४.६ भू-उपयोग र व्यवस्थित एकीकृत वस्तीको विकास

१. प्रभावकारी सेवा प्रवाहका लागि भू-उपयोग योजना अनुसार एकीकृत तथा व्यवस्थित वस्ती विकासको अवधारणा अनुसार वस्ती विकास गरिनेछ ।

२. एकिकृत बस्ती विकासमा वन तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर नहुने तथा जोखिम न्यूनीकरण हुने गरी कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।
३. वस्ती विकास तथा सेवा प्रवाहमा सार्वजनिक, निजी, सामुदायिक साझेदारी अवधारणा अवलम्बन गरिनेछ ।
४. वस्ती विकास कार्यमा स्थानीय सम्पदा, सामाजिक समावेशिकरण तथा ऐतिहासिक सांस्कृतिक सम्पदालाई जगेना गरिने छ ।

३.४.७ मानव अधिकार, सामाजिक न्याय र दीगो शान्ति

१. सरकारी, गैर सरकारी, सामुदायिक संस्थाको संस्थागत संरचनामा विपन्न एवं सिमान्तकृत वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।
२. समाजमा पिछ्छिएको वर्ग, दलित, जनजाति, महिला तथा बालबालिकाको विकासका लागि लक्षित वर्ग कार्यक्रमका साथै अन्य विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. ज्येष्ठ नागरिक वृत्ति लगायत अन्य सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारीता अध्ययन गरी वृत्तीको प्रभावकारी उपयोगको वातावरण सुजना गरिनेछ ।
४. सामाजिक सदभाव तथा दीगो शान्ति अभिवृद्धि हुने गरी विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ ।
५. सामाजिक सदभाव र दीगो शान्तिका लागि सामाजिक न्याय, कानूनी शासन तथा सुशासन अभिवृद्धि गरिने ।
६. खाद्य सुरक्षाका लागि कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन वृद्धिका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

३.४.८ समुदाय, निजी क्षेत्र एवं गैसस साझेदारी

१. सेवा प्रवाह तथा पूर्वाधार विकास कार्यमा सार्वजनिक, निजी, सामुदायिक तथा सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणा अवलम्बन गरिनेछ ।
२. गा.पा. विकासमा निजी क्षेत्रको परिचालनको लागि स्थानीयस्तरमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गरी बाह्य श्रोत तथा साधनको अधिकतम परिचालन गरिनेछ ।
३. समुदाय, निजी क्षेत्र तथा गैसस जस्ता साझेदारहरु बीच अन्तरक्रिया छलफल र बहसका माध्यमबाट विकास कार्यलाईसमन्वयात्मक, सहभागितामूलक र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
४. सार्वजनिक सेवा तथा कार्यक्रमको पारदर्शिता, प्रभावकारिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धिका लागि उपलब्ध
५. कानूनी व्यवस्था अनुसार सार्वजनिक सुनुवाई र सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण, नागरिक अनुगमन तथा निगरानीको औजार प्रयोग गरी सुधारका प्रतिवद्धताको पालना गरिनेछ ।

३.४.९ नतिजामूलक व्यवस्थापन प्रणाली (Result-Based Management)

१. योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्दा नतिजामूलक योजनाको खाँकामा आवधिक विकास योजनाको सूचकको आधारमा गरिनेछ
२. गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार सहभागितामूलक र तेश्रो पक्षद्वारा समीक्षा गरिनेछ ।
३. आयोजना तथा कार्यक्रमको तेश्रो पक्षद्वारा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
४. कार्य सम्पादनको आधारमा राम्रो काम गर्ने संघ, संस्था तथा निकायलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

३.५ दीगो विकास, राष्ट्रिय र प्रवेश लक्ष्यसँग आवधिक विकास योजनाको तादाम्यता

गाउँपालिकाको विकास लक्ष्य, दीगो विकास, राष्ट्रिय तथा प्रदेश लक्ष्यबीच तादाम्यता कायम गर्दै संघीय सरकारले परिकल्पना गरेको समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको परिकल्पनालाई विक्रम संवत् २१०० सम्ममा पुरा गर्न सकिने भएकाले मष्टा गाउँपालिकाको प्रस्तुत आवधिक विकास योजनाले दीगो विकास लक्ष्य तथा राष्ट्रिय तथा प्रदेश लक्ष्यबीच तादाम्यता कायम गरेको छ ।

तालिका ३: दीगो विकास लक्ष्य तथा सूचक

तालिका ३: दीगो विकास लक्ष्य तथा सूचक

दीगो विकास लक्ष्य	सूचक नं.
हरेक क्षेत्रमा रहेका सबै स्वरूपका विषम गरिबीको अन्त्य	१
भोकमरीको अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा तथा उन्नत पोषण प्राप्ति र दिगो कृषिको प्रवर्द्धन	२
सबै उमेर समूहका व्यक्तिको स्वस्थ जीवनको सुनिश्चितता	३
समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा	४
लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने	५
खानेपानी तथा सरसफाईको उपलब्धता र यसको दिगो व्यवस्थापन	६
खर्चले धान्न सकिने, भरपदों, दिगो र आधुनिक उर्जामा सबैको पहुँच	७
स्थिर, समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि, पूर्ण उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित श्रम	८
उत्थानशील पूर्वाधारको निर्माण, समावेशी र दिगो औद्योगीकरण र नव प्रवर्तन	९
मुलुक भित्र र अन्य मुलुक बीचको असमानता कम गर्ने	१०
शहर र मानव बस्तीलाई समावेशी, शुरक्षित, उत्थानशील र दिगो बनाउने	११
दिगो उपभोग र उत्पादन	१२
जलवायु परिवर्तन	१३
स्थानीय तहका लागि असान्दर्भिक	१४
पारिस्थितिकीय प्रणालीको दिगो उपयोग	१५
दिगो विकासका लागि शान्ति र समावेशी समाजको विकास गर्ने, सबैका लागि न्यायको पहुँच, प्रभावकारी, जवाफदेही तथा समावेशी संस्थाको निर्माण गर्ने	१६
दिगो विकासका लागि विश्व व्यापी साझेदारीलाई जीवन्त तुल्याउने	१७

तालिका ५ : दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य तथा सूचक

दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य (दीराल)	सूचक नं.
समृद्धिका सूचक	
उच्च समता मूलक राष्ट्रिय आय	१
मानव पूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपभोग	२
सर्वसुलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम सघन अन्तर आबद्धता	३
उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व	४
सुखका दीर्घकालिन राष्ट्रिय लक्ष्य	
परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन	५
सुरक्षित सभ्य र न्याय पूर्ण समाज	६
स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण	७
सुशासन	८
सबल अर्थतन्त्र	९
राष्ट्रिय एकता, सुरक्षा र सम्मान	१०

सुदूरपश्चिम प्रदेशको दीर्घकालीन सोंच, लक्ष्य, उद्देश्य अनुसार आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक रुपान्तरणका निम्न प्रमुख सम्बाहकहरू पहिचान गरिएका छन। यी सम्बाहकहरू प्रदेशका आवधिक योजनाहरू प्रतिविम्बित हुनेछन् सुदूरपश्चिम समृद्धिको प्रमुख सम्बाहकको रुपमा जलविद्युतलाई अङ्गीकार गरिएको छ।

तालिका ५: सुदूरपश्चिम प्रदेश समृद्धिका संवाहक संकेत

प्रदेश समृद्धिका संवाहक संकेत (प्रससंसं)	सूचक नं.
जल विद्युत, वैकल्पिक ऊर्जा र हरितअर्थतन्त्र	१
गुणस्तरीय र दिगो पूर्वाधार मुख्यगरी सडक सञ्जाल	२
प्राङ्गारिक कृषि, औद्योगिक उत्पादन र सेवा क्षेत्रको विकास	३
बहुमुल्य जडिबुटी, खानी तथा खनिज	४
पर्या पर्यटन तथा कला, संस्कृति	५
विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्तन	६
मानव पूँजी निर्माण र सदुपयोग	७
स्वच्छ वातावरण र स्वस्थ जीवन	८
सुरक्षित, व्यवस्थित र विकसित गाउँ, नगर र सहर	९
सार्वजनिक, निजी, सहकारी तथा सामुदायिक साझेदारी	१०

३.५.१ राष्ट्रिय पन्ध्रौँ योजनाको सोच

दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली

समुन्नत, स्वाधीन र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र सहितको समान अवसर प्राप्त, स्वस्थ, शिक्षित, मर्यादित र उच्च जीवनस्तर भएका सुखी नागरिक बसोवास गर्ने मुलुक ।

तालिका ६: दीर्घकालीन राष्ट्रिय लक्ष्य

क) समृद्ध नेपाल	क) सुखी नेपाली
१. सर्वसुलभ आधुनिक पूर्वाधार एवम सघन अन्तरआबद्धता	१. परिष्कृत तथा मर्यादित जीवन
२. मानवपूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्ण उपयोग	२. सक्षित, सभ्य र न्यायपूर्ण समाज
३. उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व	३. स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण
४. उच्च र समतामूलक राष्ट्रिय आय	४. सुशासन
	५. सबल लोकतन्त्र
	६. राष्ट्रिय एकता, सुरक्षा र सम्मान

३.६ मष्टा गाउँपालिकाको सोंच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

सोच :

"समृद्ध मष्टा : सुखी मष्टाली"

गाउँपालिकाको लक्ष्य

"समृद्धिसंगको नाता: समग्र विकास र सुशासनमा हाम्रो एकता"

उद्देश्य

१. गाउँपालिकाको सामाजिक, आर्थिक, मानवीय विकासमा अभिवृद्धि, सबै प्रकारका गरिवी र भोकमरीको अन्त्य गरीभई गाउँपालिकाबासीको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार गर्नु ।

२. स्थानीय कला, संस्कृति, पर्यटन, पुरातात्विक वस्तुहरूको विकास, संरक्षण तथा शान्त र न्यायपूर्ण समाजको निर्माणगर्नु ।

३. गाउँपालिकाकानागरिकलाईगुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छ वातावरणमा पहुँच पुर्याई सबैलाई सामाजिक सुरक्षा र सुशासनको अनुभूती सहितको समृद्ध र समुन्नत जीवन र जगतको सुनिश्चित गर्नु ।

३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

३.७.१ मष्टा गाउँपालिका विकासका रणनीतिहरू

१. सामाजिक परिचालन मार्फत मष्टा गाउँपालिकाको विकास सम्बन्धी धारणा स्थानीय जनता र टोलबस्तीमा पुर्याई मानवपूँजी (Human Resource) निर्माण र सशक्तिकरण गर्ने ।

२. महिला, बालबालिका, वृद्धि र सिमान्तकृत वर्गलाई लक्षित गरेर नतिजामुखी कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने ।

३. औद्योगिक ग्रामको कार्यान्वयन गर्ने ।
४. भौतिक विकासमा उपभोक्ता समितिको लागत, सहभागिता र संलग्नता क्रमशः बढाउँदै लैजाने ।
५. योजना कार्यान्वयनमा स्थानीय आवश्यकतामा आधारित, नतिजामुखी, प्रभावकारी कार्यान्वयन, जवाफदेहिता, वातावरणमैत्री विकासको मान्यता तथा समयबद्धतालाई पालना गर्ने ।
६. गरिबी न्यूनीकरण कार्यक्रममा लगानी बढाउने र कार्यक्रमको प्रभावकारिताको आवधिक मूल्याङ्कन र आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।
७. शिक्षामा गुणात्मक सुधार गरी गरिब, द्वन्द्वबाट प्रभावित र सिमान्तकृत वर्गका बालबालिकालाई निःशुल्क पठनपाठन गराउन निजी, संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयहरु सँग सहकार्य गर्ने ।
८. नागरिकमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सहितको पूर्ण खोप युक्त गाँउपालिका निर्माण गर्ने ।
९. युवा, महिला, ज्येष्ठनागरिक, अपाङ्गता, बालबालिका जस्ता लक्षित वर्गमैत्री शासन पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने ।
१०. पूर्ण स्वच्छ खानेपानी सुविधा सहितको वातावरणमैत्री, सरसफाई युक्त गाँउपालिका निर्माण गर्ने ।
११. मष्टा गाउँपालिकामा विद्यमान अवसरहरु (पर्यटन उद्यम, शैक्षिक, युवा शक्ति, हावापानी, विविधता आदि) लाई सदुपयोग गर्दै विशेष लगानीका क्षेत्रहरुको पहिचानगर्दै गाँउको दीर्घकालिन विकास गर्ने ।
१२. निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षित गरी सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विकास कार्य सञ्चालन गर्ने ।
१३. वातावरण संरक्षण सम्बन्धी प्रष्ट नीति सहितको कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
१४. समयबद्ध सुशासन सहितको भ्रष्टाचार मुक्त, सभ्य, सुसंस्कृत, सदाचार नागरीक सहितको व्यवस्थित सुविधासम्पन्न गाउँपालिका निर्माण गर्ने ।

३.७.२ प्राथमिकता क्षेत्र

गाउँपालिकाले अगिकार गरेको दीर्घकालीन सोच, आवधिक गाउँपालिका योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य र बृहत तथा क्षेत्रगत उद्देश्य हासिल गर्न देहाय अनुसारका विषय क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिइने छ ।

- क) व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन
- ख) शिक्षा
- ग) स्वास्थ्य
- घ) भूमि व्यवस्थापन र उपयोग
- ङ) कला साहित्य संस्कृति तथा पर्यटन
- च) उद्योग, उत्पादन तथा बजारीकरण
- छ) सहकारी संघ सस्था
- ज) रोजगारी तथा सीपविकास
- झ) युवा तथा खेलकुद
- ञ) उर्जा तथा विद्युतिकरण
- ट) स्वच्छ खानेपानी
- ठ) वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन
- ड) सुशासन

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र

४.१ कृषि तथा पशुपंक्षी

४.१.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १०९२४ हेक्टर रहेको छ । उल्लेखित क्षेत्रफल मध्ये कृषि क्षेत्र २७९९ हेक्टर रहेकोछ तथापी हाल सम्म यो क्षेत्र उपयोग हुन सकेको छैन, विगतमा कृषि क्षेत्रमा ९९८.९ हेक्टर जग्गा उपयोग भएको भएपनि पछिल्लो बेला यो क्षेत्रफल घटेको छ। हाल कृषिका लागि उपयोग भएको क्षेत्रफल भनेको जम्मा ८३०.३० हेक्टर मात्र हो। यहाँका अधिकांश कृषि निर्वाहमुखी रकोको छ । सिँचाई अभावका कारण गाउँपालिकाको कृषि जनगणना तथा कृषि तथा पशुपंक्षी योजना अनुसार कृषि योग्य जमिनको क्षेत्रफल मध्ये ५६२.५ हेक्टर अर्थात २० प्रतिशत क्षेत्रफल सिंचित खेति रहेको छ ।

मध्य पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित यस गाउँपालिकामा खाद्यान्न वालीको रूपमा कोदो, मकै, धान, गहुँ र अलैंची, किवि, लसुन, टिमुर जस्ता नगदे वालीको प्रशस्त सम्भावना रहेको छ। त्यस्तै गरी तरकारी वाली, फलफुल, तेलहन वाली र जडीबुटी उत्पादन र प्रशोधन गर्न सकिने सम्भावना समेत रहेको पाईएको छ । यहाँका परिवारले वाखा, कुखुरा, गाईगोरु, भैसी, माछा, बंग्र/संग्र लगायतका पशु पक्षी पाल्ने गरेका छन् ।

कृषिजन्य उत्पादनहरूको विश्लेषणमा प्रमुख आय आर्जनको श्रोत नै कृषि भएकोले कृषिको उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणको व्यवस्था गर्ने कुरालाई यसको अध्ययन क्षेत्र बनाईएको छ। कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुनुमा युवाहरूको कृषि व्यवसायमा लगानी शुरु भएको पाईएको छ। त्यस्ता यूवाहरू बैदेशिक रोजगारमा नगई गाउँघरकै खेतीमा लाग्नुका साथै व्यवसायिक खेती विकास गर्न तर्फ समेत लागेको पाईएकोछ ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

समय समयमा पर्याप्त मात्रामा मल खाद तथा विषादीको उपलब्धता नहुनु, भौगोलिक विकटता तथा जलवायू परिवर्तनको असर हुनु, कृषि क्षेत्रमा बजेटको अभाव हुनु, कृषिमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नहुनु, कृषि बजारीकरणको अभाव हुनु, कृषिजन्य उत्पादनको भण्डारणका लागि कोल्ड स्टोरको अभाव हुनु, मौसमी उत्पादनको बाहुल्यता, आयमूलक उत्पादनको कमी, उत्पादनको उचित मुल्य प्राप्त नहुनु, बजारको पहुँचभन्दा टाढा हुनु, ढुवानीको सुविधा नहुनु, कृषकको वर्गीकरण गर्न नसकिनु, कृषि अनुदानका कार्यक्रममा लक्षित वर्गलाई समेटन नसकिनु, कृषि तथा पशु प्राविधिकको अभाव हुनु, गोजी बजारमा रहेको कृषि उत्पादन संकलन केन्द्र सञ्चालनमा नहुनु जस्ता समस्या र चुनौतीहरू रहेका छन् ।

मष्टा गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रमा उत्पादन हुने तर बिक्री नहुने, उत्पादनको बजार मुल्य कम हुने, बजारमा विचौलीयाले बढी नाफा लिने गरेको, धेरै स्थानीय उत्पादनको बजार अभाव रहेको, खेतीयोग्य जमिन पर्याप्त रहेको तर खेती गर्ने संस्कृति हराउँदै गएको, पशुपालनको सम्भावना रहेको तर पशुपालनको प्राविधिक ज्ञानको अभाव रहेको, मौरीपालन कुखुरापालनको सम्भावना रहेको तर व्यवसायिक ज्ञानको कमी रहेको, फलफूलखेतीको सम्भावना रहेको तर बजार र प्राविधिक ज्ञानको अभाव रहेको जस्ता कृषि क्षेत्रका मुख्य समस्याको रूपमा रहेको छ। उत्पादनको पनि पर्याप्त बजारीकरण नहुनु, उत्पादनमा, बाँदेल, बाँदर जस्ता वन्यजन्तुले उत्पादनमा क्षती

पुर्याउनु, खेतीको लागि आवश्यक पर्ने मल र विउको अभाव हुनु, कृषि तथा पशुपालनमा प्राप्त हुने अनुदान लगायत सहूलियतको दुरुपयोग हुनु, सिंचाईको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

४.१.३ संभावना तथा अवसर

भौगोलिक विविधता भएको हुनाले हावापानि अनुसारको कृषि तथा पशु बालि उत्पादन गर्न सकिने, प्राङ्गारिक कृषि उपज उत्पादन गरि बजारमा उच्च मूल्य प्राप्त गर्न सकिने, कृषिमा व्यवसायिकरण गरि बैदेशिक रोजगार प्रतिस्थापन गर्न सकिने, भौगोलिक विविधता भएको हुनाले हावापानि अनुसारको कृषि तथा पशु बालि उत्पादन गर्न सकिने, बेमौसमी फलफुल खेतिका लागि बिरुवा उत्पादनका लागि नर्सरी निर्माण गरी सहूलियत दरमा बिरुवा वितरण गर्न सकिने, स्थानीय कृषि बजारको व्यवस्था तथा चिस्यान केन्द्रको स्थापना गरी आय आर्जन गर्न सकिने, कृषकलाई उपयुक्त तालिम र आधुनिकिकरण सम्बन्धी कार्यक्रमहरुको व्यवस्था गर्न सकिने, सुन्तला, ओखर, कागती, आलु, लसुन, अदुवा, बेसार र टिम्बुर उत्पादनको पकेट क्षेत्रको घोषणा गर्न सकिने जस्ता सम्भावना रहेका छन् ।

उत्पादनको उचित बजारीकरणको व्यवस्था गर्ने, जंगली जनावारको व्यवस्थापन गर्ने, थोपा सिंचाई तथा अन्य सिंचाई प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने, अर्गानिक खेती प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने, ठूलो मात्रामा खेती गर्ने, चक्ला बन्दि खेती प्रणाली विकास गर्ने, चेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, माटो सुहाँउदो प्रविधिको विकास गर्ने, पशुजन्य आहारको लागि पर्याप्त घाँस, दानाको व्यवस्थापन गर्ने, अर्गानिक मलको विकास, व्यवस्थापन र बजारीकरण गर्ने, व्यवसायिक कृषि संस्कृतिको विकास गर्ने, कृषि विमाको कार्यान्वयन गर्ने जस्ता मष्टा गाउँपालिकामा कृषि क्षेत्रका सम्भावना र अवसरको रूपमा रहेका छन् ।

४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

क) कृषि

सोच:

"स्थानीय उत्पादन र उद्यममा वृद्धि: यसैमा छ समृद्धि"

लक्ष्य

कृषि क्षेत्रको व्यवसायिकरण गरि समावेशि र दिगो आर्थिक वृद्धि हाँसिल गर्ने ।

उद्देश्य:

१. कृषि क्षेत्र व्यवसायिकरण, बजारीकरण आधुनिकरण, औद्योगिकरण साथै प्रतिष्पर्धात्मक बनाइ उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।

२. कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।

३. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरि रोजगारी र आमदानी वृद्धि गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम (कृषि)

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
--------	-----------	-----------	------------------

१. कृषि सम्बन्धि नीति, कानून तथा योजना निर्माण गरि कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने	१. तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय वाली वस्तुको व्यवसायिक खेतीका लागि पकेट विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ	१. बेमौसमि तरकारि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०
२. कृषि पूर्वाधारको विकास, साना तथा मझौला कृषि उधमशिलता विकास गर्ने ।	२. उत्पादन वा आमदानीको आधारमा अनुदान उपलब्ध गराइने व्यवस्था गरिने छ ।	२. ओखर खेती विस्तार कार्यक्रम	४५
३. तुलनात्मक लाभ एवम् उच्च मूल्य वाली तथा वस्तुको उत्पादन तथा बजारिकरण गरि निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने ।	३. कृषि भूमिको चक्काबन्दी गरि व्यवसायिक खेती गर्न कृषक समूह तथा सहकारीलाई सुविधा दिने नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।	३. सुन्तला, अनार जात फलफूल क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०
४. सहकारी मार्फत सहलगानिलाइ प्रवर्द्धन गरी उच्च मूल्य वाली उत्पादन क्षेत्र निर्धारण गर्ने ।	४. उत्पादित कृषि उपजहरुको बजारीकरणको लागि स्थानीय हाटबजार सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।	४. आँप तथा लिचि क्षेत्र ९० विस्तार कार्यक्रम	९०
५. कृषि ऐन कार्यान्वयन र आवश्यक कार्यविधि निर्माण गर्ने	५. स्थानीय उत्पादित वस्तुको बजारिकरण तथा ब्रान्डिङको लागि सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।	५. नयाँ जात फलफुल क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०
६. कृषि हाटबजार संकलन केन्द्र कोल्ड स्टोर निर्माण गर्ने ।	६. कृषि आधुनिकिकरणको लागि आवश्यक कृषि मैत्री नीति, नियमहरु तर्जुमा गरिनेछ ।	६. मसला वाली पकेट क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०
७. कृषि उपजका मूल्य सूचि स्थानीय सञ्चार माध्ययम बाट प्रवाह गर्ने ।	७. अध्ययन अनुसन्धानका क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गरि उन्नत विउविजन र प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनेछ ।	७. कम्पोष्ट तथा जैविक मल व्यवस्थापन सम्बन्धि तालिम	४५
८. साना तथा मझौला कृषि उधमशिलता सम्बन्धि कानून निर्माण गर्ने ।	८. परम्परागत खेती प्रणालिलाइ परिमार्जन गर्दै आनिक खेती प्रणाली अवलम्बन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।	८. कृषक समूह/सहकारी ४५ प्रवर्द्धन तथा कार्यक्रम कृषि बीमा अनुदान कार्यक्रम	४५
९. स्थानीय बजारमा खपत भई बढि भएको उत्पादनलाई बाह्य बजारमा निर्यात गर्न बुबानिमा अनुदान दिने ।	९. अध्ययन अनुसन्धानका क्षेत्रसँग समन्वय तथा सहकार्य गरि उन्नत विउविजन र प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनेछ ।	९. उन्नत बिउँ विस्तार, बालि संरक्षण सेवा, कृषि उपज बजारिकरण तथा व्यवस्थापन	५५०
	जम्मा		७३५

ख) पशुपंक्षी

सोच:

"पशुपंक्षी पालनमा व्यवसायिकता, आर्थिकसमृद्धिको आधार"

लक्ष्य :

पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि गरी स्थानीय उत्पादनमा आत्मनिर्भरता ।

उद्देश्य:

१. गाउँपालिकामा अण्डा, मासु, र दुध उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

२. व्यवसायिकता र प्रविधिको प्रयोग मार्फत् पशुजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर हासिल गरी तथा रोजगारी सृजनाको माध्यम बनाउने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम (पशुपंक्षी)

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. पशुपंक्षीबाट उत्पादित वस्तुहरुको बजारिकरण गर्ने ।	१. उत्पादनको आधारमा व्यावसायिक पशुपंक्षीपालक कृषकलाई प्रोत्साहन स्वरूप थप अनुदान प्रदान गर्ने र उत्कृष्ट कृषक घोषणा गरिनेछ ।	१. पशु स्वास्थ्य उपचार तथा माहामारि रोग नियन्त्रण	५०
२. युवाहरुलाई पशुपंक्षी पालनमा आकर्षित गर्नको लागि विशेष अनुदानको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।	२. व्यावसायिक फर्मलाई आनिकिकरण गर्न आवश्यक औजार उपकरणहरु स्थानिय अनुदान कार्यविधि अनुरूप प्रदान गरिनेछ ।	२. कृषि तथा पशुपालनमा सिप विकास कार्यक्रम	५०
३. व्यावसायिक प्राविधिक कुखुरा, बाखा, बंग्र गाई, भैसि फर्मको संख्या बढाउन उत्प्रेरित गर्ने ।	३ व्यावसायिक फर्ममा निशुल्क स्वास्थ्य परिक्षण, आन्तरिक तथा बाह्य परजीवी नियन्त्रण, बाझोपन निवारण, तथा आवश्यक औषधि वितरणको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ ।	३. कुखुरापालन, बंगुरपालन, माछापालन क्षेत्र बिस्तार	५०
४. पशुपंक्षी व्यावसायिक जोखिमहरुलाई न्युनिकरण गर्ने ।	४. उत्पादनको आधारमा व्यावसायिक पशुपंक्षीपालक कृषकलाई प्रोत्साहन स्वरूप थप अनुदान प्रदान गर्ने र उत्कृष्ट कृषक घोषणा गरिनेछ ।	४. दूध उत्पादन तथा बजारिकरण क्षेत्र बिस्तार	५०
५. पशुपंक्षी व्यावसायिकता लागि आवश्यकता अनुसार क्षमता विकास गर्ने ।	५. हीउदको समयमा पशुपंक्षीको लागि हरियो घाँसको अभाव हुन नदीन वर्षिम, भेज, जे जस्ता उन्नत पोषिला घाँसका बिउहरु विवतरण गरिनेछ ।	५. खसिबोका, कुखुरा उत्पादन क्षेत्र बिस्तार कार्यक्रम	९०

	६. युवाहरुलाई पशुपंक्षी पालन व्यावसायमा आकर्षित गर्न वैज्ञानिक पशुपंक्षी पालन सम्भावना रफाइदाहरुको बारेमा अन्तरकृया गोष्ठी, सामुहिक छलफल, सहुलियत ऋण सहजीकरण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	६. पशु बीमा अन्दान कार्यक्रम	५०
	७ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन वृद्धिको लागि उच्च नस्ल सुधारको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ ।	७ पशु नस्ल सुधार कार्यक्रम	१००
	जम्मा		४४०

४.१.५.१ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका: (क) कृषि

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तह : कृषि क्षेत्रको आधुनिकीरण तथा यान्त्रिकरणका माध्यमबाट रोजगारी सृजना गरी गरिबी न्यूनिकरण भएको हुने											
गरिबी (आफ्नो कृषि उत्पादनले खान प्रग्ने परिवार।	प्रतिशत	५	१०	१५	२१	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
असर तह: उपभोगमुखी कृषि प्रणालीलाई परिमार्जन गर्दै आधुनिक कृषि प्रणाली, प्रविधि तथा यन्त्रउपकरणको प्रयोगद्वारा कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गरी व्यावसायिकरणका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन तथा रोजगारीको वृद्धि भएको हुने ।											
व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा संलग्न कृषक	संख्या	५२	५५	६०	८०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
सुचारु सामुदायिक खेती तथा करार खेतीले ओगटेको भूमि	हेक्टर	०	१३	२०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
अग्वा वा व्यवसायिक कृषक	संख्या	३३	५०	६५	८०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
सक्रिय व्यवसायिक कृषक समूह	संख्या	२०	२५	४०	६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
क्रियाशिल ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता	संख्या	१५	२०	२५	३०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
विभिन्न क्षेत्रमा तालिम प्राप्त कृषक	संख्या	३२०	४००	४८०	६००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
स्थानीय व्यवसायिक कृषि फार्म	संख्या	३३	३५	४५	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
कम्पोष्ट र जैविक मल उत्पादन	मे.टन	११५००	११५००	१२३००	१४०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
व्यवसायिक कृषि नर्सरी	संख्या	५	१२	१५	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
व्यवसायिक कृषि वाट प्रदान भएको प्रत्यक्ष रोजगारीता	संख्या	६५	७५	११०	१५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
कृषि उपज संकलन केन्द्र, बजार प्रवर्द्धन केन्द्र, तथा	संख्या	५	६	८	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		

सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्र										
कृषि सहकारी संस्था	संख्या	२६	२६	२७	२७	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषि सहकारीमा आबद्ध कृषक	संख्या	१२००	१२५०	१३५०	१५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कोण्ड स्टोर तथा रष्ट्रिक स्टोर क्षमता	मे.टन	०	०	५	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
उन्नत विउ, जैविक मल र विषादी प्रयोग गर्ने, आधुनिक कृषि प्रविधि प्रयोग गर्ने कृषक	संख्या	७५०	८६५	१३००	१५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषिबालीमा लाग्ने किराबाट भएको क्षति	रु.लाखमा	२२	२०	१०	८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
जलवायु परिवर्तन, अतिवृष्टी, अनावृष्टि वाली बाट कृषिबालीमा भएको क्षति	रु.लाखमा	३३	२५	१५	९	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषि बिमा सेवाबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	०	१०	१००	३००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आधुनिक कृषि औजारहरु प्रयोग गर्ने कृषकहरु (आधुनिक औजारहरु: पावर टिलर, मिनि टिलर, ड्रम सिडर, रिपर, हाते ट्याक्टर, थ्रेसर, सिद्ध ड्रिल आदि)	संख्या	१३५	२००	३१	३१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषि व्यवसायमा सहूलियत ऋण, कृषि सामानमा बुदान तथा यान्त्रिकीकरणमा पूँजीगत अनुदानबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	१०	१५०	२३०	३२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सञ्चालनमा रहेको कृषिवजार, हाटबजार तथा कृषि थोकबजार	संख्या	०	१	५	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषि सूचना तथा बजार मूल्य जानकारीका लागि बनाइएको मोबाइल एप्सबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	५	१५	५०	१५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सञ्चालनमा रहेको कृषि ब्लक, पकेट, जोन तथा सुपरजोन	संख्या	१	५	८	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

कृषि उपजहरु बिक्रीका लागि नजिकको बजार क्षेत्रमा पुग्न लाग्ने समयवधि	घण्टा	३	३	०.५	०.५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
अन्नवाली उत्पादन	मे.टन	५१००	८०००	९०००	१२०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
नगदेवाली उत्पादन	मे.टन	१०	१२	१८	२४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सञ्चालित कृषि संकलन केन्द्र	संख्या	५	६	८	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	हेक्टर	८	१०	१३	१८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
तरकारी उत्पादन	रु.लाखमा	९३०	९००	१०००	१३००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
तरकारी उत्पादन बिक्री	रु.लाखमा	३०	३५	४२	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
फलफुल उत्पादन	मे.टन	८	११	१४	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
फलफुल उत्पाद बिक्री	रु.लामा	९३०	९७०	१०००	१३००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आलु खेतीले ओगटेको भूभाग	रु.लाखमा	३०	३५	४२	४५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आलु खेती बाट वार्षिक उत्पादन	मे.टन	१३०	१५०	२१०	२२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आलुको वार्षिक बिक्री	रु.लामा	८	११	१४	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
अद्या, लसुन लगायत मसलाजन्य उत्पादन (३०० रोपनी)	मे.टन	३०	३२	४०	४५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
अद्या, लसुन लगायत मसलाजन्य बिक्री	रु.लाखमा	२५	२७	३५	४५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
मैरीघार उत्पादन तथा बिक्री	संख्या	९	१०	१४	१९	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
मह बिक्री (वार्षिक)	रु.लाखमा	३	५	९	१२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा संलग्न कृषक	संख्या	१०	११	१३	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
प्रतिफल तह										
बडामा दक्ष कृषि प्राविधिकको व्यवस्था भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
गाउँपालिका कृषि नीति तर्जुमा भई गाउँपालिकाको						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

दीर्घकालिन कृषि योजनाको आधार तयार भएको हुने										
कृषि आयोजना निर्माण तथा सिँचाई कार्यक्रमबाट क्षकले सहज रुपमा सिँचाई सुविधा पाएका हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आधुनिक कृषि सामग्री खरीदमा अनुदान कार्यक्रमबाट कृषि क्षेत्रको उत्पादन लागत घटन गई कृषकलाई राहत पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
चिस्यान केन्द्र निर्माण कार्यक्रमबाट कृषि जन्य वस्तु सुरक्षित भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
रैथाने बाली अर्गानिक उत्पादन तथा प्रशोधन कार्यक्रम बाट गाउँपालिकाको पहिचान बोकेका बालीहरु संरक्षण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषक तालिम तथा क्षमता विकासले कृषकमा क्षमता र ज्ञानको हस्तान्तरण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
महिला दलित तथा अति विपन्न वर्गलाई कृषि व्यवसाय स्थापना र सञ्चालनमा सहयोग पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
बेमौसमी फलफुल खेतिका लागि विरुवा उत्पादनका लागि नर्सरीको विस्तार भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
नमुना गाँउ कृषि विकास कार्यक्रमबाट कृषि क्षेत्रको रुपान्तरणको आधारशिला तय भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

४.१.५.२ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका: (ख) पशुपंक्षी

सूचकहरु	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१/ ०८२	२०८२/ ०८३	२०८४/ ०८५	२०८६ /०८७					
प्रभाव तह : युवा उद्यमशिलता वृद्धि गर्दै व्यवसायिक पशुपालनबाट रोजगारी सृजना गरी गरिबी न्युनीकरण भएको हुने										
पशुपालन क्षेत्रको रोजगारीको दर	प्रतिशत	३५	३५	४०	४५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
असर तह : पशुपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण, विविधिकरण तथा व्यवसायीकरण गर्दै कृषकहरुको दीगो आयश्रोतको रूपमा स्थापित भई गरिबी न्यूनीकरण भएको हुने										
व्यवसायिक पशुपक्षीपालनमा संलग्न घरपरिवार	संख्या	३५	७०	१००	१५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सुचारु व्यवसायिक पशुपंक्षीजन्य फर्म	संख्या	३०	३५	४०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
भुइँघाँसको व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	हेक्टर	०	०.१	०.२	०.३	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सक्रिय पशुपक्षीजन्य समूह	संख्या	७	१४	२०	३०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
नस्ल सुधार तथा प्राथमिक उपचार केन्द्र	संख्या	६	८	९	११	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
पशुपंक्षी बिमा सेवाबाट लाभान्वित कृषक	संख्या	४६६	८००	१०००	१५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
क्रियाशिल ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता	संख्या	७	१०	१२	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
पशुपंक्षीपालन सम्बन्धी उपलब्ध प्रविधि (खोप, कृत्रिम प्रजनन, क्यासट्रेसन..... उपयोग गर्ने कृषक	प्रतिशत	९५	९७	९८	९९	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
सुचारु कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र	संख्या	१	२	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
दग्ध चिस्यान केन्द्र/संकलन केन्द्र	संख्या	१	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
पशुपंक्षी जन्य वस्तु बिक्रीका लागि नजिकको बजार क्षेत्रमा प्रगति लाग्ने औसत समयावधि	घण्टा	४	३	२	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

दूध तथा दधजन्य उत्पादन	मे.टन	६०	७०	८०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
दुध तथा दुधजन्य उत्पादनको वार्षिक बिक्री	रु.लाखमा	५४	६३	८०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
खसी बोकाको मासु वार्षिक उत्पादन	मे.टन	१३९	१५०	१८०	२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
खसी बोकाको मासु वार्षिक बिक्री	रु.लाखमा	७६	८२	९९	१२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
संगुर बंगको मासु वार्षिक उत्पादन	मे.टन	०.८६	१	३	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
संगुर बंगुरको मासु वार्षिक बिक्री	रु.लाखमा	२.६२	३	१०.५	३५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कुखुराको अण्डा वार्षिक उत्पादन (हजारमा)	संख्या	२५	५०	७५	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कुखुराको अण्डा वार्षिक बिक्री	रु.लाखमा	३.८२	७.५	११.२५	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
राँगा भैसीको मासु वार्षिक उत्पादन	मे.टन	४७.६५	५०	६०	६५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
राँगा भैसीको मासु वार्षिक बिक्री	रु.लाखमा	१६६.७९	१७५	२१०	२६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
माछा उत्पादन वार्षिक	मे.टन	०.१	०.२	०.३	०.४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
प्रतिफल तह : देहायका कार्यक्रमले गाउँपालिकाको पशुपालन व्यवसायलाई आधुनिक तथा रोजगार उन्मुख बन्न सहयोग पुगेको हुने ।										
बाखापालन, माछापालन भैसिपालन र कुखुरा पालनको पकेट क्षेत्र रुपमा विकास गरीने ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
दक्ष पशु प्राविधिक र चिकित्सालय व्यवस्थापन तथा स्वास्थ्य उपचार कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषकको गोठ, खोर सुधार कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
गाउँपालिकामा उत्पादित पशुजन्य सामग्रीको बजार व्यवस्थापन भएको हुने ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
युवा सहभागिता वृद्धि तथा तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रम						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

व्यवसायिक पशुपालनमा अनुदान तथा सहूलियत कार्यक्रम						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
पशुपालन ऋणमा व्याज अनुदान कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

४.२ सिंचाई

४.२.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १०९२४ हेक्टर रहेको छ । उल्लेखित क्षेत्रफल मध्ये कृषि क्षेत्र ३४% अर्थात ७७१२ हेक्टर रहेकोछ तथापी हाल सम्म यो क्षेत्र उपयोग हुन सकेको छैन, विगतमा कृषि क्षेत्रमा ९९८.९ हेक्टर जग्गा उपयोग भएको भएपनि पछिल्लो बेला यो क्षेत्रफल घटेको छ। हाल कृषिका लागि उपयोग भएको क्षेत्रफल भनेको जम्मा ८३०.३० हेक्टर मात्र हो । यस गाउँपालिकाको अधिकांस क्षेत्रफल पहाडी तथा भिरालो परेको जमिन भएको हुनाले ठूला सिंचाई आयोजना नभएता पनि स्थानिय स्तरमा स-साना सिंचाईका आयोजनाहरु सञ्चालनमा आएका छन ।

मष्टा गाउँपालिकामा रहेको खेतीयोग्य जमिनको अधिकांश क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा पुर्याउन सकिएको छैन । खेती गर्नको लागि मनसुन र वर्षा नै कुर्नुपर्ने किसानको बाध्यता रहेको छ । केहीमात्रामा साना सिंचाई नहर निर्माण, कुलो मर्मत संभार, पाइप र सिंचाई पोखरीबाट सिंचाई सुविधा उपलब्ध भई न्युन मात्रामा बाली सघनतामा सहयोग पुगेको पाईन्छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

भौगोलिक विकटता तथा जलवायु परिवर्तनको असर, अप्रयाप्त बजेट, स्पष्ट सिंचाई गुरुयोजना तथा खाका तयार नहुनु, साना सिंचाई योजनामा केन्द्रित हुँदा नतिजा अपेक्षित हुन नसक्नु, गाउँपालिकाका नागरिकको ठूलो हिस्साको जीवन निर्वाहको आधार कृषि भएको भएतापनि पर्याप्त मात्रामा सिंचाई सुविधा नहुनु, खेतीयोग्य जमिनको ठूलो हिस्सा मौसमी वर्षामा भर पर्ने अवस्था रहनु, भएका सिंचाई कुलो तथा नहरहरुको गुणस्तर न्यून हुनु, उचित मर्मत सम्भारको अभाव, पहिचान गरी दीर्घकालीन सिंचाई प्रणालीको व्यवस्थापन हुन नसक्नु सिंचाई क्षेत्रका समस्या र चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

४.२.३ संभावना तथा अवसर

भौगोलिक विविधता भएको हुनाले पानिको श्रोत पहिचान गरि दिगो पूर्वाधार निर्माण गर्न सकिने, सिंचाइ पूर्वाधार मार्फत कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न सकिने, सिंचाइ गुरुयोजना निर्माण गरी कृषि उत्पादन मैत्री आवश्यकतामा आधारित दीर्घकालीन प्रक्तिका योजना कार्यान्वयन भएमा कृषि तथा सरसफाईमा सुधार गर्न सकिने, बहुउद्देशिय परियोजनाका माध्यमबाट सिंचाइ तथा प्रकृतिमा रिचार्ज गरी पुराना पानीका मुहानको संरक्षण गरी हरियाली मष्टा योजनालाई साकार पार्न सकिने जस्ता सम्भावना रहेका छन् । मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा सिंचाईको श्रोतको रूपमा हुनसक्ने विभिन्न खोलानालाको पहिचान गरी त्यहाँबाट खेती सम्म सिंचाई परियोजना मार्फत पानीको व्यवस्थापन गर्न सकेमा मष्टाको कृषि तथा अन्य क्षेत्रमा गुणात्मक सुधार गर्न सकिन्छ

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

सिंचाईमा सुधार मष्टाको आत्मनिर्भर कृषि आधार

लक्ष्य

कृषि योग्य भूमिमा दिगो एवम भरपदों सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने ।

उद्देश्य:

१. उपर्युक्त प्रविधि मार्फत थप कृषि योग्य भूमिमा सिंचाइ सेवा बिस्तार गर्ने ।
२. सम्पन्न सिंचाइ प्राणालिको मर्मत सम्भार एवम व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याइ दिगोपन बढाउनु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. परम्परागत कुलो र मुहानको संरक्षण गर्ने ।	१. उर्वरायुक्त जमिनको पहिचान गरि सिंचाइ आयोजना निर्माण गरिनेछ ।	१. स्थानीय क्लो सुधार कार्यक्रम	४००
२. संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको त्रिपक्षिय सहकार्यमा सिंचाइ आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने ।	२. सिंचाइ आयोजनाहरू निर्माण गर्दा उपभोक्ताहरूको सहभागिता गराइ दिगो सिंचाइ प्रणाली विकास गरिनेछ	२. सिंचाइ पूर्वाधार निर्माण तथा बिस्तार कार्यक्रम	४००
३. सिंचाइका पूर्वाधारहरू सुधार र आधुनिकिकरण गर्ने ।	३. अनुदान द्वारा सिंचाइ आयोजना निर्माण सम्पन्न गरि सिंचाइ बिस्तार गरिनेछ ।	३. मष्टा बहुउद्देशिय सिंचाइ परियोजना	५००
४. सिंचाइ प्रणालिको मर्मत सम्भार एवम दिगो व्यवस्थापनका लागि श्रोत सहित उपभोक्ता सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।	४. सिंचाइ सुविधाबाट वञ्चित क्षेत्रमा आकासे पानी संकलन, लिफ्ट सिस्टम लगायत अन्य वैकल्पिक सिंचाइ प्रविधिको बिस्तार गरिनेछ	४. रिचार्ज पोखरी	२००
५. पानीको स्रोत कमी भएका ठाउँमा आकासे पानी संकलन, प्लाष्टिक पोखरी, थोपा सिंचाइ लगायत वैकल्पिक सिंचाइ प्रविधिहरूको बिस्तार गरिनेछ ।	निर्माण ५. नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइको विकासका साथै सिंचाइ दक्षता वृद्धि गर्ने ।	५. मष्टा थोपा सिंचाइ कार्यक्रम	१००
	६. पोखरी, नहर, कुलोहरू निर्माण तथा मर्मत गर्न आवश्यक मर्मत कोष स्थापना गरिनेछ ।		
	७. सिंचाइ कुलो निर्माण गरिएको तथा सिंचाइ नपुगेको क्षेत्रको पहिचान गरी योजना तर्जमा गरिनेछ ।		
	जम्मा		१६००

४.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा सिँचाई सुविधाको विस्तारसँगै कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि भई गाउँपालिकाको प्रतिव्यक्ति आम्दानी वृद्धि भएको हुने											
कृषि उत्पादनको वृद्धिदर	हेक्टर	N/A	०.७	१.२	१.७	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
कृषि उत्पादकत्व प्रति हेक्टर	हेक्टर	३	३.१	३.७	४.५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
असर तह : प्राविधिक, आर्थिक र वातावरणीय पक्षबाट सम्भाव्य साना, मझौला र ठुला सतह सिँचाइ आयोजना प्राथमिकीकरण, निर्माण तथा विस्तारबाट गाउँपालिकाको खेतियोग्य जमिनमा सिँचाई सुविधा पुगी मौसमी तथा बमौसमी खेती प्रणाली द्वारा आर्थिक उपार्जनका कार्यहरु भएको हुने											
खेतियोग्य जमिन	हेक्टर	४३५८	४४००	४७५०	५०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
खेतियोग्य जमिन मध्ये सिंचित भूमि	हेक्टर	१५६२	१६००	१७५०	१८००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
वर्षाको आकाशे पानीमा निर्भर सिँचाई भूमि	हेक्टर	१७००	१७५०	२०००	५५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
खोला तथा महानहरु बाट सिंचित भूमि	हेक्टर	१३६२	७८००	७९००	८०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
प्रयोगमा आएका सिँचाई प्रविधि (सतह, पोखरी, ड्रिप, लिफ्ट, आकासे पानी संकलन, प्लाष्टिक पोखरी)	हेक्टर	५	७	१०	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
सिँचाईका आनिक पूर्वाधार निर्माणबाट (नहर, लिफ्ट) सिँचाई क्षेत्र विस्तार	हेक्टर					गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
परम्परागत कुलो तथा पोखरीबाट भएको सिँचाई भूमि	हेक्टर					गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
प्रतिफल											
सिँचाई आयोजनाको विकास, मर्मत संभार व्यवस्थापन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		
सिँचाई आयोजना आदिको क्षमता विकास भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९		

सिंचाई सम्बन्धी दीर्घकालीन नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा सञ्चालन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
कृषक अभिमुखिकरण, आधुनिक सिंचाई सामग्रीको वितरण तथा अनुदान कार्यक्रम भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
दीर्घकालीन सिंचाइ नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा भई सञ्चालनमा आएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	
आधुनिक सिंचाई सामग्रीको वितरण तथा अनुदान कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१२	९	

४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

४.३.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा यस क्षेत्रको पूर्वाधार विकास, संरक्षण, स्तरोन्नतिका कार्यहरूले यस गाउँपालिका अन्तर्गतका ऐतिहासिक, साँस्कृतिक र पर्यटकीय सम्पदा तथा क्षेत्रहरूको ऐतिहासिक पहिचान (Geographical Identity) स्थापना भई यस क्षेत्रको दिगो पर्यटन विकासमा योगदान पुग्न सकेको छैन। यहाँ यस गाउँपालिकामा रहेको कोटको थुम्को भोटेचुली, मालिकाधुरी लगायत ऐतिहासिकता युक्त सम्भावना क्षेत्रहरू रहेका छन् । यहाँ अन्तरपालिकाको समन्वयमा भेरी नदीमा र्याफ्टङ्ग, अग्ला ठाँउमा पर्यटकिय क्षेत्र विस्तार गरी केवलकार, अवलोकन स्थल, होमस्टे, सुविधासम्पन्न पार्क, पिकनिक स्पोर्ट आदिको विकास गर्न सकिने सम्भावना भएको भएतापनि त्यस तर्फ आशातित पहल हुन सकेको देखिदैन ।

मष्टा गाउँपालिकाको मुख्य धार्मिक तथा पर्यटक स्थलको रुपमा विकास गर्न सकिने मष्टा माणु र मालिका क्षेत्र रहेको छ । स्थानीयका अलाव सुदूरपश्चिम लगायत मष्टो देवता मान्ने कर्णाली प्रदेशको हुम्ला जुम्ला सम्मका आन्तरिक पर्यटनलाई प्रत्यक्षरुपमा भ्रमण गराई तथा अन्य क्षेत्रका पर्यटकहरू समेत निरन्तर रुपमा आउने बातावरण बनाउने स्थान हो। वार्षिक करिब २० लाखको दरले वार्षिक बजेट छुट्याई रहेको पाईएको भए पनि सो क्षेत्रको लागि यो बजेट कम रहेको पाईएको छ । मालिका धार्मिक तथा पर्यटकिय क्षेत्रमा ५ करोड सम्मको ठेक्का भएर निर्माणधिन अवस्थामा रहेको छ । भने मष्टा माणुलाई मष्टा माणु पुननिर्माण अभियान सञ्चालन गरिएको छ । मष्टा माणु मालिका र तपोवन क्षेत्रको गाँउहरूमा लक्षित गरी होम स्टे प्रवर्द्धन गर्ने सामुदायिक होम स्टेको अवधारणामा काम अगाडी वढाउने हो भने स्थानीय स्तरको आर्थिक उन्नती हुनुका अतिरिक्त सामाजिक, साँस्कृतिक संरक्षण गरी लैजान सकिने रहेको छ । जस्तै स्थानीय उत्पादनहरूलाई स्थानीय ठाँउमा नै खपत हुने बातावरण बनाई आर्थिक उपार्जन हुने र कृषिमा काम गर्ने उत्प्रेरणा समेत मिल्ने देखिएको छ ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न खाले पहिचान संस्थागत हुन नसकेको, संस्कृतिको जगेर्ना गर्न नसकिएको, पुराना प्रचलनको परिपालना नयाँपुस्ताले नगर्ने गरेको, पर्यटकीय क्षेत्रको विकास गरी पर्यटकीय उत्पादनको बजारीकरण हुन नसक्नु पर्यटन क्षेत्रका चुनौतीको रुपमा रहेका छन् ।

४.३.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा श्रीङ्गारु नाच दशैं, लगायत मेला पर्वहरूमा विभिन्न खालका नाचहरू समर्वद्धन गर्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकामा रहेको कोटको थुम्को भोटेचुली, मालिकाधुरी लगायतका क्षेत्रलाई व्यवस्थित गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। यसका निमित्त बृहत्तर पर्यटकिय गुरुयोजना तयार पारि लागू गर्न सकेको खण्डमा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटक भित्रिई पालिकाको आर्थिक क्षेत्रमा योगदान हुन सक्छ। स्थानीय कला संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने, मेला, महोत्सव र होमस्टे सञ्चालन गर्ने, स्थानीय पुरातात्विक स्थलको संरक्षण गर्ने, पर्यटकिय स्थलको रुपमा विकास गर्ने, कृषि पर्यटनको विकास गर्ने जस्ता कार्य गरेमा पर्यटकिय क्षेत्रबाट लाभप्राप्त गर्न सकिने देखिन्छ ।

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"ऐतिहासिकताको संरक्षण र प्रवर्द्धन, बन्छु मष्टाको आर्थिक उन्नयनको माध्ययम"

लक्ष्य

पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन तथा विकास गरी, आर्थिक सुदृढिकरणको आधार तयार गर्ने ।

उद्देश्य:

स्थानीय कला, संस्कृति, पर्यटन, पुरातात्विक स्थलहरूको विकास, संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थललाई आवश्यकता अनुसारको पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	१. पर्यटनमैत्री नीति नियमको कार्यान्वयनमा जोड दिईने छ ।	१. मष्टा माणु पुनःनिर्माण र विकास	१०००
२. ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थललाई आवश्यकता अनुसारको पूर्वाधारको विकास गर्ने ।	२. पर्यटनमैत्री नीति नियमको कार्यान्वयनमा जोड दिईने छ ।	२. मष्टा माणु पुनःनिर्माण र विकास	७००
२. पर्यटनको विकास, प्रवर्द्धनका लागि नीति निर्माण तथा संस्थागत विस्तार गर्ने ।	२. आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटन आगमन प्रवर्द्धनको निम्ति स्थानीय स्तरको संस्थागत विकासमा ध्यान दिईने छ ।	२. तपोवन धार्मिक पर्यटकीय क्षेत्र विकास	६००
३. हरियाली तथा मनोरञ्जन पार्कसहित निर्माण गर्ने ।	३. गाउँपालिकाभित्र रहेका ल ऐतिहासिक स्थलहरूको विकास गरिनेछ ।	३. गाउँपालिको लेकि थुम्मा टिका र भतेली पर्यटकीय गुरुयोजना	४००
४. एग्रो टुरिजम तथा होमस्टे सञ्चालन गरि आयआर्जन वृद्धि गर्ने ।	४. पर्यटकीय स्थलहरूमा आवश्यक खानेपानी सरसफाई तथा विजुलीको व्यवस्था गरिने छ ।	४. होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	३००
५. स्थानीय युवालाई पर्यटन क्षेत्रमा आकर्षिक गरी रोजगारी सृजना गर्ने ।	५. पर्यटकीय स्थलहरूमा आवश्यकतानुसार विश्राम स्थलको निर्माण गरिने छ ।	५. सेती नदीमा याफिटिङ सञ्चालन	५०
	६. विभिन्न क्षेत्र समुदाय र संस्कृति	६. हरेक वडाका	

	अन्सारको होमस्टे सञ्चालन गरिने छ । जैविक विविधता अनुसारको एग्रो ट्रिजमको व्यवस्था गरिनेछ ।	सांस्कृतिक स्थल तथा पार्क निर्माण	
	जम्मा		३०५०

४.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

४.३.५.१ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं	
		२०८१/०८८ २	२०८२ /०८३	२०८४/ ०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : स्थानीय पहिचानमा आधारित कृषि, संस्कृति तथा जल जस्ता सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक पूँजीको उच्चतम उपभोग गरी गाउँपालिकालाई आकर्षक गन्तव्यका रूपमा विकास भएको हुने											
बाह्य तथा आन्तरिक पर्यटक आगमनको (दैनिक)	संख्या	१०	२०	३०	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
पर्यटकको औसत बसाई	संख्या	१	२	४	६	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
असर तह : स्थानीय साँस्कृतिक प्राकृतिक, धार्मिक र ऐतिहासिक गर्नु । सम्पदाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्दै आन्तरिक र बाह्य पर्यटनको माध्यमबाट दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल											
व्यवस्थित, सुविधायुक्त, आकर्षक, सुरक्षित, मनोरम पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या	१	८	१०	१२	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
सुविधा सम्पन्न पर्यटकीय गन्तव्य स्थल (सुरक्षा, होटेल, यातायात)	संख्या	०	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
व्यवस्थित होमस्टे र ग्रामीण पर्यटकीय गाउँ	संख्या	१	२	१०	२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्तरोन्नति गरिएका पर्यटकीय सम्पदा	संख्या	२	७	८	९	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
कृषि पर्यटन सञ्चालन स्थान	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
धार्मिक पर्यटन सञ्चालन स्थान	संख्या	२	३	७	७	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
व्यवस्थित वनभोज तथा पार्क	संख्या	०	२	४	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		

तालिम प्राप्त टुर गाइड	संख्या	०	५	१०	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
तालिम प्राप्त कक तथा बेटर	संख्या	१०	१५	३७	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
सालभरी भ्रमण गर्ने आन्तरिक पर्यटकको संख्या	संख्या	२००	४००	२५००	३०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
सालभरी भ्रमण गर्ने बाह्य पर्यटकको	संख्या	५०	१००	१५०	२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
पर्यटनबाट राजश्व संकलन	संख्या	०	५०००	१५०००	२५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
प्रतिफल										
पर्यटन विकासका लागि दीर्घकालीन योजना, नीति तथा रणनीतिले पर्यटन क्षेत्रको दिगो विकासमा योगदान पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
पालिका क्षेत्रमा रहेका धार्मिक तथा पर्यटकिय क्षेत्रहरूको विकास, पूर्वाधार निर्माण तथा प्रबर्द्धनबाट पर्यटन आवागमनमा सहजता आएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
पर्यटन सम्बन्धी तालिम तथा उद्यमशिलताबाट पर्यटकीय क्षेत्रको रोजगारीतामा वृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
ताल तलैया, नदिनाला संरक्षण सहित पर्यटन प्रबर्द्धन कार्यक्रमबाट पर्यटकको आवागमनमा सहजता आएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
सार्वजनिक नीजि तथा सहकारी मोडलमा स्तरिय होटल, होमस्टे निर्माण कार्यक्रमबाट पर्यटक व्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	

४.३.५.२ कला भाषा, साहित्य तथा संस्कृति

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तह : गाउँपालिकामा रहेका लोपोन्मुख हुँदै गएको भाषाहरु गाँउपालिकको कला, भाषा र संस्कृति संरक्षण भएको हुने											
संस्थागत साहित्यिक तथा अनुसन्धानात्मक प्रकाशन	संख्या	०	१	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
असर तह : लोपोन्मुख भाषाहरु लिपिबद्ध भई कला, भाषा, साहित्य तथा संस्कृतिमा नमुना गाउँपालिकाको रुपमा परिचित हुने ।											
संरक्षण गर्नुपर्ने स्थानीय संस्कृति तथा चाँडपर्व	संख्या	६	६	६	६	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्थानीय लोपन्मुख भाषाहरु	संख्या	१	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
बोलीचालीका स्थानीय भाषाहरु	संख्या	१	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति झल्किने म्युजियम तथा कला केन्द्र	संख्या	०	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्थानीय कला, भाषा र साहित्यलाई पेशाको रुपमा अवलम्बन गर्ने व्यक्ति	संख्या	१	२	२	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्थानीय संस्कृति, कला, सम्पदा र साहित्य सम्बन्धी भएका अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	१	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति, सम्पदा, साहित्यमा आधारित नियमित प्रकाशन	संख्या	१	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		
प्रतिफल तह											
स्थानीय जातजातिको मौलिक कला संरक्षण						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२		

भएको हुने										
गाउँपालिकाको साहित्य क्षेत्रको उत्थानमा योगदान पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
स्थानीय भाषा संस्कृतिको जगेर्ना भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	
मौलिक कला संस्कृति र परम्पराको संरक्षण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	२	

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति

४.४.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस गाउँपालिकामा कृषि बाहेकको साना तथा ठूला उद्योग सञ्चालन गर्ने परिवार एकदमै नगन्य मात्रामा रहेको देखिन्छ। यहाँ १२ परिवारले कुनै पनि उद्योग वा व्यवसाय गर्ने गरेका छैनन् । यो गाउँपालिका क्षेत्रमा ठूला तथा मझौला उद्योग औलामा गन्न सकिने अवस्थामा रहेका छन् ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा हालसम्म घरेलु उद्योग बाहेक स्थापना भइसकेको छैन । स्थानीय उद्योगबाट रोजगारीको अवसर सृजना हुन नसकेको अवस्था छ। स्थानीय उत्पादन वृद्धि नहुँदा स्थानीय आम्दानी बाहिर गएको, स्थानीय रोजगारीका अवसरहरूको अभाव रहेको, जनशक्ति पलायनको दर उच्च रहेको, स्थानीय आवश्यकताको पहिचान गरी लगानी वृद्धि गर्न नसकेको जस्ता समस्या र चुनौतीहरू रहेकोछन् ।

औद्योगिक चेतनाको यहाँ अभाव रहेको छ। यहा उद्योग स्थापना गर्नको लागि पर्याप्त पूँजीको व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । यदि उद्योगको स्थापना भएमा पनि बजारको व्यवस्था तथा सुनिश्चितता चुनौतीपूर्ण रहेकोछ ।

४.४.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा उद्योग ग्रामको सम्भावना रहेको र उद्योग ग्राम निर्माण कार्य कार्यान्वयनको चरणमा रहेका छन् । मरिच र मसला खेती र सो को उद्योगको सम्भावना रहेको छ। दालमोड उद्योग स्थापना गर्ने, व्यवसायिक केराखेती गर्ने, अचार उद्योग सञ्चालन र बजारीकरण गर्ने, अमिलो जातको फलफुल खेती प्रवर्द्धन गर्ने, मरिच र मसला खेती गर्ने जस्ता सम्भावनाहरू रहेकोछ । स्थानीय उत्पादनमा आधारित साबुन, कागज, वेसार, मरिचको धुलो, जडिबुटीमा आधारित उत्पादन, घरेलु मदिरा, हस्तकलाका सामान, निगालोका उत्पादन जस्ता सानो पूँजीमा पनि सञ्चालन गर्न सकिने प्रकारका साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायको सम्भावना यो गाउँपालिकामा रहेको छ ।

४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

"हामी सबैको चाहाना, कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना" ।

उद्देश्य

उत्पादनको आधारमा एक बेल्ट, एक उत्पादन तथा एक वडा एक कृषि उद्योगको स्थापना ।

लक्ष्य

कृषि तथा साना उद्योग स्थापना सँगै बेरोजगारी न्यूनिकरण गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. एक बेल्ट एक उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. मष्टा उद्योगग्राम स्थापनाका लागि नीतिगत तथा भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने	१. औद्योगिक नीति निर्माण	१५००
२. कृषि उद्योग ग्रामको संस्थागत विकास गर्ने ।	२. गाउँपालिका विभिन्न वडामा दुग्ध डेरी कोल्ड स्टोर, चामल तथा तेल मिल उत्पादन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।	२. मष्टा औद्योगिक ग्रामको पूर्वाधार निर्माण	१५००
३. एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्ने	३. टिम्ब्र प्रसोधन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।	आधुनिक बहुउद्देशिय गौशाला	१००
४. उद्योगलाई स्थानिय उत्पादनमा आत्मनिर्भर गराउँदै बेरोजगारी घटाउने	४. दुध र दुधजन्य वस्तु उत्पादन तथा संकलन केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।	४. दाना तथा हयाचरी उद्योगको स्थापना	२००
५. मष्टा उद्योग ग्रामको संस्थागत विकास गर्ने ।	५. सिलाई कटाई तालिम सञ्चालन गरी स्थानीय स्तरमै स्वरोजगारीको अवसर प्रदान गरिने छ ।	५. अचार तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापना	२००
	६. परम्परागत सिपविकासलाई आधुनिकीकरण गरी त्यसलाई व्यवसायीकरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।	६. अलैंची, कफी, बेसार, हलेदो प्रशोधन उद्योगको स्थापना, साबुन उद्योगको स्थापना	५०
	७ औद्योगिक नीति निर्माण, चेतना विकास तथा जनशक्ति विकासको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	७ औद्योगिक चेतना तथा दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	५०
	८. पालिका भित्रमा सञ्चालन हुने साना उद्योग, घरेलु तथा साना उद्योग तथा ठूला उद्योगका लागि आवश्यक नीति निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याईन्का साथै मापदण्डबनाई अनुगमन तथा नियमन गरिने छ ।	८. स्थानीय उद्योग स्थापना तथा सञ्चालन	९०
	९. जनतामा औद्योगिक चेतना वृद्धि र जनशक्ति विकासका लागि पालिका स्तरीय तालिम गोष्ठी तथा सेमिनारहरुको	९. सम्भाव्य बजार प्रवर्धन तथा व्यापार मेला सञ्चालन	३६०

	सञ्चालन गरी औद्योगिक वातावरणको निर्माण गरिनेछ		
	१० स्थानीय व्यापार, वस्तुको माग, आपूर्ति तथा अनुगमन, उपभोक्ता अधिकार र हित सम्बन्धी नीति, कानून, माप दण्ड कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।	१० स्थानीय कच्चा पदार्थ संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम ।	१००
		११ औद्योगिक चेतना तथा दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम ।	५०
जम्मा			३६१५

४.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : स्थानीय स्रोत र कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगको स्थापनाबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा नै स्थानीय रोजगारीको वृद्धि सँगै जीवन यापनको दरिलो आधार सिर्जना हुने ।											
उद्योग क्षेत्रको रोजगारी	प्रतिशत	०	०	१	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
असर तह : औपचारिक तथा अनौपचारिक रुपमा सञ्चालित उद्योग तथा व्यवसायलाई सार्वजनिक, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा विस्तार गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना भएको हुने											
औपचारिक र अनौपचारिक क्षेत्रका चालु मझौला उद्योग (रु.१५ करोड सम्मको)	संख्या	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
दर्ता भएका उद्योग	संख्या	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
कानून अनुसार सम्बन्धित निकायमा कर चुक्ता गर्ने उद्योगहरू	संख्या	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
बाँस, अल्लो, केरा जस्ता वनस्पतिजन्य रेशामा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या	१	२	३	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
निकासीजन्य कच्चा पदार्थको उपलब्धता	क्विन्टल	८०	१००	१२०	२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
जडिटीमा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या	०	०	०	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
स्थानीय हस्तकलामा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
उद्यम सिर्जना, व्यवसायिक विकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त उद्यमीहरू	संख्या	०	०	०	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
सिपमूलक व्यवसायिक तालिम आर्जन गरेका व्यक्तिहरू	संख्या	२००	२५०	३००	३५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
महिलाद्वारा सञ्चालित उद्योग व्यवसायहरू	संख्या	०	१	१	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
प्रतिफल तह											

औद्योगिक चेतना तथा दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम बाट उद्यम क्षेत्रमा लाग्न युवा वर्ग अभिप्रेरित हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
स्थानीय उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनबाट स्थानीय उत्पादनको मागमा वृद्धि भई रोजगारीमासकारात्मक प्रभाव परेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
सम्भाव्य बजार प्रवर्धन तथा व्यापार मेला सञ्चालनबाट औद्योगिक वस्तुको बजारीकरणमा सहयोग पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
स्थानीय कच्चा पदार्थ संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्यक्रमबाट स्थानीय उत्पादनले बजार र उचित मुल्य पाएका हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
विपन्न वर्ग, महिला, दलित तथा पिछ्छाडि पारिएका परिवारको उद्यमशीलतामा सहजता भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
लगानीका क्षेत्र प्रक्षेपण तथा स्रोत व्यवस्थापन कार्यक्रमबाट गाउँपालिकाले आन्तरिक आय स्रोत अभिवृद्धिको क्षेत्रमा लगानी आकर्षण गर्न सकेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	

४.५ बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र

४.५.१ पृष्ठभूमी

मष्टा गाउँपालिकामा १ बैङ्कको शाखा कार्यालय रहेका, स्थानीय सहकारीहरू सञ्चालनमा रहेका तथा लघुवित्तका शाखा कार्यालयहरू पनि रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको क्षेत्रमा महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग सम्बन्धी कार्यक्रमको प्रयासको फलस्वरूप गाउँपालिकामा २ महिला सहकारी थप भई जम्मा २५ वटा सहकारी संस्था सक्रिय सहकारी रहेको पाईन्छ ।

४.५.२ समस्या चुनौती

पुंजीमा वृद्धि गर्नु, लगानी योग्य पुंजी निर्माण, वित्तिय पारदर्शिता तथा भ्रष्टाचारको न्यूनिकरण, भित्रिएकोविप्रेषण आयको (Remittance) मा लगानी मैत्री प्रयोग, यहाँको वित्तिय क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू हुन् । यहाँ स्थानीय नागरिकमा बैङ्किङ्ग पहुँचको कमी, संस्थागत कारोवारको अभ्यासमा कमी, आर्थिक कारोवार र व्यवसायिक सोचको कमी, उत्पादन मुलक क्षेत्रमा कर्जाको उपयोगमा कमी, सहज वित्तीय सुविधामा पहुँच तथा उपयोगमा कमी र न्युन बैङ्किङ्ग चेतना रहेको छ । क्रिणीले कर्जा लिने तर नतिर्ने दर बढ्दो रहेको, खराब कर्जाको दर उच्च रहको, पहुँचमा आधारित कर्जा प्रणाली कार्यान्वयनमा रहेको जस्ता समस्या र चुनौती बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रमा रहेको देखिन्छ ।

४.५.३ सम्भावना र अवसर

उत्पादन वृद्धि, रोजगारीको अवसर, विश्वसनियताले ग्राहकको वृद्धि आदिका कारण वित्तिय क्षेत्र सकारात्मक बन्दै गएकोछ । कर्जा फिर्ता योग्य ढंगले मात्र जारी गर्ने, व्याजदर स्थानीय सामर्थ्यमा आधारित व्याजदर निर्धारण गर्ने, बैङ्किङ तथा सहकारी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, आवश्यकता पहिचान गरी, सामर्थ्य मुल्याङ्कन गरी कर्जा दिने जस्ता कार्यहरू मार्फत यो क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्न सकिने देखिन्छ ।

४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच,

"बेडिङ पहुँचमा अभिवृद्धि, मष्टाको समृद्धि"

लक्ष्य,

वित्तीय सेवा तथा सुविधाको पहुँचमा अभिवृद्धि हुनेछ ।

उद्देश्य,

१. नागरिकमा बैङ्किङ सेवाको विस्तार गर्ने ।

२. वित्तीय सचेतना र सेवा विस्तार गरी आय आर्जनमा यवगदान पुर्याउने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. वित्तीय सेवा तथा	१. क्षेत्र पहिचान गरी बेडको शाखा	१. बैङ्कको शाखा	५०

सुविधाको अभिवृद्धि	पहुँचमा	कार्यालय खोल्न पहल गरिनेछ ।	कार्यालय स्थापना	
		२. वित्तीय सचेतना विस्तार गरिने छ ।	२. वित्तीय सचेतना र पहुँच विस्तार कार्यक्रम	
		३. वित्तीय सेवा विस्तार गरी आय आर्जनमा योगदान पुऱ्याउने नीति कार्यान्वयन गरिने छ	३. नवप्रवर्तन प्रोत्साहन कार्यक्रम	
		४. गाउँपालिका र बैंक वित्तीय संस्था तथा सहकारीहरूले सहकार्य गरी सरल व्याजदरमा ऋण प्रवाहको व्यवस्था मिलाईनेछ ।	४. एक वडा एक नम्ना सहकारी साझेदारी कार्यक्रम	
		५. पालिकाको जमानीमा अगुवा, व्यवसायिकरूपमा खेती गर्ने किसान र सामूहिक फलफूल तथा तरकारी खेती गर्नेलाई सरल व्याजदरमा बेडू मार्फत कर्जा उपलब्ध गराईनेछ ।	एटिएम लगाएत बैकिङ्ग सेवा विस्तार कार्यक्रम	
		६. सामाजिक सुरक्षा, विप्रेषण लगायतका वैड्रीड कारोवार सहकारी मार्फत गरिनेछ ।		
		७. लक्षित वर्ग पहिचान गरी व्यवसायीकरणमा सहयोग गरिनेछ ।		

४.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मे वार निकाय	दी वि ल	दि रा ल	प्रस ससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७					
प्रभाव तह : वित्तीय पहुँच अभिवृद्धि सँगै जनताको बचत गर्ने वानिको विकास गर्दै सरकारले लागु गरेको प्रत्येक नेपालीको बैङ्क खाता, सहुलियत ऋण, कृषि अनुदान लगायतका कार्यमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूसँगको सहकार्यबाट समुन्नत गाउँपालिकाको निर्माण भएको हुने ।										
वैकिङ पहुँच (आर्थिक रुपमा सकृय उमेर समुह)	प्रतिशत	६५	७०	७५	८०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
असर तह : आर्थिक समृद्धिका लागि स्थानीय साधन, श्रोत, सिप तथा रोजगारीको सदुपयोग, विकास एवं प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने क्षेत्रहरुमा वित्तीय श्रोतहरु परिचालन भएको हुने										
सुचारु बैङ्क तथा वित्तीय संस्था	संख्या	८	८	१०	१२	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
मोवाईल बैकिङका प्रयोगकर्ता (बैङ्किङ पहुँच भएका मध्ये)	संख्या	१५००	१८००	२२००	२५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसंख्याको (१५-६४) बैङ्क खाता	संख्या	३०	३१	३५	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
कृषि क्षेत्रका कुल सहकारी संस्था	संख्या	१०	१०	१०	११	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
बचत तथा ऋण समेतको कुल सहकारी संस्था	प्रतिशत	५	५	५	६	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
महिलाद्वारा सञ्चालित सहकारी संख्या	प्रतिशत	२	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
प्रतिफल										
एक वडा एक बैङ्क कार्यक्रमबाट समुदायमा बैकिङ पहुँच वृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
बेकिङ साक्षरता वृद्धि तथा शिपमूलक उद्यमशिलता विकास कार्यक्रमबाट उद्यमी र बैङ्क बीचको दूरी कम भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
कृषि अनुदान तथा सहुलियतपूर्ण कृषि कर्जा कार्यक्रमबाट						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	

किसान लाभान्वित भएका हुने										
गाउँगाउँमा सहकारी घरघरमा रोजगारी कार्यक्रम युवा वर्गको रोजगारी सुनिश्चितता बढेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
बेडू तथा सहकारी संस्थासँगको समन्वयमा बजार प्रवर्द्धन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	

४.६ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

४.६.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा कामको लागि गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध नभएको पाइएको थियो । जसमा ३८४४ जना अनुपस्थित मध्ये रोजगारीको सिलसिलामा बाहिर रहेका २१९७ जना रहेका थिए । भने ११५२ जना रोजगारीको खोजीमा बाहिरएका पाइएको थियो । रोजगारीको सिलसिलामा र रोजगारी खोजीको सिलसिलामा बाहिरएका अधिकांशको गन्तव्य भारत रहेको पाइएको थियो । यस आधारमा पनि यहाँका मानिसहरू गुणस्तरीय श्रम अभ्यासमा सहभागी हुन नसकेको अनुमान गर्न सकिन्छ । उत्पादनमुखी, आत्मनिर्भर र समृद्ध गाउँपालिका निर्माणको प्रमुख श्रोत जनशक्ति भएको हुँदा शिक्षालाई सीपसँग, सीपलाई उत्पादनसँग, उत्पादनलाई बजारसँग र बजारलाई रोजगारीका अवसर र आर्थिक विकाससँग जोड्न सक्ने जनशक्तिको आवश्यकता छ । युवा जनशक्तिलाई प्रविधियुक्त सीप प्रदान गरी दक्ष र प्रतिस्पर्धी बनाउन जरुरी छ । उपयुक्त वातावरण र सामुहिकताबाट उद्यमशीलताको विकास गरी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको विकास हुन्छ ।

४.६.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकामा आवश्यक पर्ने जनशक्ती गाउँपालिका भित्र आपूर्ति हुन नसक्नु, उपलब्ध जनशक्ति दक्ष र प्रविधिमैत्री नहुनु, उत्पादित जनशक्ति बेरोजगार हुनु, गाउँपालिकामा जनशक्ति व्यवस्थापनको योजना नहुनु, शिक्षा बजारमुखी हुन नसक्नु गाउँपालिकामा यथेष्ट मात्रामा उद्यमशीलता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु पालिका भित्र मुख्य समस्या रहेको छ ।

गाउँपालिकामा आवश्यक पर्ने जनशक्ति उपलब्ध गराइ गाउँपालिकाको दैनिक कार्यलाई चुस्तदुरुस्त बनाउन, गाउँपालिकाको जनशक्ति व्यवस्थापन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न र कर्मचारीहरूको स्थायित्व प्रदान गर्न, उपलब्ध जनशक्तिलाई तालिम, सीप र प्रविधि उपलब्ध गराइ दक्षता अभिवृद्धि गर्न, सीपलाई उद्यमशीलतामा जोडी आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको निर्माण गर्न, नाफामूलक क्षेत्रको पहिचान, सीप, पूजी तथा प्रविधि प्रदान गरी उद्यमशीलतामा संलग्न गराउनु चुनौतीपूर्ण रहेकोछ ।

४.६.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकाले जनशक्ति व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना बनाइ कार्यान्वयन गर्न उपलब्ध जनशक्तिलाई सीपमूलक तालिम र प्रविधि उपलब्धगराई उनीहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्न, प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना र सञ्चालन गरी प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्न, बेरोजगार युवाहरूलाई सीपमूलक तालिम प्रविधि र पूजी उपलब्ध गराइ उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराइ आत्मनिर्भर बनाउन, वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाहरूलाई पुनर्मिलन कार्यक्रम मार्फत उद्यमशील कार्यमा संलग्न गराइ गाउँमा नै बस्ने वातावरण सिर्जना गर्न ।

४.६.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सौचः

श्रमको सम्मान मष्टा गाउँपालिकाको अभियान

लक्ष्य:

सुचिकृत बेरोजगारहरुलाई १०० दिन बराबरको रोजगारी प्रदान गर्ने

उद्देश्य

१. गाउँपालिकाले जनशक्ति व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
२. गाउँपालिकामा उपलब्ध जनशक्तिलाई उद्यमशीलतामा संलग्न गराइ स्वरोजगार आत्मनिर्भर बनाउने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. गाउँपालिकाले आवश्यक पर्ने श्रमशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।	१. गाउँपालिकाले आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिनेछ ।	१. वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका व्यक्तिहरुको शिप क्षमता लक्षित पनर्मिलन कार्यक्रम सञ्चालन ।	२४०
	२. सीपयुक्त तालिम, पूँजी र प्रविधि उपलब्ध गराइ जनशक्तिको दक्षता वृद्धि गरिनेछ	२. प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रम ।	५५०
	३. प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको लागि एक बहुप्राविधिक शिक्षालयको सञ्चालन गरिनेछ	३. गाउँपालिकाको श्रम डेस्क र रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना ।	१००
	४. बेरोजगार युवाहरुलाई रोजगारी उपलब्ध गराइनेछ ।	४. अध्यक्ष युवा स्वरोजगार कार्यक्रम	१००
२. गाउँपालिकामा उद्यमशीलताको विकास गरी पालिकाको अर्थतन्त्रलाई सुदृढर सबल बनाउने	५. घरेलु र साना उद्योग सञ्चालनको लागि पूर्वाधार तयार गरिनेछ ।	५. युवा स्वरोजगार तथा दिगो उद्यमशीलता विकास तालिम सञ्चालन ।	३६०
	६. उपलब्ध दक्षता वृद्धि गरि उद्यमशीलतातर्फ आकर्षित गरिनेछ ।	६. रोजगारमूलक तथा स्वरोजगारमूलक तालिम तथा क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन	३५०
	७. संघ सरकारको समन्वयमा निर्माणाधिन औद्योगिक ग्रामको सञ्चालन गरी उद्यमशीलताको विकास गरिनेछ ।	७. सिप विकास तालिम तथा रोजगारमूलक कार्यक्रम सञ्चालन	१५०
	८. युवालाई उद्यमशीलतामा संलग्न गराइ आत्मनिर्भर बनाउनेछ ।	८. वैदेशिक रोजगार पूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन	८०
	९. उद्यमशीलताको विकास गरी अर्थतन्त्रलाई सुदृढ गराइनेछ ।		
जम्मा			१९३०

४.६.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार र निकाय	दीवि ल	दिरा ल	प्रस ससं	
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवाका लागि सुरक्षित गन्तव्यको सुनिश्चितताकालागि आवश्यक वातावरण तयार भएको											
प्राविधिक दक्षता सहितका रोजगार युवा	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
असर तह : भारत, खाडी मुलुक तथा अन्यत्र वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाको श्रम सुरक्षण तथा प्रविधि र ज्ञान हस्तान्तरणका लागि युवा वर्गमा प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि गर्न											
वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या	प्रतिशत	१७३०		९	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	ल	३		
सिपमुलक तालिम सहित वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या	संख्या	१७३०	५०	१००	२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
वैदेशिक रोजगारीका लागि तालिम प्रदान गर्ने संस्थाहरू	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका लागि सञ्चालित सूचना प्रवाह केन्द्र	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
वित्तीय साक्षरता कार्यक्रमबाट लाभान्वित जनसंख्या (वैदेशिक रोजगारीमा जाने कुल संख्याको)	प्रतिशत	०	२०	६०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केर व्यवसाय गर्नेहरूको	प्रतिशत	१	१	३	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
प्रतिफल											
वैदेशिक रोजगार हेल्प डेस्कको स्थापनाबाट रोजगारका लागि विदेश जाने यवा सस्चित भएका हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
विद्यालय स्तरीय सिप सबै बाट गाउँपालिका भित्र विविध प्राविधिक सिप भएका विद्यार्थीको तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
वैदेशिक रोजगारका लागि उपयुक्त तालिम कार्यक्रमबाट विदेश जाने युवाले						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		

आफनो सिप अनुसारको जागिर प्राप्त गर्ने सम्भावना बढेको हुने										
---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकाको हालको औसत आयु ७२ वर्ष रहेकोछ । गाउँपालिकामा औषत २५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतौल भएका शिशुहरु चालु आर्थिक वर्षमा ४ जना पाइएका थिए । स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूति गराउने गर्भवती महिला आ.व. २०८१/८२ मा १११ रहेका छन् । जम्मा १४१ गर्भवती भन्ने ४ पटक प्रसूति सेवा प्राप्त गर्ने महिला १२४ रहेका छन् । यहाँ प्रसूति सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरु ९ वटा रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा) १८३ रहेकोछ । हाल मष्टा गाउँपालिकामा कार्यरत स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यकर्मी ५७ जना रहेका छन् । गाउँपालिकामा क्रियाशिल महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका ३६ जना रहेका छन् । हालसम्म गाउँपालिका क्षेत्रमा हालसम्म पालिकास्तरीय अस्पताल सञ्चालनमा रहेको छैन । गाउँपालिकामा एक एम्बुलेन्स रहेकोछ ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा सबै वडामा दक्ष स्वास्थ्य कर्मी सहितको स्वास्थ्य चौकी रहेको छैन । वडागत रुपमा एम्बुलेन्स नरहनु, स्वास्थ्य सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति पर्याप्तता नहुनु, भएका दक्ष जनशक्ति टिकाएर राख्न नसक्नु मुख्य समस्याको रुपमा रहेको छ । जसका कारण विरामीलाई सामान्य उपचारको लागि पनि टाढा पुर्याउनु परेको, समयमा नै गुणस्तरीय स्वास्थ्य उपचार प्रदान गर्न नसकिएको, स्थानीय स्तरमा गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न नसकिएको, समयमा सेवा प्राप्त हुन नसकेको जस्ता चुनौतीको सामना यहाँको स्वास्थ्य क्षेत्रले भोग्नु परिरहेकोछ ।

५.१.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा सबै वडाका केन्द्रहरूमा दक्ष जनशक्ति सहितको स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना गर्ने, सम्भव भए सम्म वडा स्तरमा एम्बुलेन्सको व्यवस्था गर्ने, स्थानीय स्तरमा नै जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने, जनशक्तिलाई टिकाएर राख्न मापदण्ड निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने जस्ता कार्यहरू गरेमा यहाँको स्वास्थ्य क्षेत्रमा धेरै सुधार गर्न सकिने अवस्था रहेकोछ ।

५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वस्थमष्टा"

लक्ष्य:

गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको पहुँच पुर्याउने ।

उद्देश्य:

१. आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सबै नागरिकको पहुँचमा पुर्याउनुको लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु र गुणस्तरीय सेवाको सुनिश्चित गर्नु,

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाहरूमा नागरिकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने	१. स्वास्थ्य सेवालाई सुधार गर्दै सेवाहरूलाई जेष्ठ नागरिक, बालमैत्री, किशोर किशोरी मैत्री, लैंगिक तथा अपांगता मैत्री बनाइनेछ	स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	९००
२. निशुल्क स्वास्थ्य सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउने	२. नयाँ प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीहरू, औषधि तथा औजार उपकरणको आयात, भण्डारण, वितरण तथा व्यवस्थापन गरिनेछ	एक वडा एक एम्बुलेन्स कार्यक्रम	३६०
३. सबै स्वास्थ्य संस्थामा न्यूनतम सेवा मापदण्डमा रहेर सेवा व्यवस्थापन गर्ने	३. एक चिकित्सक एक स्वास्थ्य संस्थाको अवधारणालाई लागुगरी विस्तारित स्वास्थ्य सेवा कार्यान्वयन गरिनेछ	मष्टा अस्पताल निर्माण	१५००
	४. विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा, मानसिक स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सबै वडामा विस्तार गरिनेछ	स्वास्थ्य कर्मिको क्षमताविकास कार्यक्रम	२७०
	५. स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद जोखिम न्यूनीकरण गरिनेछ । सबै स्वास्थ्य संस्थालाई प्रविधि मैत्री र थप गुणस्तरीय बनाउन सफ्टवेयरको माध्यम बाट स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिनेछ ।	औषधी व्यवस्थापन कार्यक्रम	५४०
	६. सबै स्वास्थ्य चौकीहरूमा चिकित्सकको व्यवस्थापन गरि गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिनेछ	नागरीक स्वास्थ्य सचेतना कार्यक्रम	३६०
	७. विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाहरूलाई स्वास्थ्य विमा मार्फत उपलब्ध गरिनेछ ।	घरदैलो स्वास्थ्य शिविर कार्यक्रम	३६०
	८. स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट उत्पादन हुने फोहोर मैलाको उचित व्यवस्थापन गरिनेछ ।	विपन्न स्वास्थ्य विमा ४५ कार्यक्रम	४५
	९. हरेक स्वास्थ्य चौकीमा आधारभूत प्रयोगशाला सेवा, भिडियो एक्सरे सेवा तथा फार्मसी सेवा विस्तार गरिनेछ		
	जम्मा		४३३५

५.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार निकाय	दीवि ल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तह: स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि भई स्वास्थ्य सुविधाको पहुँच सहज हुनुका साथै स्वास्थ्य संस्थाको स्तरउन्नती भएको हुने											
औसत आयु	आयु	७२	७२	७२.५	७३	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
असर तह : आधारभूत तथा गुणस्तरीय सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता एवं पहुँचबाट नागरिकहरूको स्वास्थ्य स्तर अभिवृद्धि गर्नु ।											
२५०० ग्रामभन्दा कम जन्मतौल भएका शिशुहरू	संख्या	४	३	२	०	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
कुपोषणका कारण ५ वर्ष मुनिका बाल बालिकाहरूको पुङ्कोपन र उचाई अनुसारको कम तौल भएकाहरू	संख्या	१६	१२	५	०	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूति गराउने गर्भवती महिला (वार्षिक)	संख्या	१११	१५०	१८७	२१५	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
४ पटक प्रसूति सेवा प्राप्त गर्ने महिला जम्मा गर्भवती २७६)	संख्या	१२४	१७५	१८०	१८५	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
प्रस्ति सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरू	संख्या	११	११	११	११	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	संख्या	१८३	११०	९०	७०	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
स्वासप्रश्वासको संक्रमण (ARI) दर प्रति हजारमा	संख्या	२४०	२१०	१९०	१८०	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मी	संख्या	५७	५७	६०	६५	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
भिटामिन ए प्राप्त गर्ने बालबालिका (वार्षिक)	प्रतिशत	१७९०	१७९०	१७९०	१७९०	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
बालबालिकाको पूर्ण खोप	प्रतिशत	१६०	१६५	१७०	१७५	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
घुम्ती लगायत स्वास्थ्य शिविर पटक (वार्षिक)	संख्या	२	२	२	२	गा.पा.चि.	गापा	३	५		
नागरिक आरोग्य कार्यक्रम सञ्चालन (वार्षिक)	संख्या	१	१	१	१	गा.पा.चि.	गापा	३	५		

क्यान्सर, उच्च रक्तचाप, मधुमेह, मुटु रोग, क्षयरोग, एडस, कुष्ठरोगको निशुल्क स्वास्थ्य परीक्षणबाट लाभान्वित (परिक्षण गरिएको मात्र) (वार्षिक	संख्या परामर्ष बाहेक	५०	८०	८५	९०	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु उपलब्ध भएका वडाहरु	संख्या	७	७	७	७	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
आधारभूत सुविधा (खानेपानी, शौचालय, बर्थिङ्ग वार्ड र परामर्श केन्द्र आदि) उपलब्ध भएका स्वास्थ्य सस्था	संख्या	११	११	११	११	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
क्रियाशिल महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका	संख्या	३६	३६	३६	३६	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
गाउँघर/शहरी स्वास्थ्य क्लिनिकको संख्या	संख्या	७	७	७	७	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
सञ्चालनमा रहेको पालिका स्तरीय अस्पतालमा उपलब्ध शैया संख्या	संख्या	०	१५	१५	१५	गा.पा.चि.	गापा	३	५	
महामारी, भाइरसको संक्रमण तथा आपतकालीन उपचारको अभावमा मृत्यु हुने	संख्या	०	अनुमान सान्दर्भिक नहुने			गा.पा.चि.	गापा	३	५	
प्रतिफल तह										
अनिवार्य खोप र पोषण कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।						गा.पा.चि.	गापा	३	५	
प्रत्येक वडामा एम्बलेन्स खरिद कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गापा	३	५	
गाउँपालिकाको हरेक नागरिकको स्वास्थ्य प्रोफाईल तयार भइ सो आधारमा सुविधा व्यवस्थापन भएको हुने ।						गा.पा.चि.	गापा	३	५	
विपन्न वर्ग, महिला, दलित, पिछडिएका क्षेत्र जेष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	५	
घुम्ती स्वास्थ्य शिविर कार्यक्रम सञ्चालन र आधारभूत औषधि वितरणबाट गाउँवासीमा ओषधि प्राप्त गर्न सहजता आएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	५	

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

५.२.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणनाको समयमा उपलब्ध भएका ५ वर्ष पूरा भएका १२०३० जना नागरिक मध्ये ६८.३९ प्रतिशत लेख पढ गर्न जान्ने रहेको पाइएको थियो। यस आधारमा यहाँको शाक्षरता दर ६८.३९ रहेको पाइएको थियो। जसमध्ये पुरुष शाक्षरता दर ७९.७१ र महिला शाक्षरता दर ५८.९३ प्रतिशत रहेको पाइएको थियो। वडागत तुलना गर्दा सबैभन्दा उच्च शाक्षरता दर ७५.९६ रहेको वडा नंवर ४ को १४२७ रहेको छ भने सबैभन्दा न्युन शाक्षरता दर वडा नंवर ७ को ६३.९४ प्रतिशत रहेको छ।

यहाँ ५ देखि २५ वर्ष उमेर समुहको जनसंख्या ६४०४ रहेको मध्ये पुरुष ४६ प्रतिशत र महिला ५४ रहेकोमा ७३.६८ प्रतिशत मात्र हाल विद्यालयमा जाने गरेको पाइएको थियो भने २३.६५ प्रतिशत उक्त उमेर समुहका व्यक्तिहरू विद्यालय नजाने गरेको पाइएको थियो। मष्टा गाउँपालिकाको ५ वर्ष पूरा भएको जनसंख्याको आधारमा पूरा गरेको शिक्षाको तहको बारेमा विचार गर्दा ७७.२४ प्रतिशतले एस.इ.इ. तह बराबर भन्दा तल, ७.३७ प्रतिशतले एस.इ.इ. तह बराबर, ८.८६ प्रतिशतले १०२ तह बराबर र १.७५ स्नातक तहको शिक्षा पूरा गरेको पाइयो भने ०.७७ प्रतिशतले मात्र स्नातकोत्तर वा सो भन्दा माथिल्लो कक्षा पूरा गरेको पाइएको थियो। यहाँबाट बाहिर जानेको उच्च शिक्षाको अवस्था विश्लेषण गर्दा केहीमात्र २११ जनाले मात्र १०२ वा सो भन्दा माथीको शिक्षा लिएको पाइएको थियो भने बाँकीको त्यस भन्दा कम शैक्षिक योग्यता रहेको पाइएको थियो। यस आधारमा यहाँ गुणस्तरीय शिक्षाको अभाव रहेको तथा नागरिकको शिक्षा प्रतिको आकर्षण न्युन वा शिक्षा प्राप्त गर्ने दर न्यून रहेको पाउन सकिन्छ।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा भएका विद्यालयमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्री उपलब्ध छैन। विद्यालयमा पर्याप्त शिक्षक रहेका छैनन्। शिक्षक विद्यार्थी अनुपातमा असन्तुलन रहेको छ। पुस्तकालयको प्रयोग नहुने गरेको, विद्यार्थीलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न कठिनाई रहेको, विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमितता गर्न र टिकाउन नसकिएको, सिकाइ प्रणालीमा गुणस्तर कायम गर्न नसकिएको, नतिजामुखी शिक्षण प्रणाली स्थापना गर्न नसकिएको जस्ता समस्याहरू यो गाउँपालिकाका अवरोधकका रूपमा रहेका छन्।

शिक्षामा विज्ञान प्रविधिको विकासको निम्ति नीतिगत कानुनी तथा संस्थागत पूर्वाधारको कमी हुनु उपयुक्त वातावरण सहितको लगानि नहुनु क्याम्पस तथा विद्यालयहरू उद्यमशिलता र व्यवसायीक उत्पादनमा जोड्न नसक्नु, स्थानीय शिक्षालाई प्राथमिकतामा रहेका क्षेत्रहरूको उत्थान र उन्नतिमा बैज्ञानिक अनुसन्धान प्रविधिको विकास नविनतम प्रविधिको समग्र प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउने पूर्वाधार विकास तथा लगानि वृद्धि पालिका स्तरिय संस्थागत सवलिकरण गर्न चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

५.२.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा विद्यालयमा पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार र शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गर्ने, विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाउनको लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको व्यवस्थापन गर्ने, विद्यालयलाई

प्रविधिमैत्री बनाउने, अनुगमन नियमन र नियन्त्रण प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउने जस्ता कार्यहरू मार्फत शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक सुधार र उच्च प्रतिफल हासिल गर्न सकिने देखिन्छ । राष्ट्रिय रुपमा युवाका लागि नवप्रवर्धन सम्बन्धी पालिका जिल्ला प्रदेश र राष्ट्रिय रुपमै कार्यक्रम तथा कार्यन्वयनको अवसर हुनु, यस पालिकामा स्नातोकर उच्च शिक्षाका लागि अवसर हुनु अनुसन्धान र विकासको लागी भौगोलिक विविधता रहेको जस्ता सम्भावना रहेका छन ।

५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच

"मष्टा गाउँपालिकाको आधार: गुणस्तरीय शिक्षा र शैक्षिक पूर्वाधार"

लक्ष्य

गुणस्तरीय शिक्षाको माध्यमबाट सबै क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन, विज्ञान प्रविधिको विकास नवप्रवर्धनको उपयोगमा सक्षम विद्यार्थी तयार गरी नागरिकको गुणस्तरिय जीवनयापनमा सहयोग गर्ने ।

उद्देश्य

१. दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि शिक्षण संस्थाहरूको आधुनिकीकरण गर्दै विज्ञान प्रविधि र नवप्रवर्धनको विकास रुपमा उपयोग बाट पालिकाको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान गर्नु ।

२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिममा जोड दिँदै विद्यालय शिक्षालाई ज्ञान, सिप, प्रविधि र अनुसन्धानमा आधारित बनाउनु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु लाखमा
१ सबै प्रकारका विद्यालयमा विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर एवम् समग्र प्रणालीगत कार्यकुशलता बढाउन सबै विद्यालयलाई संरचनागत, प्राविधिक, भौतिक तथा प्रविधिगत सहजीकरण प्रदान गर्ने प्रणाली विकास गर्ने ।	१. सामुदायिक, संस्थागत लगायत सबै प्रकारविद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । नमुना बालविकास केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्न लगानी वृद्धि गरिनेछ । शिक्षामा सबैको पहुँच पुर्याउन आवश्यक नीतिगत परिमार्जन गर्न पहल गरिनेछ ।	१. विद्यालय सुधार कार्यक्रम	२७०
२. अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने	२. पालिका भित्र छरिएको बस्ती भएको क्षेत्रहरूका विद्यालयलाई नमुना आवासीय तथा नमुना विद्यालयका रुपमा रुपन्तरण गरिनेछ ।	२. प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन	५००
३. आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सबै बालबालिकाको पहुँचमा	३. आधारभूत विद्यालयमा पुस्तकालयको विस्तार र माध्यमिक विद्यालयहरूमा	३. नमुना आवासिय	५००

सुनिश्चित र शिक्षाको गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्न सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने ।	पुस्तकालय तथा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना गरिने ।	विद्यालय स्थापना	
४. अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाका लागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।	४. स्थानीय स्तरमा रहेका ज्ञान सिप प्रविधिको प्रयोग हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक निमार्ण गर्दै think globally act locally अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	४. उत्कृष्ट प्रोत्साहन तथा पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम	१८०
५. सबै विद्यार्थीलाई आधारभूत तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने ।	५. विद्यालय शिक्षामा जीवनोपयोगी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ । पालिकामा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको माग र आपूर्ति अवस्थाबारे अध्ययन गरिनेछ ।	५. विज्ञान प्रयोगशालाको स्थापना	३६०
६. माध्यमिक विद्यालयमा आवश्यक अनुसार प्राविधिक विषयहरु थप गरी प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।	६. माध्यमिक तह सम्मा सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा भौतिक, आर्थिक, विद्यार्थीको संख्या लगायतका पक्षलाई मध्यनजर गर्दै प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गरिनेछ ।	विद्यालय अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	४५०
	७ प्राविधिक शिक्षालयहरुको विस्तार र हाल सञ्चालनमा रहेका विद्यालयहरुमा सूचना प्रविधि उपयोग र विकासमा जोड दिइनेछ	७. एक वडा एक नम्ना विद्यालय	४५०
	८. साधारण विषय पढाउने माध्यमिक विद्यालयलाई बजारमा उच्च माग भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयको पढाइ थप गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।	८. शिक्षक तथा विद्यार्थी क्षमता अभिवृद्धि	२७०
	९. वैकल्पिक एवम् लचिलो शैक्षिक प्रावधानका रूपमा परम्परागत विद्यालय, वैकल्पिक विद्यालय, पुस्तकालय, वाचनालयका माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्न कार्यविधि निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।	९. प्राविधिमैत्री शिक्षण कार्यक्रम	२७०

५.२.५ अपेक्षित उपलब्धी तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार र निकाय	दीवि ल	दिरा ल	प्रस ससं	
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
नतिजा तह: गुणस्तरिय शिक्षा प्रणाली विकास गर्न प्राविधिक शिक्षाको माध्यमबाट दक्ष तथा प्राविधिक जनशक्तिको विकास गरी शिक्षालाई रोजगारीसँग आबद्ध											
प्राविधिक दक्षता सहितको जनशक्ति	प्रतिशत	२५	२७	३५	५०	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
असर तह: सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर कायम गरी प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षाको विस्तारबाट स्वरोजगारीको अवसर सृजना भएको हुने											
आधारभूत तह सम्मको उत्तिर्ण दर	संख्या	६१.४८	६३.२५	६५.५	६८	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
माध्यामिक तह (९-१२) को खुद भर्नादर	प्रतिशत	६४.२	६८	७१	७३	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
कक्षा ८ सिकाई उपलब्धि दर	प्रतिशत	५३.८	५६	५९	७०	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
कक्षा ८ को निरन्तरता दर	प्रतिशत	६१.४८	६४	६७	७०	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
आइसिटि सेवा उपलब्ध भएको विद्यालय	संख्या	१४	१६	२०	२४	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	संख्या	१६	१७	१८	१९	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
छात्रवृत्ती पाउने विद्यार्थी संख्या (५१.७३ प्रतिशत रहेका)	संख्या	२४५०	२४६०	२४८०	२५००	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
बालक्लव गठन भएका विद्यालय	संख्या	१२	२०	२८	३६	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
शिक्षक विद्यार्थी अनुपात (आधारभूत र माध्यामिक।	अनुपात	२०.६३	३१	३१.५	३२	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
महिला शिक्षकको अनुपात (शिक्षकसँग)	अनुपात	२७	२८	२९	३०	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
उच्च शिक्षा अध्यापन गर्ने (क्याम्पस) शिक्षण संस्था	संख्या	१	१	१	१	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
सिटिइभिटीबाट सम्बर्द्धनमा सञ्चालित प्राविधिक विद्यालय	संख्या	१	१	२	२	गा.पा.चि.	गापा	४	२		
सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक धारको अध्यापन गराउने विद्यालय	संख्या	०	०	१	१	गा.पा.चि.	गापा	४	२		

प्रतिफल तह										
न्युनतम शैक्षिक पूर्वाधार मापदण्ड तयारीबाट शैक्षिक क्षेत्रको विकासको आधारशिला तयार भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	४	२	
विद्यालय क्षेत्र समावेशी पूर्वाधार विकास कार्यक्रमबाट विद्यालयमा सहज तथा समावेशी पूर्वाधार विकासको शुरुवात भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	४	२	
विद्यालय शैक्षिक गुणस्तर सुधार कार्यक्रमबाट विद्यालय क्षेत्रको गुणस्तरीयता अभिवृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	४	२	
एक वडा एक आवासिय व्यवसायकि विद्यालयबाट लक्षित वर्गका विद्यार्थिको आर्थिक सुरक्षण भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	४	२	
स्थानीय भाषा पाठ्यक्रम विकासबाट स्थानीय पहिचान युक्त विषयमा विद्यार्थि सुसुचित गर्ने						गा.पा.चि.	गापा	४	२	

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

५.३.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाईको अवस्था हेर्दा गाउँपालिकाको खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार व्यवस्थित सार्वजनिक तथा निजिधाराको आधारभुत तहको पानी प्रयोग गर्ने ६४५ घरधुरी अर्थात २५.३४ प्रतिशत, अव्यवस्थित पाईप तथा जिर्ण संरचना र खुला मुहाबाट पाईपमा जोडी पानी प्रयोग गर्ने १६४९ घरधुरी अर्थात ६४ प्रतिशत र बाँकी २३३ घरधुरी मुल कुवा र ढुङ्गे धाराको पानी प्रयोग गर्ने गरेको छ ।

यसआधारमा हेर्दा गाउँपालिकामा एक घर एक धारा जस्ता कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । यहाँका २५४५ परिवार मध्ये सेपिट ट्याङ्कि सहितको शौचालय प्रयोग गर्ने परिवार २४७१ अर्थात ९७.१ प्रतिशत, ढलमा जोडिएको शौचालय प्रयोग गर्ने ० परिवार र खाल्डे चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार ३९ रहेका छन् र ५ परिवार सार्वजनिक शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने २२ परिवारले अझै शौचालयको प्रयोग गर्ने गरेका छैनन् ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा खानेपानीका स्रोतको उचित संरक्षण हुन सकेको छैन तथा गुणस्तरीय खानेपानी पुर्ण रूपमा वितरण भएको छैन । जसका कारण पानीका मुहान सुक्ने गरेको देखिन्छ भने गुणस्तरीय खानेपानीको अभावले गर्दा स्वास्थ्य समस्या बढ्ने गरेको देखिन्छ । यहाँ फोहोरको जथाभावी व्यवस्थापन गर्ने गरिएको र प्लाष्टिक तथा नकुहिने फोहोर खोलामा फाल्ने गरिएकोछ । जथाभावी फोहोर फाल्दा वातावरणमा प्रदूषण बढेको छ भने नकुहिने फोहोरको व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण रहेकोछ । खुला दिशा मुक्त गाउँपालिका घोषणा गरिएको भएपनि व्यवहारमा कार्यान्वयनले अझैपनि पूर्णता पाउन सकेको देखिदैन ।

५.३.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा खानेपानीको स्रोत पहिचान गर्ने र संरक्षण गर्ने, एक घर एक द्वारा कार्यान्वयन पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने गरेमा खानेपानीको कारण हुन सक्ने स्वास्थ्य समस्या समाधान हुनुका साथै करेसा खेती लगायतको प्रवर्द्धन पनि हुन सक्ने देखिन्छ ।

सरसफाई सचेतना र फोहोर व्यवस्थापन सचेतना बढाउने, उचित फोहोर व्यवस्थापन स्थलको स्थापना गर्ने, फोहोर व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीति बनाइकार्यान्वयन गर्ने, तथा जथाभावी फोहोर फाल्नेलाई निरोधात्मक उपाय अवलम्बन गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दा सफा सुन्दर मष्टा अभियानलाई सार्थक रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ ।

५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

स्वच्छ खानेपानीको सुनिश्चितता

लक्ष्य:

स्वच्छ सफा खानेपानी तथा सरसफाई युक्त मष्टा

उद्देश्य:

नियमित स्वस्थ तथा सुरक्षित खानेपानीको व्यवस्थापन गरी नागरिकको जीवनस्तरमा योगदान पुर्याउने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेटरु. लाखमा
१. खानेपानीको श्रोत पहिचान गर्न विकास र अनसन्धान कार्य गर्ने ।	१. पानीको मुहान तथा श्रोतको खोजी गरिनेछ ।	१. एक घर एक खानेपानी आयोजना	१०००
२. गुणस्तरीय खानेपानी उपलब्ध गराउने ।	२. पानी मुहानको प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गरिनेछ ।	२. गाउँ टोल सरसफाई आयोजना	५००
३. स्वच्छ खानेपानी सुविधा नपुगेका स्थानहरूमा खानेपानीका लागि मुहान संरक्षण, लिफ्ट कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	३. एक घर एक धाराको अवधारणालाई निरन्तरता गरिने छ ।	३. सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	४००
	४. प्रत्येक ६ महिनामा पानीको परिक्षण गरिने छ ।	४. डम्पिङ साइटको स्थापना	२००
	५. पानी द्विकरण सम्बन्धी चार तरिका बारे जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।	५. सुविधा सम्पन्न पानी जाँच प्रयोगशालाको स्थापना	५००
	६. खानेपानी शुद्धिकरण गरि वितरणको व्यवस्था गरिने छ ।		
	७. पूर्ण सरसफाईयुक्त पालिका घोषणा गरिने छ ।		
४. सरसफाई चेनताको विस्तार गर्ने ।	८. गुणस्तरीय पिउने पानीको मापन गर्ने		
	९. विद्यालय स्तरमा खानेपानी, सरसफाई एवं शौचालय निर्माण कार्यलाई प्राथमिकतासाथ कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ		४००
	१० स्वस्थ जीवनको लागि स्वच्छ खाने पानी तथा सरसफाईका निम्ति पूर्ण आनीवानी परिवर्तनमा सहयोग पुर्याउने किसिमका कार्यक्रम सञ्चालन		

	गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ ।		
जम्मा			३०००

५.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मे वार निकाय	दीवि ल	दि रा ल	प्रस स सं
		२०८१ /०८२	२०८२/ ०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह सबै नागरिकलाई स्वच्छ, सफा, सुरक्षित खानेपानी वितरण गर्ने र सरसफाईमा जनचेतना अभिवृद्धि गरी स्वस्थ समाजको निर्माण भएको हुने											
झाडा पखाला लगायत पानी जन्य संक्रमण दर (प्रतिहजारमा)	प्रतिशत	१६४	१५०	१२५	१००	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
असर तह: स्वच्छ, सफा, सुरक्षित खानेपानीको वितरण तथा व्यवस्थित सरसफाईबाट स्वस्थ समाजको निर्माण भएको हुने ।											
पाइपलाइनको निजी धारा उपलब्ध भएका घरघुरी	प्रतिशत	७	१५	४०	८०	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
उपचार गरिएको वा सक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरघुरी	प्रतिशत	०	१२	२५	५५	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
स्वच्छ (प्यान भएको शौचालय भएका घरघुरी	प्रतिशत	९७.१	९८	९९	१००	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
साधारण शौचालय भएको घरघुरी	प्रतिशत	१.५३	२	३	२	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
शौचालय नभएका तथा खुल्ला क्षेत्रमा शौच गर्ने घरघुरी	प्रतिशत	०.८६	०.५	०.२५	०	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुनपानीले हातधुने जनसंख्या	प्रतिशत	२०	७०	८०	९०	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
फोहोरको वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	प्रतिशत	५	१०	१५	२०	गा.पा.चि.	गापा	३	७		
प्रतिफल तह											
फिल्टर वितरण, खानेपानी ट्यांकी र पक्की शौचालय निर्माण, टोल तथा विद्यालय सरसफाई कार्यक्रमबाट लक्षित वर्गको सरसफाईमा अभिवृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	७		
स्वास्थ्य तथा सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालनबाट नागरिकमा सरसफाई सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	७		

पानी शुद्धीकरण सम्बन्धी तालिमबाट लक्षित वर्गलाई पानी शुद्धीकरण बारे ज्ञान भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	७	
फोहोर व्यवस्थापन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माणबाट फाहोर मैला व्यवस्थापन सहज भएको हुने						गा.पा.चि.	गापा	३	७	
व्यवस्थित शहरिकरण तथा ढल निकास गुरुयोजना निर्माणबाट व्यवस्थित ढल निर्माण योजना निर्माण भएको हुन						गा.पा.चि.	गापा	३	७	

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.४.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणनाको समयमा २५४५ परिवारको (५३.९० प्रतिशत) महिला रहेको पाइएको थियो । भने २५४५ परिवारको (४६.१० प्रतिशत) परिवार मुली पुरुष रहेका थिए। यस आधारमा विश्लेषण गर्दा हाम्रो सामाजिक परिवेश तथा पितृसत्तात्मक सामाजिक मनोविज्ञानको विद्यमानता रहेको समयमा पनि महिला परिवारमुली धेरै रहेको र घरमा अनुपस्थित मध्ये ठूलो संख्या पुरुष रहेको पाइनुले परिवारका पुरुषहरू गाउँपालिका क्षेत्रमा रोजगारीको अवसरको कमीको कारण आफ्नो श्रम बेचन र न्यून आम्दानी गर्न विदेशिनुपर्ने कारुणीक चित्र देखिन्छ ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा महिलाको सहभागीता न्यून रहको, बालमैत्री नीतिहरू उचित रूपमा कार्यान्वयन नभएको, ज्येष्ठ नागरिकको लागि पर्याप्त योजना निर्माण नभएको जस्ता समस्याको विद्यमानता रहेको छ ।

अधिकारका बारे लक्षित वर्गमा चेतना न्यून रहेको, बालबालिकाहरू समुदाय प्रति उनिहरूको भूमिकाभिमुख रहेका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग र संरक्षण आवश्यक व्यक्तिको संरक्षण नभएको, गंभिर स्वास्थ्य समस्या भएका मानवको अवस्था दयनिय रहेको जस्ता कारण महिला बालबालिका तथा लक्षित वर्गको अवस्था चुनौतीपूर्ण रहेकोछ ।

५.४.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, सुविधा सम्पन्न उद्धार केन्द्रको स्थापना गर्ने, हेला होचो गर्ने व्यक्तिहरूलाई कानूनको दायरामा ल्याउने, उचित गुणस्तरीय सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यान्वयन गर्ने जस्ता यो क्षेत्रमा सुधारका लागि गर्न सकिने सम्भावनाहरू रहेकाछ ।

५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"लेङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण, यसबाट कोही हुने छैन बञ्चितिकरण"

लक्ष्य

पछाडि परेका वा पारिएका वर्गको जिवन स्तरमा परिवर्तन गरि विकासको मुलप्रवाहमा समावेशगरी समृद्ध मष्टा निर्माणमा योगदान गर्ने ।

उद्देश्य:

१. समाजमा महिला तथा बालबालिका, अपाङ्गता, एकल महिला, दलित, जनजाती, आदिवासी, अल्पसंख्यक तथा पिछडिएको वर्ग समुदायका अधिकारको सुनिश्चित तथा क्षमता विकास गरी विकासको मुल प्रवाहमा ल्याउने ।
२. लक्षित वर्गलाई संगठित गरि अभिमुखिकरण कार्यक्रम मार्फत चेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
३. अधिकारमुखी कार्यक्रम र त्यसमा सम्बन्धित पक्षको कर्तव्यको बारेमा जानकारी प्रदान गर्ने ।

४. प्राकृतिक श्रोतको दिगोउपयोग, वातावरणिय सन्तुलन, विपत जोखिमन्युनिकरणका लागि लक्षित वर्गको अधिकतम उपयोग गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेटरु. लाखमा
१.महिलाहरूलाई आर्थिक तथासामाजिक सशक्तिकरण गर्ने	१ लक्षित वर्गको लागि आवश्यक ऐन, नियम, नीति तथा नियमावलीका साथै कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।	१ मष्टा ज्येष्ठ नागरिक मनोरन्जन तथा हेरचाह केन्द्र	२००
२.बालबालिकाहरूको हक र अधिकार सुनिश्चित गर्ने	२. तालिम आवश्यकता भएका महिला वर्गको छनोट गरिनेछ ।	२. बाल गृह निर्माण	२००
३. ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण तथा ज्ञानको पुस्तान्तरण गर्ने	३. सीपमूलक तथा आयमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	३. किशोरी आत्मरक्षा तालिम	२७०
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मर्यादित जीवनयापनको अधिकार सुनिश्चित गर्ने	४ बालबालिकाहरूको हक र अधिकारका बारे सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	४. एडभान्स पार्लर तालिम	५०
५. एकल महिलाहरूको सशक्तिकरण गर्ने	५. बालमैत्री गाउँपालिका घोषणा गरिनेछ ।	५. बैंक खाता छोरीको सुरक्षा जिवन भरीको कार्यक्रम संचालन	१००
६. दलित समुदायको सशक्तिकरण तथा मूल प्रवाहीकरण गर्ने	६. ज्येष्ठ नागरिकको पहिचान गरी सञ्चाल गठन गरिनेछ ।	६. चुरापोते कृष्टल तालिम	५०
७. आदिवासी जनजाती समुदायलाई क्षमता विकास गरी विकासमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने	७. ज्येष्ठ नागरिकको हक हित संरक्षण गरी स्वास्थ्य जिवनयापनको प्रवन्ध गरिनेछ ।	७ अपाङ्ग परिचयपत्र डिजिटलाइजेसन	१००
८. सिमान्तकृत/एवं लोपोन्मुख समुदायको संरक्षण, क्षमताविकास तथा मुल प्रवाहीकरण गर्ने	८. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लक्षित सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	८. दिवसीय कार्यक्रम	५०

	९. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको समाजमा हरेक क्षेत्रमा सहज पहुँच पुर्याउने ।	९. बालबालिका लक्षित कार्यक्रम	५०
	१०. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सहयोगी सामग्रीहरू प्रदान गरी जीवन यापन सहज बनाइनेछ ।	१०. बालकोष स्थापना	१००
	११. एकल महिलाहरूको सर्वाङ्गण विकास गरिनेछ ।	११. लक्षित वर्ग अभिमुखिकरण कार्यक्रम	१००
	१२. एकल महिलाहरूको जनचेतना र क्षमता विकास गरिनेछ ।		
	१३. दलित महिलाहरूलाई सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।		
	१४. दलित समुदायमा आय आर्जनको अवसरको सृजना गरिनेछ ।		
	१५. जीविकोपार्जन तथा आय आर्जन क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछ		
	१६. जनजाती समुदायको आर्थिक सामाजिक विकास गरिनेछ ।		
	१७. जनजाती महिलाहरू जीवनस्तर सुधार गरिनेछ ।		
	१८. संरक्षणको आवश्यक पर्ने लक्षित वर्गको लागि संरक्षण केन्द्रको विकास गरिनेछ ।		
	१९. लक्षित वर्गको लागि मनोरञ्जन र ज्ञान हस्तान्तरणको लागि पार्क जस्ता क्षेत्र निर्माण गरिनेछ ।		
जम्मा			११९५

५.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मे वार निकाय	दीवि ल	दिरा ल	प्रसस सं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७					
प्रभाव तह : विकासमा सबै नागरिकको अपनत्व कायम गर्न महिला, बालबालिका दलित, अपांग, पिछडिएका समुदाय, अल्पसंख्यक समुदाय आदिको अर्थपूर्ण सहभागितामा वृद्धि भएको हुने										
उच्चमशिल क्षेत्रमा महिलाको उपस्थिति	संख्या	प्र	४००	७००	१२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
बाल विवाहको दर	प्रतिशत	५	५	४	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
उच्चमि अपाङ्गता	प्रतिशत	५	१५	५०	९५	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
असर तह : नेपालको संविधानले लक्षित वर्ग भनी निर्देशित गरेका समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै आत्मासम्मान, लैङ्गिक, वर्गिय तथा जातिय विभेदको अन्त्य, सार्वजनिक सेवा सुविधामा समान हक, निर्णय र नेतृत्वतहमा सहज पहुँच अभिवृद्धि गरी सभ्य, न्यायिक र समावेशी समाज निर्माण गर्नु ।										
महिला										
महिलाको औसत आय	प्रतिशत	७२	७२	७२.५	७३	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
महिलाको नाममा जग्गाजमिन भएको परिवार	प्रतिशत	१५	१६	१८	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
रोजगारी, पेशा, व्यवसायमा महिलाको उपस्थिति	संख्या	२०७	२६०	३५०	४००	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
राष्ट्रपति महिला उत्थान कार्यक्रमबाट लाभान्वित महिला (कार्यक्रम नभएको)	प्रतिशत	०	५	१५	२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
व्यवसायिक सिपमूलक तालिम प्राप्त महिला	संख्या	६४	१००	१५०	१३०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
बालबालिका										
बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, बेचबिखन, दुर्व्यवहार, घरेलु हिंसा आदि घटना	संख्या	३१	२५	२०	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
वडास्तरीय बालसंजाल, समूह, क्लब गठन (१ पालिका स्तरीय)	संख्या	१०	१०	१०	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
बालश्रम तथा शोषण रहेका बालबालिका	संख्या	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
असहाय, बेसहारा तथा आश्रयहीन बालबालिका	संख्या	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	

अपाङ्गता										
क्रियाशील अपाङ्गता क्लव (१ पालिका स्तरीय)	संख्या	१०	१०	१०	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
व्यवसायिक सिप तथा क्षमता विकास भएका अपाङ्गता	संख्या	६०	९०	१००	१३०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
ज्येष्ठ नागरिक										
असहाय, अशक्त, वेवारिसे ज्येष्ठ नागरिकको संख्या	संख्या	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
स्थानीय संस्थाबाट सञ्चालित ज्येष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, दिवा सेवा केन्द्र वा क्लवबाट लाभान्वित ज्येष्ठ नागरिक	०	१	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित जनसंख्या	संख्या	३१७६	३१८०	३१८०	३१९०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
परिवर्तित स्थानीय संरचना तथा कानून अनुसार समावेशी समिति, संयन्त्र तथा संजालमा महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अन्य पिछडिएको वर्गको प्रतिनिधित्व	संख्या	मापन नगरिएको				गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
लैङ्गिक हिंसा निवारण कोषमा जम्मा भएको रकम	संख्या	०	१०	२०	२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
लैंगिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना	संख्या	१७	१५	१२	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
प्रतिफल										
बालबालिकाको गुणस्तरीय, स्वच्छ तथा सहज तरिकाले जीवनयापन गर्न पाउने क्राको प्रत्याभूति भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
लिङ्गका आधारमा गरिने छुवाछुत तथा तथा भेदभाव अन्त्य गर्न अभिमुखीकरण कार्यक्रमबाट भेदभाव अन्त्यका लागि योगदान पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
लक्षित वर्गको सामाजिक, आर्थिक, राजनीति क्षेत्रका विविध विषयमा क्षमता विकास कार्यक्रमबाट सम्बन्धित वर्ग समुदायको शसक्तिकरणमा टेवा पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
सिप विकास तथा उद्यमशीलता तालिम, बजार व्यवस्थापन र अनुदान						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	

व्यवस्थाबाट लक्षित वर्गका लागि उद्यमशील बन्ने सहजता भएको हुने										
पुर्नस्थापना केन्द्र, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक सामुदायिक भवन निर्माणबाट लक्षित वर्गलाई सहजता भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	
हिंसा पिडित महिला सहयोग, महिला सहकारी सञ्चालनका लागि तालिम र वीउ पूँजी कोषको व्यवस्थाबाट हिंसा पिडित महिलाको जीवन यापनमा सहजता आएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	५	६	

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

उच्च जनसांख्यिक लाभ लिन सक्ने अवसर हुँदा हुँदै पनि यहाँका युवाहरूमा रोजगारीको अभाव तथा न्यून शैक्षिक गुणस्तरका कारण विचमा नै पढाई छोडी रोजगारीका लागि पलायन हुने गरेका छन् । यहाँ युवा रोजगारी ३.८९ प्रतिशत, आयमूलक व्यवसायिक सिप विकास तालिम तथा प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेको युवा संख्या ९९१ तथा नेपाल सरकारले सञ्चालन गरेको प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत युवा रोजगार सेवा केन्द्रबाट लाभान्वित युवा संख्या ९० मात्र रहेको पाइन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा कामको लागि गाउँपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध नभएको पाइएको थियो । युवाहरूलाई खेलकुदको लागि यथेष्ट अवसरको कमी रहेको व्यवस्थित खेल मैदानको अभाव रहेकोछ ।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा पर्याप्त रूपमा खेलकुद पूर्वाधारको अभाव रहेको देखिन्छ । युवाहरूलाई आकर्षित गर्ने प्रकृतिका योजना तथा कार्यक्रमहरू ल्याउन सकेको देखिदैन । युवालाई उद्यमशीलता सँग जोड्ने योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको अभाव देखिन्छ । युवाहरूको बाहुल्यता भएका कारण जनसांख्यिक लाभ लिन सक्ने अवस्था रहेको भएपनि गुणस्तरीय शिक्षा तथा रोजगारीका अवसरको व्यवस्थापन गर्न नसक्दा युवा पलायन हुने र गाउँपालिकामा आवश्यक परेको समयमा युवाको खडेरी पर्ने गरेको छ । युवा लक्षित खेलकुद स्थल, तालिमको व्यवस्था, खेल क्षमता भएका युवाको पहिचान गरी प्रोत्साहन, खेलकुद सम्बन्धी योजनाको अभावका कारण खेल क्षेत्रमा योगदान युवाले दिन सकेका छैनन ।

५.५.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा बढी युवाको हितमा प्रयोग गरी खेल ग्रामको निर्माण गर्न सकिन्छ । युवाहरूलाई पलायन हुनबाट रोकी स्थानीय विकास र निर्माण र क्षमताविकासको मार्गचित्रमा जोड्न सकेको खण्डमा युवा शक्तिको उच्च क्षमताको उपयोगिता गाउँपालिकाले प्राप्त गर्न सक्छ । त्यस्तै नियमित खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन, दक्ष प्रशिक्षकको व्यवस्था, पर्याप्त खेलकुद सामग्री र स्थलको व्यवस्था गर्ने जस्ता कार्य एकिकृत योजना बनाइ कार्यान्वयन गदा सम्भावना भएका प्रतिभाको पहिचान हुनुका साथै उनिहरूको समग्र विकास पश्चात प्राप्त हुने लाभ गाउँपालिकाले नै प्राप्त गर्न सक्ने देखिन्छ ।

५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीमा युवाको पहुँच"

लक्ष्य:

युवा वर्गको शिक्षा स्वास्थ्यको उचित प्रबन्ध गरी रोजगारीका अवसर सँग जोड्ने ।

उद्देश्य:

आत्मनिर्भर तथा सिर्जनशील युवाशक्तिको विकास तथा उत्पादनमूलक कार्यमा युवा सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. युवा वर्गको शिक्षा स्वास्थ्यको उचित प्रवन्ध गरी आत्मनिर्भर तथा सिर्जनशील युवाशक्तिको विकास गर्ने ।	१. युवा स्वरोजगारमूलक कार्यक्रम अन्तरगत युवा ऋण लगानी, तालीम सञ्चालन जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ ।	१. एक युवा एक सीप कार्यक्रम	२००
	२. गाउँपालीकामा उपयुक्त खेलमैदानको निर्माण गर्ने, खेलकुद विकासका लागि पर्याप्त खेलकुद सामग्रीको व्यवस्थापन र सम्बन्धित खेलका खेलकूद प्रशिक्षकको व्यवस्थापन र प्रत्येका माध्यमिक विद्यालयमा खेलकूद शिक्षकको दरवन्दीको व्यवस्थापन गरिनेछ ।	२. युवा शिक्षा कार्यक्रम	२००
२. वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त सीप तथा पूँजी उपयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	३. विपन्न युवालाई खेलमा जोडन उनीहरूलाई आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने र अशक्तहरूलाई रुचि अनुसारको खेलकुद सामग्रीको व्यवस्थापन गरिनेछ ।	३. युवा सीप विकास कार्यक्रम	२००
	४. Indoor and Outdoor game खेलन सक्ने नम्ना खेलमैदानको निर्माण गरिनेछ ।	४. खेलकुद कार्यक्रम	४००
	५. माध्यमिक तहका विद्यालयमा खेल शिक्षक अनिवार्य गरिनेछ ।	५. कवर्डहल स्विधासहितको नम्ना खेलमैदान निर्माण	६००
	६. स्थानीय श्रोत, साधन, सीप र श्रममा आधारित उद्योगहरूलाई प्रोत्साहन गर्न ऋण तथा युवा स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	६. खेलमैदानको स्तरोन्नती	२००
	७. प्रत्येक टोलमा ज्येष्ठ नागरिक भेटघाट कक्ष, बालबालिकाको लागि खेलग्राम तथा पार्क, युवाका लागि विभिन्न खेल खेलन मिल्ने बहुउद्देशिय खेल मैदान निर्माण गरिनेछ ।	७. किशोर किशोरीको आधारभूत आत्मरक्षाको तालिम कार्यक्रम	४००
जम्मा			२४००

५.५.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार.ब.	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार निकाय	दी वि ल	दिरा ल	प्रसस सं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तह : युवालाई खेलसँग आवद्ध गरी राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय युवा खेलाडीको उत्पादनका साथै युवा उद्यमशिलता वृद्धि गरी रोजगारी वृद्धि भएको हुने											
युवा रोजगारीको अवस्था	प्रतिशत	२०	३५	३७	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
राष्ट्रिय स्तरका खेलाडी	संख्या	०	१	३	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
असर तह : युवाहरूको सर्वाङ्गिण विकासका लागि उद्यमशीलता, रोजगारीता शिक्षित, सिर्जनशीलताको विकास हुनुका साथै समग्र खेलकुद क्षेत्रमा प्रतिभाशाली खेलाडीहरूको उत्पादन भई आन्तरिक तथा बाह्य क्षेत्रमा पालिकाको प्रचारप्रसार भएको हुने											
युवाहरूको कुल बेरोजगारीता	प्रतिशत	७०	६०	५५	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
आयमूलक व्यवसायिक सिप विकास तालिम तथा प्राविधिक शिक्षा हासिल गरेको युवा	संख्या	९९१	१२००	१३००	२०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
आयमूलक व्यवसायिक सिप विकास तालिमबाट रोजगार तथा स्वरोजगार युवा	संख्या	१००	२००	२००	४००	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत युवा रोजगार सेवा केन्द्रबाट लाभान्वित युवाहरू	संख्या	९०	२५०	४००	७००	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
युवा खेलकुद अभ्यास प्रशिक्षण केन्द्र	संख्या	०	०	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
कवर्डहल तथा खेलकुद मैदान	संख्या	०	०	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
पालिका स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता	संख्या	२	४	४	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
प्रतिफल तह											
प्राविधिक युवा जनशक्तिको विकास तथा परिचालनबाट क्षमतावान मानव संसाधनको उत्पादन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		
खेलकुदको सम्भाव्यता अध्ययन तथा पूर्वाधार विकास कार्यक्रम						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२		

युवा खेलाडीको क्षमता तथा मनोबल अभिवृद्धिमा योगदान पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	८	२	
---	--	--	--	--	--	-----------	--------	---	---	--

परिच्छेद ६: पूर्वाधार क्षेत्र

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकाको स्थापना भएपश्चात स्थानीय सरकारको भूमिकालाई महत्त्वका साथ लिंदै गाउँपालिकाले बस्ती विकास, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यहरूको व्यवस्थित शुरुवात गरेको पाईएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका २५४५ परिवारले बसोबास गर्ने घर मध्ये धेरैजसो माटो र ढुंगा/इट्टा जोडाई भएका घर २४४६ रहेका छन् भने ७८ मात्र पक्की घर रहेका छन् । २५४५ परिवार आफ्नै घरमा बसोबास गर्ने गरेको पाइयो । १८१ घरको छानो जस्ताको रहेको पाइयो ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा आवास तथा बस्ती विकासका लागि तालिम प्राप्त दक्ष प्राविधिकको अभाव रहेकोछ । सार्वजनिक निर्माणका कार्यका बजेट अनुमान अनुसार श्रोत जुटाउन नसकिएको अवस्था रहेकोछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा निर्माण हुने संरचनामा पूर्ण रुपमा नक्सापासको प्रणाली कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । निर्माण भएका सामुदायिक भवनको उचित प्रयोग हुन सकेको छैन । सरकारी भवन संहिताको कार्यान्वयन पूर्ण रुपमा हुन सकेको छैन । भवन संहिताको पालना नगरी घर बनाउने गरिएकोछ । गुणस्तरीय निर्माणप्रति नागरीकको चेतना न्युन रहनु तथा भएकाको पनि उदासिनताका कारण यो क्षेत्र चुनौतीपूर्ण अवस्थामा रहेकोछ । गाउँपालिकाको आफ्नो भवन रहेको भएतापनि पक्की तथा व्यवस्थित भवनको अभाव रहेकोछ ।

६.१.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिका भवन निर्माण संहिता र सरोकार राख्ने कानूनको कार्यान्वयन गर्दै नक्सापास कानून लागू गर्न सकिन्छ । आवासको लागी उपयुक्त क्षेत्र छनौट गरी एकीकृत बस्ती विस्तार गर्ने, गाउँपालिका भित्र रहेका अति विकट क्षेत्र पहिचान गरी आवश्यक व्यवस्थापन तथा नमुना बस्ती तथा टोल विकासको थालनी गर्ने जस्ता कार्य गर्न सकिन्छ । निर्माण भएका सामुदायिक भवनको प्रयोग आयआर्जनका कार्यमा गर्न र ती भवनको प्रयोगको मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिएको खण्डमा सामुदायिक भवनमा घरेलु तथा साना उद्योग सञ्चालन, तालिम सञ्चालन गर्ने, सामुहिक रुपमा सञ्चालन गर्न सकिने व्यवसायको पहिचान गरी उक्त भवनमार्फत उचित प्रयोग गरी स्थानिय आयआर्जनका अवसरको विस्तार गर्न सकिन्छ । बजार क्षेत्र तथा आवासिय क्षेत्र तथा सरकारी क्षेत्र छुट्याई बस्ती विकास गर्न सकिने सम्भावना समेत यहाँ रहेकोछ ।

६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

"गुणस्तरीय, प्राविधिक नियमन सहितको पूर्वाधार, व्यवस्थित मष्टाको आधार"

लक्ष्य:

दक्ष प्राविधिकको नियमन तथा संयोजनमा बजार, आवास र बस्ती विकास एकीकृत, व्यवस्थित एवं सुरक्षित बनाउने

उद्देश्य:

१. एकिकृत आवास, वस्ती विकास तथा सार्वजनिक निर्माणहरू सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउनु ।
२. भू-उपयोग रणनीतिको पूर्ण कार्यान्वयन गरी व्यवस्थित निर्माणको कार्य गरी नमुना बस्ती तथा टोल विकासको थालनी गर्नु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. ठुला पूर्वाधार निर्माण गर्दा भवन निर्माण आचार संहितालाई अनिवार्य पालना गर्ने	१. यस गाउँपालिका भित्र निर्मित घरको अभिलेखिकरण गरिनेछ । साथै अब निर्माण हुने घरमा भवन संहिताको पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।	१. प्रविधिमैत्री नक्सापास कार्यक्रम	४०
२. दिगो सहर र व्यवस्थित बसोबास	२. सडक, नाली, पाकिङ्गस्थल, सार्वजनिक शौचालय, सटर, संकलन तथा वितरण केन्द्र, हरियाली क्षेत्र र खुल्लास्थान सहित बजार केन्द्र व्यवस्थित गरिनेछ ।	२. व्यवस्थित बसोबास कार्यक्रम	२२४०
३. स्वच्छ खानेपानी सुविधा नपुगेका स्थानहरूमा खानेपानीका लागि महान संरक्षण, लिफ्ट कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने	३. एकीकृत सेवा प्रवाहसहितको गाउँ कार्यपालिका भवन र वडा कार्यालय भवनहरू निर्माण गरिनेछ ।	३. गाउँपालिकाको कार्यालय भवन निर्माण	५००
४. विद्यालय स्तरमा खानेपानी, सरसफाई एवं शौचालय निर्माण कार्यलाई प्राथमिकतासाथ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	४. प्राविधिक, निर्माण व्यवसायी र सिकर्मी, डकर्मीका लागि भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि तथा निर्माण सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिनेछ	४. सामुदायिक भवनको निर्माण	२००
५. अधुरा तथा क्रमागत आयोजनाहरूलाई निरन्तरता दिने	५. भूकम्प प्रतिरोधी संरचनाका लागी नीति बनाइ नक्सा पास, भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण, सडक अधिकार क्षेत्र र मापदण्डबारे सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	५. वडा कार्यालयको भवन निर्माण	२००
६. सुरक्षित आवास सबैको अधिकार नारालाई	६. गाउँ/वस्तीमा पार्क र सुरक्षित खुल्ला क्षेत्रको व्यवस्था गरिनेछ ।		

सार्थकता दिने			
	७. गाउँपालिका भित्र निर्माण गरिने सम्पूर्ण पूर्वाधारलाई अपाङ्गता, बाल र ज्येष्ठ नागरिक मैत्री बनाइनेछ ।		
	८. घना बस्ती तथा टोलहरुमा ढल निकास तथा फोहोर व्यवस्थापन कार्यको थालनी गरिनेछ ।		
	९. नमुना बस्ती तथा टोल विसास थालनी गरिनेछ ।		
जम्मा			३१८०

६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रतिफल तह : गाउँपालिकाभित्रमा रहेका बस्तीहरूको आवास क्षेत्र, सार्वजनिक स्थलहरूलाई भुकम्प प्रतिरोधी, प्रविधिमैत्री, सुरक्षित र परम्परागत जीवन शैलि तथा कला, संस्कृतिको प्रतिनिधित्व गर्ने आधारमा विकास भएको हुने											
सुरक्षित तथा प्रवर्द्धन गरिएका आवास क्षेत्र तथा बस्तीहरू	संख्या	१	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
असर तह : भवन निर्माण आचार संहिता तथा न्यूनतम मापदण्डका आधारमा आधारभूत एवं सबै प्रकारका शहरी सुविधाहरूको व्यवस्था गर्दै एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास एवं सार्वजनिक निर्माणहरू व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुने											
जोखिमयुक्त बस्तीहरू	संख्या	७	३	२	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति	संख्या	०	१०	१५	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक भवन तथा संरचना	संख्या	३७	१७	७	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका निजी आवास तथा संरचनाहरू	संख्या	७	२५	४५	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
आधारभूत पूर्वाधार सहित व्यवस्थित बजार	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
सुविधा सम्पन्न उद्यान सहितको खुल्ला पार्क क्षेत्र	संख्या	०	१	२	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
व्यवस्थित बसपार्क तथा बस स्टेशन	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		
सुविधा सम्पन्न (खानेपानी, शौचालय, विजुली, संचार) सामुदायिक भवन, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक भवन तथा सभाहल	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३		

प्रतिफल तह										
भवन निर्माण आचार संहिता निर्माण तथा न्यूनतम मापदण्ड निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
जोखिमयुक्त, विपन्न वर्ग तथा पिछडिएका वर्ग सुरक्षित आवास क्षेत्र निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
सुरक्षित आवास तथा बस्ती विकासको शुरुवात भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
पुरातात्विक भवन संरक्षण तथा जिणोद्वार भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
एकिकृत बस्ती तथा बजार विकास भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
बहुउपयोगी सामुदायिक भवन निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	

६.२ सडक,पुल तथा यातायात

६.२.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा हाल ९ वटै वडालाई कच्ची सडकले छोएको छ । जिल्ला सदरमुमा जोड्ने सडक करिव १८ कि.मि. बाटो कच्ची रहेकोछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा कालोपत्रे सडकको लम्बाई ० कि.मि., भने गाउँपालिका भरिको जम्मा सडकको लम्बाई १०५.८५ किमि, वेलीब्रिज समेत पक्की पुल मात्र १ वटा रहेकोछ । सहायक नदीमा झोलुङ्गे पुल संख्या १० रहेकोछ ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिका वडा क्षेत्रमा अधिकांश सडक कच्ची रहेका छन् । गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका ग्रामीण तथा मुख्य बाटोको अवस्था कमजोर रहेको छ । पक्की पुल नहुनुको कारण वर्षा याममा सवारी नचल्ने गरेकोछ । जसका कारण वर्षा याममा आवत जावत र दुवानीमा कठिनाई रहेकोछ । रिजर्व नगरे यातायात साधन पाउन कठिन रहेको, यात्रुहरूलाई एक ठाँउबाट अर्को ठाँउमा जान कठिन रहेको, निर्माण भएका सडकमा भल पस्ने हुँदा क्षती ग्रस्त हुने गरेको छ भने मानिसहरूको आवत जावत र हिँडडुलमा समयमा हुन नसकेको अवस्था रहेको छ बाहे महिना सञ्चालन हुने सडक सञ्चालनको अभाव रहेको, व्यवस्थित ढल निकास सहित सडकको स्तरोन्नती नभएको, मष्टा गाउँपालिका अन्तर्गत वडा नं. १, डुङ्ग्री गाड र लाछी गाड वडा नं २ को घनाघाट वडा नं ६ को रिलु गाड र वडा नं ७ को अनाछालमा लगायतका खोलाहरूमा पक्की पुल निर्माण हुन नसकेको यहाँको सडक क्षेत्रको मुख्य समस्या तथा चुनौतीको रुपमा रहेकोछ ।

६.२.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सबै सडकको स्तरोन्नती गर्ने, सडकको किनारामा उचित ढल निकासको व्यवस्था गर्ने, सबै सडक १२ महिना सवारी साधन आवत जावत गर्न सकिने बनाउने तथा आवश्यक ठाँउमा पहिचान गरी पक्की पुल निर्माण गर्ने गरेको खण्डमा गाउँपालिकामा विभिन्न अवसरको सृजना गर्न सकिने अवस्था रहेकोछ । गाउँपालिकाको सबै वडाबाट गाउँपालिकाको केन्द्र जोड्ने सडक स्तरोन्नती गरी नियमित स्थानीय सवारी साधनको व्यवस्थापन गरेमा सेवाप्रवाह र सुविधा विस्तारमा सहज हुने देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा सडक पुल तथा अन्य आवश्यक संरचनाको निर्माण गरी बाहे महिना सञ्चालन हुने व्यवस्थित सडक सञ्चालको निर्माण भएमा लाभ लिन सकिने, सडक सुधार गरी आवत जावतमा सहजता ल्याउन सकिने, सडक सुधारको कारण स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणमा सहजता हुने, स्थानीय उत्पादनको बजारमा सहज पहुंच भएमा आर्थिक लाभ हासिल हुन सक्ने जस्ता सम्भावना तथा अवसरको विद्यमानता रहेकोछ ।

६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"सर्वकालिन सडक निर्माण, सहज पारवहन सञ्चालन"

लक्ष्य:

सडकको स्तरोन्नती गरी आम नागरिकको आवत जावत तथा जीवनयापनमा सहजता ल्याउने ।

उद्देश्य:

गाउँपालिकाका सबै वडामा सडक एवं सहायक पूर्वाधारको विस्तार र विकास गरी बाह्र महिना पारवहन एवं यातायात सुचारु गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. सबै वडामा सहज सडक पहुँच संस्थागत गर्ने	१. शहिद ऋषि स्मृति चक्रपथ स्तरोन्नती	१. प्रत्येक वडा कार्यालयमा पक्की सडक सुविधा पुर्याइनेछ	१०००
२. वर्षको बाह्र महिना नै सवारी साधनको सहज आवागमनको सुनिश्चितता गर्ने ।	२. गाँउपालिका क्षेत्र भित्रका सडकहरू नियमित रुपमा मर्मत सम्भार गर्नका लागि आवश्यक समपुरक कोष तथा बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।	२. मष्टा गा.पा. देखि सल्यान जोड्ने पक्की पुल निर्माण	१०००
३. आवतजावत र ढुवानीलाई सहज र समयबद्ध बनाउने ।	३. सडकहरूको मर्मत सुधार कार्यलाई विशेष प्राथमिकता दिई सडक सुविधा नपुगेका बस्तीहरूमा सडक सुविधाको विस्तार गर्ने र भएका सडकहरूको स्तर क्रमशः वृद्धि गरिनेछ ।	३. गोजी आली जम्लेअम्रै हुदै थरिया गोजी मिनी रिड रोड निर्माण तथा कालोपत्रे	१५००
४. यातायातको पहुँच सबै नागरिकमा सुनिश्चित गर्ने ।	४. अद्यावधिक गाँउ यातायात गुरुयोजना बनाइ सो अनुरूप सडक योजना तयार एवं कार्यान्वयन गरिनेछ ।	४. गोजी-देउली-काफलकोट सडक निर्माण तथा स्तरोन्नती	१०००
५. सडक निर्माणका क्रममा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय मापदण्डको पालना गर्ने ।	५. मुख्य एवं निकासी सडकहरू निर्माण एवं मर्मत संभारमा गरिनेछ	५. सडकको दायौँबायाँ वक्ष रोपण गर्न ग्रीनेरी सडक परियोजना	४००
६. सडक सम्बन्धी यसअघि परिक्षण भइसकेका मोडलहरू लागू गर्ने ।	६. सडक खण्डमा पर्ने खोलाहरूमा पक्की पुल निर्माण गरिनेछ ।	६. भेरी नदीमा सल्यान जोड्ने पक्की पुल निर्माण	१०००
७. सडक निर्माण तथा सुधारका कार्यमा सरकारी, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको असल अभ्यास पालना गर्ने	७. अति आवश्यक स्थानहरूमा झोलुङ्गे पुल निर्माण कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।	७. बजेडा-आली सिमा-छिर्ती सडक स्तरोन्नती	५००

	८. विद्यमान सडकलाई स्तरोन्नती तथा सडक सुविधा नपुगेको स्थानमा सडक पूर्वाधारको विस्तार गरिनेछ ।	८. गोजी जम्ले कोटकाँडा सडक निर्माण	१५००
	९ सडक सुविधाको स्तरीयताका लागि विश्वसनीय । कल्भर्ट, पुल, कजवे) सहायक पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ ।	९ नौ वटै वडा कार्यालयसम्म पक्की सडक	५००
	१०. पर्यटकिय सम्भावनाका क्षेत्रको पहिचान गरि पदमार्ग, सडक मार्ग जस्ता योजनाहरूको थालनी गरिनेछ ।	१०. आली पातिहाल्नला १५०० देउली सडक स्तरोन्नती	१५००
	११. सडक निर्माणका क्रममा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय मापदण्डको पालना गरिनेछ । सडक सम्बन्धी यसअघि परिक्षण भइसकेका मोडलहरू लागू गरिनेछ ।	११. शहिद इन्द्र वि.सि. द्रुत मार्ग	१५००
	१२. हरित सडक तथा वातावरण मैत्री निर्माण प्रणालीको कार्यान्वयन गरिनेछ ।		
	१३. सडक निर्माण तथा सुधारका कार्यमा सरकारी, सहकारी तथा नीनि क्षेत्रको असल अभ्यास पालना गरिनेछ ।		
जम्मा			१५९००

६.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मे वार निकाय	दीवि ल	दि रा ल	प्रस ससं
		२०८१/०८ २	२०८२/० ८३	२०८४/० ८५	२०८६/०८ ७					
प्रभाव तह : सबै वडामा गुणस्तरिय सडक संजाल स्थापना गरी व्यापार प्रवर्द्धनको माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन भएको हुने										
दीगो समावेशी सडक पूर्वाधार	कि.मि.	०	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
असर तह : गाउँपालिकाका सबै वडा केन्द्र, बस्ती, बजार केन्द्र, र धार्मिक तथा पर्यटक स्थलहरु सम्म बाट्टै महिना यातायात साधन सञ्चालन हुने सडक पूर्वाधारको विकास भएको हुने										
कालोपत्रे सडकको लम्बाई	कि.मि.	०	१८	३५	६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
स्तरोन्नती भएको सडकको लम्बाई	कि.मि.	०	३५	५०	७५	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
धुले सडक लम्बाई	कि.मि.	१०५	११५	१२०	१२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
कृषि सडकको लम्बाई	संख्या	०	१५	३५	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
सहायक नदीमा झोलुङ्गे प्ल	संख्या	१०	११	११	१२	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
सार्वजनिक यातायात सुचारु सडक लम्बाई	कि.मि.	०	१०	१५	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
वडा कार्यालय सम्म जोडिएको सडक	प्रतिशत	७	७	७	७९	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
३० मिनेट सम्मको दुरीमा यातायात पहुँच	प्रतिशत	९७	९७.५	९८	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
जिल्ला, प्रदेश तथा राष्ट्रिय स्तरको सडक संजाल	संख्या	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
अन्तरपालिका सडक संजाल संख्या	संख्या	२	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
सडक नाली भएको सडक लम्बाई	कि.मि.	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाई	कि.मि.	५०	५०	५०	६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
वायो इन्जिनियरिङ्ग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	कि.मि.	०	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	

प्रतिफल तह										
योजनाबद्ध विकासले सडक पूर्वाधार दिगो र समावेशी भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
शहिद स्मृति चक्रपथ तथा अन्य मुख्य वाटाहरू निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
सडक नीति तर्जुमाबाट सडकको मापदण्ड तयार भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
वडा कार्यालय सम्म जोडिएको मुख्य सडक निर्माण भएकोहुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	
रणनीतिक सडक तथा पुल निर्माणले गाउँपालिकाको आर्थिक क्रियाकलापमा टेवा पुगेको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	३	

६.३ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँको उर्जाको प्रयोगको हिसाबमा हेर्दा यहाँ अधिकांशले (२५२१ परिवारले) खाना बनाउने इन्धनको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने गरेका छन्। केही मात्रामा (२२ परिवारले) ग्याँसको प्रयोग गर्ने गरेका छन्। यहाँ मुख्य उज्यालोको स्रोतको रूपमा सोलार प्रयोग गरी बत्ति बाल्ने परिवार ५७.८७ प्रतिशत १४७३ परिवार रहेका छन्। विद्युतको प्रयोग करिव ३७ प्रतिशत रहेकोछ। बाँकी परिवार मट्टितेल तथा अन्य माध्यमको प्रयोग गर्ने गरेका छन्।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा सबै वडामा सबै घरमा विद्युत पुग्न बाँकी रहेका छन्। विद्युतका पूर्वाधारको न्युन गुणस्तरको विद्यमानताका कारण विद्युत सेवा प्रवाह पानी पर्दा बन्द हुने गरेकोछ। गाउँगाउँमा विद्युत पोल पुगेपनि उचित उपयोग हुन नसकेको, विद्युतको उपयोग दर वृद्धि हुन नसकेको, काठका पोलहरू मकिने गरेको र सेवामा अवरोध हुने गरेको जस्ता कारण यो क्षेत्र चुनौतीपूर्ण रहेकोछ। विद्युतको स्थानीय श्रोतको अभाव, वैकल्पिक उर्जाका क्षेत्रमा उल्लेखनिय कार्य नहुनु यहाँको चुनौतीको रूपमा रहेकोछ। स्थानीय तहमा विद्युत उत्पादन नहुनु, जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा सम्बन्धी योजनाहरूको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर हुनु, जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जामा आम नागरिकमा पर्याप्त पहुँच नहुनु, विद्युत जडान भएका ठाउँमा पनि गुणस्तरीय विद्युत सेवा प्राप्त नहुनु जस्ता समस्या र चुनौतीको विद्यमानता रहेकोछ।

६.३.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकाका सबै वडामा पक्की स्टीलका पोल व्यवस्था गर्ने, समयमा नै मर्मत संभार गर्नको लागि दक्ष प्राविधिकलाई तयारी राख्ने, विद्युतको सेवा गुणस्तरीय बनाइ उचित प्रयोगको सचेतना पुर्याउने जस्ता गुणात्मक कार्य भएमा विद्युतको सेवामा प्रभावकारीता ल्याउनुका साथै उपयोगको दरमा वृद्धि भई नागरिकले नयाँ अवसरको सृजना गर्न सक्ने अवस्था रहने हुन्छ।

यस गाउँपालिकामा ग्रामीण विद्युतीकरणमा वृद्धि तथा गुणस्तरमा सुधार गरी आय आर्जनका अवसरमा वृद्धि गर्न सकिने, लघु विद्युतको उत्पादन गरी नागरिकमा सहज सेवा विस्तार गर्न तथा आम्दानी विस्तार गर्न सकिने, गुणस्तरीय विद्युत सेवा तथा वैकल्पिक उर्जाको मद्दतले गर्दा घरयासी प्रयोगको लागि दाउरा खपत कम भई प्रदूषण न्यूनीकरणमा योगदान पुर्याउन सकिने, ग्रामीण विद्युतिकरणले कृषिमा आधारित उद्यम विस्तार तथा बजारीकरण विस्तार गरी आय आर्जन गर्न सकिने जस्ता सम्भावना तथा अवसरहरू रहेका छन्।

६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"उज्यालो मष्टा अभियान"

लक्ष्य:

जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको उपयोग मार्फत् आम नागरिकको जीवन स्तर समृद्ध हुने।

उद्देश्य:

१. विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार तथा उपलब्धतामा वृद्धि गरी गुणात्मक उपयोग गर्नु ।
२. स्वच्छ ऊर्जाको प्रयोग वृद्धि गरी स्वास्थ्य तथा हरित गृह ग्याँस उत्सर्जनमा योगदान पुर्याउनु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. सरकारद्वारा निर्मित ऐन, कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाको पालना गरी जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन तथा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने ।	१. सम्भाव्यता भएका क्षेत्रमा लघु विद्युत निर्माण कार्य अघि बढाइनेछ ।	१. ग्रामीण विद्युतीकरण तथा स्तरोन्नती	५००
२. उर्जा उत्पादन तथा स्तरोन्नतीमा सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको समन्वयमा आवश्यक योजना कार्यान्वयन गर्ने ।	२. पर्यावरण मैत्री उर्जा प्रयोगको दरलाई विस्तार गरिनेछ ।	२. करिब २० वटा भिन्न स्थानमा सडक बत्ती जडान गर्ने	१००
३. सम्पूर्ण गाउँपालिका बासीमा विद्युतको गुणस्तरीय पहुँच विस्तार गर्ने ।	३. ग्रामीण क्षेत्रमा साझेदारहरू सँगको समन्वयमा वैकल्पिक उर्जाको कार्यान्वयनलाई विस्तार गरिनेछ ।	३. ग्रामीण गोबर ग्याँस तथा वैकल्पिक उर्जा कार्यक्रम	३००
४. उर्जालाई व्यक्तिको आय आर्जनसँग जोड्ने र खपत दर वृद्धि गर्ने ।	४. केन्द्रिय प्रसारण लाईनको सुधार गरी विद्युत आपूर्तीलाई गुणस्तरीय र मितव्ययी बनाइनेछ ।	४. राक्से लघु जलविद्युत निर्माण	१०००
५. सडक निर्माणका क्रममा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय मापदण्डको पालना गर्ने ।	५. वैकल्पिक उर्जा प्रवर्धन तथा विस्तारका लागि सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन तथा प्रोत्साहन अनुदान प्रदान गरिनेछ ।	५. केन्द्रीय विद्युत लाइन विस्तार कार्यक्रम	५००
६. सडक सम्बन्धी यसअघि परिक्षण भइसकेका मोडलहरू लागू गर्ने ।	६. राष्ट्रिय विद्युत प्रसारण लाइन जडान तथा बुढीसुदूरपश्चिम जलविद्युत आयोजना संचालन गर्न विद्युत् प्राधिकरण र नेपाल सरकारसँग समन्वय र संवाद गरिनेछ ।	६. विद्युत मिटर वितरण कार्यक्रम	१००

७. सडक निर्माण तथा सुधारका कार्यमा सरकारी, सहकारी तथा नीनि क्षेत्रको असल अभ्यास पालना गर्ने ।	७. परम्परागत उर्जा स्रोतहरूलाई नासिन नदिनका लागि समयसमयमा वृक्षारोपणको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।	७. वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२००
	८. विद्युत प्रसारण लाईनको विस्तार, ट्रान्स्फर्मरको व्यवस्था, विपन्न वर्गलाई विद्युत मिटरको वितरण गरिनेछ ।		
	९. वैकल्पिक उर्जाको प्रयोग सम्बन्धी जनचेतनाका कार्य सञ्चालन गरी सौर्य उर्जा, गोबर ग्यास आदिको प्रवर्धनमा अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ ।		
	१०. विपन्न वर्गलाई अनुदानका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । निःशुल्क मिटर वितरण, निःशुल्क सौर्य उर्जा वितरण, गोबरग्यास सञ्चालनमा अनुदानका कार्यक्रम संचलन गरिनेछ ।		
	११ सबै वडाहरूमा केन्द्रीय विद्युत प्रसारण ग्रिडबाट विद्युत आपूर्तिको व्यवस्था गरी विद्युत सेवा सुविधालाई भरपदों र नियमित आपूर्तिको व्यवस्था मिलाइनेछ ।		
	१२. घरघरमा सुधारिएको चुल्हो तथा बायोग्याँस प्रयोगलाई प्राथमिकता दिई दाउरा बाल्ने अभ्यासलाई न्यूनीकरण गरिनेछ ।		
जम्मा			२७००

६.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याईको	जिम्मे वार निकाय	दीवि ल	दि राल	प्रस ससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तह: विद्युत सुविधामा सबै नागरिकको अपनत्व कायम गर्ने र वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगबाट जीवनयापन तथा आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गर्दै आर्थिक समुन्नति हाँसिल भएको हुने											
कृषि, उद्यम तथा व्यवसायमा विद्युतीय उर्जा प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	५	१०	२५	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
असर तह : विद्युतीय पहुँच विस्तार गरी कृषि, उद्योग, व्यवसाय लगायतका क्षेत्रमा हुने आर्थिक गतिविधिको अभिवृद्धिमा योगदान पुगेको हुने											
सोलार प्रणाली सहित विद्युत सेवा प्रोगेका घरधुरी	परिवार	१४७३	१५००	१५१०	१५१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
काठ दाउरा प्रयोग गर्ने घरधुरी	परिवार	२५२१	२४००	२०००	१६००	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
सुधारिएको उर्जा (वायोग्यास, एलपि) प्रयोग गर्ने घरधुरी	परिवार	२२	१५०	३५०	६००	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
सुधारिएको वा धुवारहित चुल्हो जडान भएका घरधुरी	परिवार	०	३००	८००	१२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
विद्युत लाइन प्रसारणबाट लाभान्वित घरधुरी	प्रतिशत	९५२	१७००	२४००	२८००	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
सडकको किनारा तथा सार्वजनिक स्थानमा जडित सडक बत्ती	परिवार	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
विद्युत सेवाबाट लाभान्वित हुन नसकेका घरधुरी	परिवार	६२.५	३०	२०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
सामुदायिक ग्रामीण विद्युतबाट लाभान्वित घरी	परिवार	१००	१००	१००	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
प्रतिफल											
सौर्य उर्जा तथा बायोग्याँस, गोबरग्याँस लगायत वैकल्पिक उर्जा प्रबर्द्धन हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
विद्युत संरचना निर्माण तथा काठका पोल प्रतिस्थापन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
सुधारिएको चुलो तथा वायोग्यास निर्माण सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		
प्राकृतिक उर्जाका स्रोत संरक्षण गर्न जनचेतना वृद्धि तथा अभिमुखीकरण						गा.पा.चि.	गा.पा.	७	५		

कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने										
-----------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकामा ईन्टरनेटको पहुँच मोवाइलमा मात्र सिमित रहेकोमा हालका दिनमा ईन्टरनेट सेवाप्रदायकहरूबाट समेत सेवा प्राप्त हुन शुरु भएको छ । स्थानीयको मोवाइल, टेलिभिजन, रेडियो लगायत सूचना तथा सञ्चार माध्यममा पहुँच क्रमशः बढ्दै गएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार मष्टा गाउँपालिकामा रहेका २५४५ परिवार मध्ये २२१६ परिवारले कम्तीमा एक सूचना प्रविधिको माध्यमको प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने यहाँ २०६८ परिवारसँग रेडियो, ७० परिवार सँग टेलिभिजन, २९ परिवारसँग ल्यान्ड लाइन टेलिफोन, २२१६ परिवार सँग मोवाइल फोन, १५९२ परिवारसँग स्मार्ट मोवाइलफोन, ५४ परिवारसँग कम्प्यूटर/ल्यापटप रहेको देखिन्छ । ईन्टरनेटमा पहुँच हुने परिवार ९७८ मात्र रहेको देखिन्छ । मोवाइल सेवामा अधिकतम पहुँच यहाँ रहेको भएतापनि टावरको गुणस्तर न्युन हुने, आवश्यक परेको बेला तथा ग्रामीण क्षेत्रमा टावरले काम नगर्ने जस्ता समस्या तथा जटिलताका कारण नागरिकले गुणस्तरीय सेवा प्राप्त गर्न सकेका छैनन् ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा पर्याप्त सञ्चार सुविधा रहेको छैन । जसका कारण नागरिकले मोवाइल भएर पनि त्यसको पूर्ण प्रयोग गर्न सकेका छैनन् । गाउँपालिकामा मोवाइलमा प्रयोग हुने न्यून गुणस्तरको ईन्टरनेट सुविधा बाहेकको गुणस्तरीय ईन्टरनेट सुविधाको व्यवस्था छैन । गाउँपालिकाको अधिकांस क्षेत्र डाँडा काँडाले ओगटेको हुँदा गहिरो क्षेत्र, ओझेल परेका भू-भागमा न्यून गुणस्तरको नै सेवा भनेपनि उक्त समेत उपलब्ध छैन ।

मष्टा गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव हुनु, दक्ष प्रविधिमैत्री जनशक्तिको अभाव हुनु, सूचना तथा सञ्चार तथा प्रविधि आम नागरिकको पहुँचमा नहुनु, नागरिकको सूचना प्रविधि प्रयोगका वारे पर्याप्त चेतना नहुनु, सूचना प्रविधिका सेवा प्रदायकले प्रदान गर्ने सेवा गुणस्तरीय र भरपदो नहुनु जस्ता यो क्षेत्रमा मुख्य चुनौतीको विद्यमानता रहेकोछ ।

६.४.३ संभावना तथा अवसर

सञ्चारमाध्यमको गुणस्तर विस्तार गर्न सकेको खण्डमा गाउँपालिकाका नागरिकले २१औँ शताब्दीको युग सुहाँउदो ज्ञान हासिल गर्न यहाँको विशेषतः युवा पुस्ताले सक्ने अवस्था रहेको छ । टावरको व्यवस्था गाँउमा नै सबै भागमा सिग्नल पुग्ने गरी जडान गर्ने, विद्युतिय माध्यमबाट सेवाप्रवाहमा सहजता हुने, गुणस्तरीय सञ्चार सुविधामा नागरिकको पहुँच स्थापित हुने र त्यसको उपयोगबाट आय वृद्धिको अवसर समेत विस्तार हुन सक्ने देखिन्छ । नेपालमा र विदेशमा समेत आवश्यकताको पहिचान गरी त्यस प्रकारका व्यवसायको सञ्चालनमा सहजता उत्पन्न हुन्छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई सूचनाप्रविधि मैत्री बनाइ दक्ष र क्षमतावान जनशक्तिको उत्पादन गर्न सकिन्छ ।

त्यसैगरी सेवा प्रवाह गुणस्तरमा सुधार गर्नाले सूचना सम्प्रेषणमा सहजता हुने, प्राविधिक दक्ष जनशक्तिको विस्तार तथा व्यवस्थापनले गुणस्तरीय सेवा प्रवाहमा सहजता ल्याउने, गुणस्तरीय सेवा प्रवाह भएमा आम नागरिकमा सूचनामा सहज पहुँच स्थापित हुन सहज हुने, सूचना प्रविधिको सहज पहुँच भएमा नागरीकमा आधुनिक प्रविधिको

ज्ञानको दायरा विस्तार हुनुका साथै शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार हुने, नागरिक विश्वबजार सञ्जालमा सहज पहुँच स्थापित हुने जस्ता सम्भावना तथा अवसर रहेका छन् ।

६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"सूचना प्रविधिको पहुँच, आधुनिक सभ्य समाजको आधार"

लक्ष्य:

नागरिकले सूचनाको हक अबलम्बन गर्न सहज बनाउँदै यथार्थ तथा तथ्य परक सूचना प्रवाह वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य:

गाउँपालिका आम नागरिकमा गुणस्तरीय सूचना तथा संचार प्रविधिको पहुँचमा वृद्धि गरी सार्वजनिक सरोकारका विषयमा आम नागरिकलाई समयमा नै यथार्थपरक सूचना तथा जानकारी मार्फत सूचनाको हक प्रयोग गर्न पाउने अवस्थाको निश्चित गर्नु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ऐन, कानून, कार्यविधिको अक्षरसः पालना गर्ने	१. सूचना सम्बन्धी कानूनको पालनालाई जोड दिईनेछ ।	१. डिजिटल मष्टा अभियान	१०००
२. विश्व बजारमा रहेका असल तथा सफल अभ्यासको अनुकरणका माध्यमबाट समाजमा सकारात्मक लाभहासिल हुने अवस्थाको सृजना गर्ने	२. भ्रामक सन्देश तथा सूचना तयार गर्ने गराउनेलाई कानूनको दायरामा ल्याइनेछ ।	२. मोबाइल टावर तथा फोन सञ्जाल विस्तार कार्यक्रम	५००
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका ३. लागी प्रत्येक विद्यालय, स्वास्थ्य चौकीमा जस्ता सार्वजनिक निकायमा गुणस्तरीय इन्टरनेट विस्तार गर्ने ।	३. गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवाप्रवाह प्रविधिमैत्री बनाउँदै नागरिक स्तरमा प्रविधि प्रयोगका बारे सचेतना विस्तार गरिनेछ ।	३. ग्रामीण क्षेत्रमा इन्टरनेट विस्तार कार्यक्रम	५००
४. सूचना प्रविधिको पहुँच विस्तार र विश्ठितय माध्यमबाट सेवाप्रवाहको विस्तार गर्ने ।	४. सेवाप्रदायक कम्पनीहरूसंग समन्वय गरी गुणस्तरीय सञ्चार सेवा प्राप्त गर्ने नागरिक हकको पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।	४. डिजिटल शाक्षरता अभियान	१००
	५. आवश्यक स्थान पहिचान गरी मोबाइल टावर स्थापना तथा फोन	कृषक सँग प्रविधि कार्यक्रम	१००

	सञ्जाल विस्तार गरिनेछ ।		
	६. इन्टरनेट को सुविधा पालिका तथा वडा कार्यालयमा सस्तो र छिटो फाइबर नेट जडान गरिनेछ । सेवाप्रवाहका लागि गुणस्तरीय इन्टरनेट प्रयोगमा जोड दिइनेछ ।	६. पदाधिकारी तथा सेवाग्राहि संवाद कार्यक्रम	५०
	७. व्यक्तिगत घटना दर्ता, सामाजिक सुरक्षा लगत अनलाईन प्रणालीबाट सञ्चालन गरिनेछ ।	७. सूचना प्रविधि सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	५०
	८. प्रोफाइल, योजना, जिन्सी सम्बन्धी सफ्टवेयर, डिजिटल नोटिस बोर्ड, मोबाइल एप्स तयार गरी सञ्चालन गरिनेछ ।		
	९. सूचना प्रविधिको प्रयोगबारे पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागि क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।		
	१०. विकास बुलेटिन प्रकासन तथा सार्वजनिक सुनुवाईमा नागरिकको पहुँच विस्तारका लागि श्रव्य दृष्य माध्यमबाट प्रसारणको व्यवस्था मिलाइनेछ ।		
	११. जडान भैसकेका नेपाल टेलिकम र एनसेलको टावर सुचारु गर्ने र थप तथा क्षमता वृद्धि समन्वय गरिनेछ		
जम्मा			२३००

६.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार ब.	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७					
प्रभाव तह : गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा सूचना तथा संचार प्राविधिको विकास तथा विस्तार भई सु:सुचित समाज र प्रविधियुक्त जनशक्ति निर्माण भएको हुने										
सेवा प्रवाहमा प्राविधिको प्रयोग	प्रतिशत	८७	९०	९५	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
असर तह : गाउँपालिकामा भरपर्दो, सर्वसुलभ, विश्वसनीय एवं गणस्तरीय सूचना तथा संचार सेवा विकास र विस्तार गर्दै गाउँवासीमा सूचनाको पहुँचमा वृद्धि										
संचारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरधुरी	प्रतिशत	८७	९०	९५	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
संचार सेवाबाट वञ्चित घरधुरी	प्रतिशत	१३	१०	५	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
मोबाइल फोन प्रयोगकर्ता	संख्या	८७	९०	९५	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
ल्याण्डलाइन टेलिफोन वितरण	प्रतिशत	२९	४०	१००	१५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
सूचना प्रविधि सेवा पुगेको उद्योग, व्यापार, व्यवसाय संख्या	प्रतिशत	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
विद्यालय लगायत सार्वजनिक भवन तथा कार्यालयहरूमा इन्टरनेट सेवा सुचारु	संख्या	५	४०	७०	७५	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
स्थानीय स्तरमा सञ्चालित एफएम रेडियो	संख्या	०	०	०	०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
सार्वजनिक स्थल तथा कार्यालयहरूमा जडित सि.सि क्यामेरा	संख्या	१	१०	१५	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
क्रियाशील पत्रकारहरू	संख्या	४	४	४	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
प्रतिफल तह										
सूचना प्राविधिको विस्तारबाट नागरिकले प्राप्त गर्ने सेवामा सहजता आएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
सार्वजनिक सेवा प्रवाह सूचना प्रविधि मैत्री भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	
विद्यालयहरूलाई प्राविधिक तथा सूचना प्रविधिमैत्री शिक्षाबाट						गा.पा.चि.	गा.पा.	९	५	

विद्यार्थीको दक्षता तथा क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने										
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

परिच्छेद ७ : वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकाको कुल भूभागको करिब ४० प्रतिशतक्षेत्रफल वन जंगल तथा बुट्यानले ढाकेको पाईन्छ । मष्टा गाउँपालिकामा रहेका वनको पैदावारको प्रयोगको उचित मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । यहाँ ६३ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् । जसले ४० हेक्टर क्षेत्र ओगटेकोछ। करिब १२०० जना सामुदायिक वनमा सदस्य रहेका छन् ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

गाउँपालिकामा रहेका वनको पैदावारको प्रयोगको उचित मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । गाउँपालिकाको कुल भू-भागको आधा भन्दा बढी क्षेत्र वनले ढाकेको भएतापनि वनमा पाउन वा उत्पादन गर्न सकिने जडिवुटी, काठदाउरा, घाँस जस्ता वनजन्य आयश्रोतका माध्यमबाट आयश्रोत विस्तार गर्न सकेको छैन । जंगल क्षेत्रको विस्तारमात्र भएकोछ तर व्यवस्थित हुन सकेको छैन । वन संरक्षणको महत्त्वका बारेमा नागरिकस्तरमा चेतनाको अभाव रहेकोछ । वन जन्य पैदावार दीर्घकालिन प्रयोगको उचित व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन । आवश्यकता पर्दा घाँस दाउरा पनि प्रयोग गर्न वनबाट कठिन रहेकोछ ।

७.१.३ संभावना तथा अवसर

आधा भन्दा बढी क्षेत्र ओगटेको हुँदा वन पैदावारको माध्यमबाट आय आर्जनका अवसरको सिर्जना गर्न सकिन्छ । जडिवुटीको विस्तार र व्यवसायिक उत्पादन गर्न सकिन्छ । वन क्षेत्रमा पार्क तथा घुमफिर स्थलको निर्माण गरी आय विस्तार गर्न सकिन्छ । सामुदायिक वनको उचित व्यवस्थापन गरी समुदायलाई नै सामुदायिक वनको प्रयोग गरी आय आर्जनको अवसर सँग जोडन सकिन्छ। वन संरक्षण गरेको खण्डमा भू-क्षय, बाढी पहिरो जस्ता विपद्को कारण हुनसक्ने क्षतीको न्युनिकरणमा सहजता आउँछ । यस गाउँपालिकामा वन क्षेत्रको विस्तार गरी कार्वन व्यापारमा योगदान पुर्याउन सक्नुका साथै पारिस्थितिक प्रणालीको सुरक्षा गर्न सकिने देखिन्छ ।

७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"हरियो वन, समृद्धिकोधन"

लक्ष्य:

वन जन्य उत्पादनको विस्तार तथा संरक्षण गरी स्थानीय जीविकोपार्जन सहज बनाउने ।

उद्देश्य:

वन तथा जैविक विविधता र प्राकृतिक श्रोतको संरक्षण, दिगो उपयोग तथा वातावरण सन्तुलनमा योगदान गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेटरु. लाखमा
१. वन पैदावर र जडिबुटी मार्फत नागरिकको स्वास्थ्य र जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने ।	१ भिरालो जमिनमा वृक्षरोपण गर्ने नीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	१. एक बडा १ हेक्टर वन विस्तार कार्यक्रम	४५०
२. वनलाई व्यवसायिकतामा प्रयोग गर्ने	२. स्थानीय स्तरमा पाईने जडिबुटी र बोटबिरुवाको संरक्षण प्रवर्द्धन र व्यवसायीकरण गरिनेछ ।	२. स्थानीय वन पैदावार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२७०
३. प्रचुर सम्भावनाका बिरुवा र जडिबुटीको पहिचान गरी विस्तार र संरक्षण गर्ने	३. पर्यटनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेर सामुदायीक वन भित्रका खाली ठाउँहरूमा जडीबुटी, डालेघास तथा फलफुलहरू वृक्षरोपण, संरक्षण तथा सदुपयोग गरी खाली नाङ्गा डाँडाहरूलाई हरियाली बनाइनेछ ।	३. व्यावसायिक वन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	२७०
४. सुचना प्रविधिको पहुँच विस्तार र विद्युतिय माध्यमबाट सेवाप्रवाहको विस्तार गर्ने ।	४. टिमुर, अल्लो प्रवर्द्धन, टिमुर खेती, ओखर खेती, तेजपत्ता, अमलीसो सजिवन, चिराइतो, कटहर, केरा, सुन्तला खेती, आँप खेती, चिउरी खेती, अमला खेती, डालेघास, कागती खेती लगायतका कृषि वनको विकास गर्ने ।	४. उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम	२७०
	५. वन जगल संरक्षण गर्न वन उपभोक्ता समितिलाई कृयाशिल गराइनेछ ।	५. एक घर ५ विक्ष रोपण कार्यक्रम	७५०
	६. नियमित वृक्षारोपण र वनको संरक्षणलाई व्यवस्थित बनाई बहुउपयोगी जातजातिको बिरुवाको लागि नर्सरी स्थापना गरिनेछ ।		
	७. जग्गा यकिन गरी वन अतिक्रमित रोकिनेछ ।		
	८. जोखिम क्षेत्र पहिचान गरी घेराबार एवं संरक्षण गरिनेछ ।		
	९. सम्बन्धित विज्ञबाट पहिचानगराइ जडिष्टिको व्यवसायिक खेती गरिनेछ ।		
	१०. जैविक विविधतालाई संरक्षण गर्ने उपायको खोजी तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।		

	११. जडिबुटि उत्पादन र संकलनलाई व्यवस्थित गरी वन पैदावर र जडिबुटीको बजार प्रवर्धन गरिनेछ १		
	१२ उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरूको लागि क्षमता विकास, लेखा व्यवस्थापन तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।		
	१३. उपभोक्ताहरूलाई सीपमुलक तथा जीविकोपार्जन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।		
जम्मा			१७१०

७.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीवि ल	दिरा ल	प्रस ससं
		२०८१/ ०८२	२०८२ /०८३	२०८४/ ०८५	२०८६/० ८७					
प्रभाव तह: वन क्षेत्रको विस्तार र गाउँपालिका बासीलाई आयआर्जनको माध्यम भएको हुने ।										
वन तथा जैविक विविधता क्षेत्रको रोजगारीता	प्रतिशत					गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
असर तह: वन जंगलको उचित व्यवस्थापन भई गाउँपालिकाको समृद्धि र अवसरको रुपमा वन क्षेत्रले योगदान पुर्याएको हुने ।										
जैविक संरक्षणका लागि मिचाहा प्रजाति नियन्त्रण, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी, अग्नीरेखा, झाडी सफाई जस्ता कार्यहरु भएको	संख्या					गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
वनले ओगटेको क्षेत्र	प्रतिशत	६०	६२	६२	६५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र	हेक्टर	६७	६७	६७	६८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
सामुदायिक वन	संख्या	४६	४६	४६	४६	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा आवद्ध सदस्य संख्या	संख्या	२७५०६	२८००	२९००	३०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
चोरी शिकारी, आगलागी, डढेलो लगायतबाट लोपोन्मुख एवं वन्य जन्तुहरुको क्षति	संख्या	आँकलन नभएको				गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
वन प्रजाती प्रति हेक्टर	संख्या	आँकलन नभएको				गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र	हेक्टर	०	२५०	५००	७००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
वन तथा जडीबुटीमा आधारित उद्योग, व्यवसाय	संख्या	०	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
वन तथा जडीबुटीमा आधारित राजश्व	रु.हजारम	०	२००	४००	६००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
प्रतिफल तह										

हने वनमा आधारित उद्यमशीलता विकास कार्यक्रम सञ्चालन भएको						गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
सबै वडामा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
जडिबुटि तथा वन पैदावार उत्पादन, संकलन तथा प्रशोधन केन्द्रको स्थापना भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	
जैविक विविधता संरक्षण गुरुयोजना तयार भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१५	७	

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा जमिनको भू-उपयोग विभिन्न प्रकारले गरिएको छ। यहाँ खेती, जङ्गल, बुट्यान, बालुवा, क्षेत्र समेत रहेका छन् । यस गाउँपालिका पहिरो, गल्छी, नदि नियन्त्रणको प्रयास भएको छ। यहाँ भेरी नदी तथा जुगई खोला, सिर्फ खोला, जुगई बगर, भित्रि खोला, राक्सी खोला, दुर्पाला खोला, नांहागाउँ, देउघाट खोला, पाल्ता सिचाइ बजेडा आली, बाँस खोला, चिमिरेखोला, पौवा खोला, कालीखोला, बजेडा आली, गाड सिचाई, मष्टा खोला, पदाल खोला जस्ता स्थानीय खोलाहरूले वर्षाको समयमा खेतीयोग्य जमिन तथा तटिय क्षेत्रमा कटान गर्ने गरेका छन् । कतिपय बस्तीहरू समेत जोखिममा रहेका छन्। गाउँपालिकाले त्यस प्रकारका जोखिमयुक्त क्षेत्रको पहिचान गरी तटबन्धन तथा आवश्यक परे बस्ती नै स्थानान्तरण समेत गर्नुपर्ने देखिन्छ । यहाँ सडक तथा विकासका अन्य पूर्वाधारहरू टेवा पर्खाल लगायतका संरचना निर्माण नगर्नु मात्रामा निर्माण भएका छन् ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिकामा विभिन्न पहिरोका कारण गाउँ बस्ती नै जोखिममा रहेका छन् भने विभिन्न क्षेमा भू-क्षय र पहिरोको जोखिम छन् । बाढीको कारण खेतहरूमा कटान हुने गरेको छ । विपद् व्यवस्थापन समिति निर्माण भएको छ तर प्रभावकारी हुन सकेको छैन । बस्ती नै विस्थापित हुन सक्ने, वातावरणिय क्षती नियन्त्रण गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

७.२.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनका लागि एकिकृत योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, पहिरोको रोकथामका लागि ग्याविन लगायतका सामाग्रीको व्यवस्था गर्ने, उद्धारका लागि आवश्यक पूर्वतयारी सामाग्री प्रवन्ध गर्ने, उच्च जोखिममा रहेका बस्तीको पहिचान गरी स्थानान्तरण गर्ने, स्थानीय भू-संरक्षण योजना बनाइ कार्यान्वयन गर्ने, जलवायु परिवर्तनको असर न्युनिकरण रणनीति तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने, स्थानीय जलाधारको पहिचान गरी संरक्षण गर्ने, टोल टोलमा विपद् व्यवस्थापनका बारेमा तालिम प्रदान गर्ने गरेमा विपद् जोखिम न्युनीकरण र व्यवस्थापनमा सहजता पुग्ने देखिन्छ । पहिचान भएका ठाँउमा तटबन्ध तथा पर्खाल लगाउने, वृक्षरोपण गर्ने जस्ता कार्य गरी क्षतीको न्युनिकरण गर्न सकिन्छ ।

७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"वृक्षरोपणमा वृद्धि, प्राकृतिक सुरक्षा र समृद्धि"

लक्ष्य:

सफा स्वच्छ र सुन्दर वातावरण सहितको स्वस्थ नागरिक भएको गाउँपालिकाबनाउने ।

उद्देश्य:

पर्यावरणीय स्वच्छता, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन क्षमता र सुन्दरतामा अभिवृद्धि गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. सम्भाव्यताका आधारमा वन पैदावारको माध्यमबाट समुदायको आयमा योगदान गर्ने ।	१. वन ऐन र वन नियमावलीको पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने, संरक्षणको लागी, हेरालु (चोकिदारको) व्यवस्थापन गरिनेछ ।	१. पोखरी र मुहान संरक्षण परियोजना	४५०
२. संरक्षणको लागि प्रचारात्मक र निरोधात्मक उपायको अवलम्बन गर्ने ।	२. वन क्षेत्रको संरक्षण गरी खुला डाँडामा वृक्षारोपणका साथै जडिवुटी, फलफूल तथा डालेघाँसका विरुवा विस्तार गरिनेछ	२. भू-उपयोग योजना र जग्गाको बैज्ञानिक व्यवस्थापन	४५०
३. वन संरक्षण बारे नागरिकमा जनचेतना विस्तार गर्ने ।	३. निश्चित क्षेत्र तोकि पशुपालनको लागी चरण क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ ।	३. रिचार्ज पोखरी निर्माण कार्यक्रम	१००
४. वन्यजन्तु मानव द्वन्दको व्यवस्थापनका लागि प्रयासहरू गर्ने ।	५. पार्क क्षेत्र, पर्यटकीय क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्र संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनलाई पहल गरिनेछ ।		
	६. नदी कटान तथा सम्बेदनशील क्षेत्रको पहिचान, तार जाली, तटबन्ध, वृक्षारोपण गरी नदी नियन्त्रण तथा मर्मत सम्भार बायो इञ्जिनियरिङ्ग कार्य) सञ्चालन गरिनेछ ।		
	७ नदी, जलाधार क्षेत्र तथा भूमिको विस्तृत वस्स्थिति विवरण तयारी गरिनेछ ।		
	८. माछाका भ्रा उत्पादन सहित माछापालन व्यवसाय प्रवर्द्धन गरिनेछ ।		
जम्मा			१०००

७.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवा र निकाय	दीविल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : नदि कटान, हुबान तथा बाढिको नियन्त्रण गरी धनजनको साथै मानव तथा जिवजन्तुको जीवन रक्षा भई आर्थिक गतिविधिमा योगदान पुगेको हुने											
संरक्षित खेतबारीको क्षेत्रफल (कुल खेती क्षेत्रको)	प्रतिशत	४	१०	१५	२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
असर तह : मष्टा गाउँपालिका क्षेत्रमा नदी, खहरे खोला, बाढी तथा भूक्षय नियन्त्रण गर्दै भुमिगत पानीको मुहान, पोखरी लगायत भू तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण भई आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटन प्रवर्धन भएको हुनेछ ।											
संरक्षित पानी मुहान क्षेत्र	संख्या	५०	५५	५५	६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
नदी नियन्त्रण लम्बाई	किमि	५	१०	१२	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
संरक्षित भू-क्षय र बाढी संवेदनशील क्षेत्र (वार्षिक)	संख्या	३	३	२	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
संरक्षित र व्यवस्थित तालतलैया र सिमसार क्षेत्र	संख्या	३	५	१०	२०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
बायोइन्जिनियरिड प्रविधि प्रयोग संरचनाको लम्बाई	किमि	०	१	१.५	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
प्रतिफल											
नदी प्रभावित क्षेत्रमा बाँध तथा तटबन्ध निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
पोखरी, ताल, महान जस्ता जलाधार क्षेत्रको संरक्षण र पर्यटन प्रवर्द्धन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
बस्ती विस्तारका लागि जोखियुक्त क्षेत्र नक्सांकन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
जोखिमयुक्त क्षेत्र स्थानान्तरण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
रिचार्ज पोखरी जस्ता वातावरण मैत्री पूर्वाधार निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		

भू-उपयोग तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण सम्बन्धी नीति निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
बालुवा ढुंगा, गिटि उत्खनन नियमन तथा व्यवस्थापन भएको हुने ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
भू तथा जलाधार क्षेत्र वृक्षारोपण कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
जलाधार जलश्रोत तथा पोखरी ताल मुहान जस्ता सिमसार संरक्षण कार्यक्रम ।						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	

७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकाले प्रचलित स्थानीय वातावरण तथा प्राक्तिक श्रोत संरक्षण ऐन र सो अनुसार संक्षिप्त तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण कार्यविधि तयार तथा स्वीकृत गरी कार्यान्वयन चरणमा रहेकोछ । विकास निर्माणका आयोजना तथा कार्यक्रमको वातावरणीय अध्ययन गरी आयोजनाहरूको कार्यान्वयन र सो अनुसार वातावरण संरक्षणका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने गरिएकोछ । फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक स्थान, सडकको दायौँबायाँ, कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा विद्यालयमा, हिड्ने बाटोमा फोहोर संकलनको लागि विभिन्न ठाँउमा संकलनको लागि भाँडाहरू राख्न शुरु गरिएकोछ ।

यहाँ हसामा दुई पटक फोहोर संकलनको प्रवन्ध गाउँपालिकाले गरेको छ । करिव १० प्रतिशत परिवारले कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्याएर व्यवस्थापन गर्ने गरेका छन् । परम्परागत उर्जा प्रयोग गर्ने परिवार करिव ६० प्रतिशत रहेका छन् । घरबाट निस्कने हिने फोहोरलाई मलखादमा मिसाउने, खाडलमा व्यवस्थापन गर्ने र नहिने फोहोर छुट्याएर पुनःप्रयोग तथा प्रसोधनको व्यवस्था शुरु गरिएकोछ । गाउँपालिका क्षेत्रमा सृजना हुने नकुहिने फोहोरमैला विसर्जनको लागि स्थानीय ल्याण्डफिल साइटको समेत सम्भाव्यता अध्ययन भइरहेकोछ ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकामा फोहर व्यवस्थापन चेतनाको न्युनता रहेको, प्लास्टिक र शिसा जन्यफोहरको नियन्त्रण र व्यवस्थापनमा चुनौतीपूर्ण बन्दैगरेको, बजार क्षेत्रमा फोहर मैला व्यवस्थापनको व्यवस्थित हुन नसकेको, पूर्वाधार निर्माणमा वातावरणीय सवालको न्यून मात्र उठान हुने गरेको, वन विनासको रोकथाम र दिगो उपयोग बारेको न्युन चेतना जस्ता पक्षहरू वातावरण र फोहरमैला व्यवस्थापनका बारेका ज्वलन्त सवालको रूपमा रहेका छन् ।

७.३.३ संभावना तथा अवसर

पुरे क्षेत्रफलमध्ये आधा भन्दा बढी वन क्षेत्रले ढाकेको, जैविक विविधतायुक्त प्राकृतिक स्वच्छ वातावरणको विद्यमानता, शौचालय प्रयोगको दर बढ्दै जानु, खोला पोखरी जस्ता जलाधार क्षेत्रको विद्यमानता रहनु, उद्योग व्यवसायका लागि निश्चित क्षेत्र निर्धारण गरिनु, ढुङ्गा, गिट्टी बालुवाको व्यवस्थित उत्खनन, पार्क निर्माण, हरियाली क्षेत्र प्रवर्द्धन, एक वडा एक उद्यान स्थापना, बायोग्यास एवं वैकल्पिक नवीकरणीय ऊर्जा प्रवर्द्धन, ल्याण्डफिल साइट खोजी, घरबाट निस्कने फोहोरलाई न्युनिकरण गर्ने जस्ता पक्षबाट गाउँपालिकाले लाभ हासिल गर्न सक्ने देखिन्छ ।

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"वातावरणको दिगोपना, सफा र सुन्दर गाउँपालिका"

लक्ष्य:

मष्टामा रहेका प्राकृतिक साधन स्रोत र वातावरणलाई भावी पुस्ताका लागि समेत संरक्षण गर्ने ।

उद्देश्य:

स्वच्छ वातावरणको निर्माण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनको व्यवस्थित ढाँचा तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. फोहोर मैला व्यवस्थापन र सरसफाई चेतना विस्तार गर्ने	१ फोहोर मैला व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	१ सचेतना कार्यक्रम	९०
२. विश्व बजारमा रहेका असल तथा सफल अभ्यासको अनुकरणका माध्यमबाट समाजमा सकारात्मक लाभहासिल हुने अवस्थाको सृजना गर्ने	२. कुहिने र नकुहिने फोहोर व्यवस्थापनको सचेता कार्यक्रम हरेक टोल स्तरमा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।	२. धुँवारहित चुल्हो वितरण कार्यक्रम	१८०
३. नकुहिने फोहोर मुक्त गाउँपालिका बनाउन शुरुवात गर्ने ।	३. बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयहरूको व्यवस्था	३ बगैँचा तथा करेसावारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	९०
	४. सुधारिएको होलगायत वैकल्पिक ऊर्जाका प्रविधिहरू प्रवर्द्धन तथा सौर्यवत्ती विस्तार गरिनेछ ।	४. एक बडा एक पार्क निर्माण	४५०
	५. जनचेतना कार्यक्रम, फोहोर वर्गीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।	५. हरित गाउँपालिका परियोजना	३६०
	६. प्लाष्टिक झोला तथा सिसामुक्त गाउँपालिका निर्माण गरिनेछ ।		
	७. जलवायु परिवर्तन अनुकुलनको लागि प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।		
जम्मा			११७०

७.३.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवा र निकाय	दीवि ल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह: वातावरण मैत्री गाउँपालिकाको निर्माण गरी गाउँपालिकावासीको जीवनयापनमा सुधार आएको हुने											
प्रशोधन गरिएको फोहोरमैला अनुपात	प्रतिशत	०	५	१०	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
असर तह : नीतिगत संरचनाको निर्माण मार्फत वातावरणमैत्री गाउँपालिकाको निर्माणबाट वातावरणीय स्वच्छता कायम भएको हुने											
मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	संख्या	१	२	३	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
प्रयोगमा आएको फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणाली	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
कम्पोष्ट-विन र गाव्वेज-पिट प्रयोग गर्ने परिवार	संख्या	०	९	१८	२७	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
निष्काशित फोहोरमैलाको औसत वार्षिक परिमाण	मे.टन					गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
व्यवस्थित ढल निकास भएको बजार क्षेत्र	संख्या	१	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
शौचालय, घर आँगनको कुहिने फोहोरलाई व्यवस्थित गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	१०	१५	३०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
परम्परागत उर्जा (दाउरा) प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	९५	७५	६०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
घरभित्रको धुवाँबाट मुक्त घरघरी	प्रतिशत	१०	२५	५०	७०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
घर, कार्यालय एवं अस्पतालको नकुहिने, नगल्ने, नसहने प्लाष्टिकजन्य फोहोरलाई सुरक्षित बिसर्जन गर्नेको	प्रतिशत	५	१५	३०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
प्रतिफल											
कम्पोष्ट मल उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		
व्यवस्थित शहरिकरण तथा ढल निकास नीति अवलम्बन गरिएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७		

गोबर ग्याँस, सुधारिएको चुलो, विद्युतिय चुलो, वायोग्यास प्रवर्द्धन भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
ल्याण्डफिल्ड साइड निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
सार्वजनिक स्थानमा हरित पार्क, धारा तथा शौचालय निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
फोहोरमैला व्यवस्थापन गुरुयोजना निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	
कृषि तथा उद्योगमा प्रयोग गरिने विषादी नियन्त्रण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	१३	७	

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय तथा वडास्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन भइ विपद् जोखिम न्यूनीकरण समितिहरूको क्षमता अभिवृद्धि र कार्ययोजना बनाइकार्यान्वयन भएको अवस्था छैन । अयोग्य बस्ती वा स्थानमा बसोवास गरेका परिवार करिब १२०० रहेकोछ । विपद्बाट भएको वार्षिक क्षती (जग्गा, संरचना, बाली तथा अन्य करिब १ करोडको हाराहारीमा हुने गरेकोछ । यहाँपहिचान भएको खुल्ला क्षेत्र तथा स्थान १ वटा मात्र रहेकोछ । आपतकालीन उद्धारका लागि तालिम प्राप्त स्वयंसेवकको उपलब्धता छैन । गाउँपालिकामा रु. २० लाखको एक विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष रहेकोछ । यहाँ एक मात्र विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ/संस्था रहेकोछ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

जंगली जनावरको आतंक नियन्त्रण हुन नसक्नु, नागरिकस्तरमा विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी ज्ञान तथा सीपको कमी, भूकम्प प्रतिरोधी घर निर्माणको अभ्यासमा न्युनता, स्वास्थ्य संस्थाको संख्या तथा तिनमा उपकरण तथा पूर्वाधारको न्युनता, विपद् व्यवस्थापनलाई मुलप्रवाहिकारणमा जोड्न नसकिएको, विपद्को समयमा उद्धारकार्यमा खट्ने जनशक्तिको न्युनता, सबै वडामा एम्बुलेन्सको उपलब्धता र पहुँचको कमी, आपतकालीन पूर्वतयारीको कमी, आकस्मिक आश्रयस्थलको अभाव, जलउत्पन्न प्रकोपबाट हुने क्षतिको न्युनिकरणमा कम चासो हुने गरेको, भूमिको व्यवस्थित र वैज्ञानिक उपयोग हुन सकेको छैन ।

मष्टा गाउँपालिकामा बन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी बनेका ऐन, कानुन तथा कार्यविधिको अक्षरस पालना गर्न, जलवायु परिवर्तनको कारण पारिस्थितिक प्रणालीमा प्रत्यक्ष प्रभाव, संकटापन्न समुदायको जलवायु अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्ने नीतिको अभाव, विपद् सम्बन्धी पूर्व सूचना राडरको अभाव, विपद् प्रतिरक्षा सामाग्रीहरूको भण्डारण तथा संरक्षणको अभाव जस्ता समस्या र चुनौती रहेका छन ।

७.४.३ संभावना तथा अवसर

गाउँपालिकामा प्रहरी चौकीको उपलब्धता, प्रयोगमा नआएको पर्याप्त खुला ठाँउ रहनु, केही मात्रामा भएपनि विपद् पूर्वतयारीका लागि जानकारी व्यक्ति रहेको, नागरिकमा मानवियता खस्कीनसकेको अवस्थाको विद्यमानता, केही मात्रामा भएपनि नागरिकमा विपद् व्यवस्थापनको चेतना विस्तार हुन थालेको, वडागत रुपमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन हुनु, गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था रहेको जस्ता विपद् व्यवस्थापनमा सकारात्मकपक्षहरू हुन् । त्यसैगरी संकटापन्न समुदायको जलवायु अनुकूलन क्षमतामा वृद्धि तथा जलवायु मैत्री समाजको निर्माण गर्न सकेमा गाउँपालिकाले लाभ लिन सक्ने देखिन्छ ।

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"विपद् व्यवस्थापन मैत्री र उत्थानशील समाज निर्माण"

लक्ष्य:

विपदबाट संरक्षण, पिडितलाई राहत, प्रतिकार्यको तयारी, क्षतीको न्युनिकरणलाई प्रमुखता दिने ।

उद्देश्यः

विपद् व्यवस्थापनको पूर्वतयारीका आवश्यक चरण पूरा गर्ने ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेट रु. लाखमा
१. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन न्युनिकरणका लागि पूर्वाधार तयार गर्ने	१. वडा तहमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरी उक्त समिति कार्यान्वयन तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।	१. विपद् पूर्व सूचना प्रणाली स्थापना	१८०
२. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपद् पिडितको समयमा उद्धार र व्यवस्थापन गर्ने	२. प्राकृतिक प्रकोप र विपद् बारेमा टोल/टोलमा प्रभावकारी जनचेतना पुर्याइनेछ ।	२. वडा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना	३६०
	३. पूर्वाधार निर्माणका क्रममा विपद् न्यूनीकरणलाई प्रमुखता दिइनेछ (वृक्षरोपण, पानीका मूल संरक्षण आदि)	३. दमकल तथा दमकल पइन्ट स्थापना	१००
	४. विपद् पूर्व सूचना प्रणाली स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	४ वडा विपद् राहत कार्यक्रम	४५०
	५. वन्यजन्तुबाट हुने र हुनसक्ने क्षतीलाई न्युनिकरण गर्ने नीति तथा कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	५. विपद् पूर्वतयारी समग्री तथा राहत कोष	३६०
	६. विपदबाट हुने क्षतिको असर कम गर्न दुर्घटना विमा तथा अन्य प्रकारका विमाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	६. हरित गाँउपालिका परियोजना	३६०
	७. भू-क्षय, बाढी, पहिरो, आगलागी रोकथामका लागि आवश्यक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।		
	८. प्राकृतिक प्रकोप तथा विपदका समयमा उद्धार कार्य प्रभावकारी बनाउन पर्याप्त आर्थिक तथा भौतिक श्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।		

	९. प्रत्येक वडामा उद्धार टोली आवश्यक न्यूनतम सामाग्री सहित तयारी अवस्थामा राखिनेछ ।		
	१०. आवश्यक स्थानमा तत्काल उद्धार तथा राहत वितरण कार्य प्रभावकारी बनाइनेछ ।		
	११. तीनै तहका सरकार तथा अन्य सरोकारवाला पक्षसँग प्रकोप तथा विपद व्यवस्थापनका		
जम्मा			१८१०

७.४.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवा र निकाय	दीवि ल	दिराल	प्रसस सं
		२०८१ /०८२	२०८२ /०८३	२०८४ /०८५	२०८६ /०८७						
प्रभाव तह : विपदको जोखिममा रहेका स्थानहरुको पहिचान गरी सम्भावित प्रभावको न्यूनीकरण गर्ने ।											
स्रक्षित, एकीकृत र व्यवस्थित वस्ती/आवास क्षेत्र	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
असर तह : विपदबाट हुन सक्ने क्षति न्यूनीकरण र उद्धार व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाइ जलवायु अनुकुलन योजना कार्यान्वयन भएको हुने											
अयोग्य वस्ती वा स्थानमा बसोबास गरेका परिवार	संख्या	१५००	१२००	८००	५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपदबाट भएको वार्षिक क्षती (जग्गा, संरचना, बाली तथा अन्य)	रु लाख	१००	९०	७०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
खुल्ला क्षेत्र तथा स्थानहरु	संख्या	१	१	२	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
आपतकालीन उद्धारका लागि तालिम प्राप्त स्वयंसेवक	जना	०	९	१८	२७	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोषमा भएको रकम	रु.लाख	२०	३०	४०	५०	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ/संस्थाहरु	संख्या	१	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य समिति गठन भएका वडाहरु	संख्या	०	७	७	७	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपद प्रतिकार्यका लागि भएको आपतकालीन नमूना अभ्यास	संख्या	०	१	२	७	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
विपद व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (पूर्व चेतावनी। जहान क्षेत्रहरु	संख्या	०	०	०	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
आपतकालीन उद्धारका लागि एम्बुलेन्स तथा वरुणयन्त्रको व्यवस्था	संख्या	१	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		
जलवायु परिवर्तन अनुकुलन न्यूनीकरण सम्बन्धी सचेतना लगायतका कार्यक्रम	संख्या	०	१	३	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७		

प्रतिफल

विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७	
नदी कटान क्षेत्रमा जालि तथा तटबन्ध निर्माण भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७	
विपद् जोखिम क्षेत्र नक्साइन र विपद् पूर्व सूचना उपकरण जडान भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७	
आपतकालीन उद्धारका साधन, सामग्री व्यवस्थापन तथा उद्धारकर्मी क्षमता विकास भएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७	
राहत सामग्रीको भण्डारण, विपद् व्यवस्थापन कोष बनाएको हुने						गा.पा.चि.	गा.पा.	११	७	

परिच्छेद ८ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

८.१.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा स्थानीय सरकारको रूपमा गाउँपालिका स्थापना पश्चात निर्वाचित पदाधिकारीहरूको पद बहाली भन्दा अगाडि गाउँपालिकालाई संवैधानिक अधिकार भएको तर एकातिर सोको कार्यान्वयनको लागि नीति, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, कर्मचारी संयन्त्र तथा भौतिक सुविधाको व्यवस्था लगभग शुन्य अवस्था भएको र अर्कोतिर जनताको विकास तथा परिवर्तनका आकांक्षा चुलिएको पाईएको थियो। यसरी बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशीलता र वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गर्न जरुरी ठानिएको थियो ।

यस गाउँपालिकाको कार्यजिम्मेवारी, शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास निर्माण सम्बन्धी व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न कर्मचारी समायोजन सम्बन्धी संघीय कानूनको व्यवस्था अनुसार कर्मचारी समायोजन, लोकसेवा सेवा आयोगमा मागगरी स्थायी पदपूर्ती र करार सेवाबाट कर्मचारी व्यवस्थापन गरिएकोछ । हाल गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा तथा एकाइ, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा सेवा केन्द्रमा गरी जम्मा १२५ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका र जसमध्ये ७६ जना प्राविधिक जनशक्ति रहेकाछन ।

८.१.२ समस्या तथा चुनौती

मष्टा गाउँपालिकाका सार्वजनिक निकायका कार्यालयमा समयमा कर्मचारी भेट नहुने गरेको, कार्यालयको मुकाम नागरिकको पायक पर्ने ठाँउमा नरहेको, सार्वजनिक निकायका कार्यालय अपाङ्गतामैत्री नभएको, सार्वजनिक शौचालयको अभाव रहेको, गुणस्तरीय शिक्षाको कमी रहेको, यातायातको सुविधा पर्याप्त नभएको, सवारी साधनको उचित व्यवस्थापन, नागरिकले सेवा प्राप्त गर्न झन्झट भएको, अपाङ्गता भएका व्यक्तिले सेवा प्राप्त गर्न कठिन भएको, खुला दिशा मुक्त अभियान कार्यान्वयनमा कठिनाई, विद्यार्थी अध्ययनको लागि पलायन हुने जोखिम रहेको, सार्वजनिक सेवा प्रवाहका बारेमा नागरिकस्तरमा जानकारीको अभाव रहेको, सूचना प्रवाहमा कमी रहेको, अनुदान वितरणमा अनियमितता हुने गरेको, सार्वजनिक सुनुवाइको कमी रहेको जस्ता समस्याको विद्यमानता रहेकोछ ।

गाउँपालिकाको सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखि जवाफदेहि पारदर्शि तथा समावेशि बनाउनु, कानूनको शासन भ्रष्टचारमुक्त र चुस्त प्रशासन बनाउनु, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक कार्य र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन गर्नु, सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो छरितो तथा कमा खर्चिलो ढङ्गले पाउने अवस्था सृजना गर्नु स्थानीय सेवा प्रवाह व्यवस्थापनमा मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन ।

८.१.३ संभावना तथा अवसर

मष्टा गाउँपालिका अनतर्गत रहेका सार्वजनिक निकायमा कार्यालय समयमा पूर्ण समय कर्मचारी अनिवार्य उपस्थित हुने, वडा कार्यालय सबैको पायक पर्ने ठाँउमा राख्ने, सार्वजनिक संरचना अपाङ्गता मैत्री बनाउने, सार्वजनिक शौचालय पर्याप्त व्यवस्था गर्ने, विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न योजना कार्यान्वयन गर्ने, आवश्यकतामा आधारित सार्वजनिक सवारीको व्यवस्थापन गर्ने, नागरिकमा सार्वजनिक सेवावारेको सचेतना

कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, नियमित रूपमा सार्वजनिक सुनवाई गर्ने, सुचना प्रवाह नागरिकस्तरमा पुर्याउने, अनुदान वितरण आवश्यकतामा आधारित र अनुगमन प्रभावकारी बनाउने, योजनाको नागरिकस्तरबाट पनि अनुगमन गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने, मल लगायतका सामग्री वितरण पारदर्शी बनाउने, सेवाप्रवाह नतिजामा आधारित र छिटो छरितो र सर्वसुलभ बनाउनेजस्ता कार्यहरू भएमा सेवाप्रवाह प्रभावकारी हुने र नागरिकमा विश्वासको वातावरण तयार हुन सक्ने देखिन्छ ।

कानूनको शासन सञ्चालन, जनताको बृहत्तर हितलाई केन्द्रमा राखेर गरिने सेवाप्रवाह, समन्वय र समावेशिकरण सहितको सेवा प्रवाह, आर्थिक अनुशासन तथा भ्रष्टाचारमुक्त प्रशासन, जनसभागितामूलक तथा स्थानिय स्रोतको अधिकतम उपयोग जस्ता पक्षमा यथोचित विचार पुर्याएमा पर्याप्त लाभ लिन सकिने देखिन्छ ।

८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"पारदर्शी, जवाफदेही, परिणाममुखी, नागरिकमैत्री, प्रविधिमैत्री सेवाप्रवाह"

लक्ष्य:

स्थानीयतहको कामकारवाहीलाई सेवाग्राहीमा सुशासनको अनुभूति हुने गरी खुला र पारदर्शी प्रभावकारी तथा दिगो र परिणाममुखी बनाउने ।

उद्देश्य

१. कर्मचारी जनशक्ति क्षमता अभिवृद्धि तथा प्रविधि मैत्री बनाउँदै प्रशासनिक संरचना मितव्ययी, पारदर्शी तथा जवाफदेहि बनाउनु ।

२. दिगो स्रोत परिचालनको लागि सिमित स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग गर्नु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

रणनीति	कार्यनीति	कार्यक्रम	बजेटरु. लाखमा
१. स्मार्ट सेवा प्रवाह को संरचना तथा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिकक्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।	१. विधुतीय सुशासन कायम गर्दै सेवा प्रवाह पारदर्शी सरल सहज पारदर्शी एवं प्रवाहकारी बनाइने छ । सेवा ग्राहीहरूलाई सहज जवाफ देहि सेवा प्रदान गर्नका लागि सेवा ग्राही मैत्री (बाल मैत्री, आपङ्ग, मैत्री) कार्यालयहरूको घोषण गरिनेछ ।	१. ऐन, कानून नीति निर्माण	१००
२. गाउँपालिकाको प्रशासनिक संरचना, मितवेय पारदर्शी, जवाफदेहि बनाउन नीतिगत व्यवस्था गर्ने १	२. आवश्यक नीति, ऐन, कानून तर्जुमा गरिनेछ । जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि, कार्य विभाजन तथा आचरसंहिता लागू गरिनेछ । परिवर्तित योजन अवस्थालाई वैज्ञानिक विश्लेषण गरी संगठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने नीति लिइने छ ।	२. क्षमता विकास कार्यक्रम सन्चालन	१००

३. आन्तरिक राजस्व प्रणाली लाई पारदर्शी र सुद्विकरण गर्दै सार्वजनिक निजि तथा स्थानीय समुदायको सहभागीता मूलक प्रक्रिया बाट स्रोत परिचालनको खाका तयार गर्ने ।	३. राजस्व अभिवृद्धि गर्न राजस्व हेर्ने छुट्टै शाखा तथा कर्मचारी व्यवस्था गरिनेछ । राजस्व प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाइ आन्तरिक आयको वृद्धि गरिनेछ ।	३. राजस्व सुधार सम्भाव्यता अध्ययन	२०
४. समावेशी सहभागीता मूलक योजना तर्जमा प्रक्रिया सामाजिक उत्तरदायित्व तथा जवाफदेहितका विधिहरूको कार्यान्वयनलाई संस्थागत गर्ने ।	४. हाल कायम रहेको बेरुज् को अंक घटाउनका लागि सुशासन तथा लेखा समितिलाई सक्रिय बनाइने छ । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको अनिवार्य लागू जरि बेरुजु न्यूनिकरण गरिनेछ । स्थानीय वस्तुगत विवरण तथ्याङ्क र आवश्यकताको आधारमा योजना तर्जमा गरिनेछ । लाभगत विक्षेपको आधारमा योजना छनौट तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।	४. सरोकार वालाहरूलाई योजनाको सञ्चालन तथा विधि सम्बन्धि प्रशिक्षण अभिमुखिकरण कार्यक्रम	२०
५. दक्ष जनशक्ति विकास गद्दे संस्थागत संरचना निर्माणलाई पूर्णता दिने	५. गाउँपालिकाका लागि आवश्यक सम्पूर्ण संस्थागत संरचनाको निर्माण गरिनेछ ।	५. योजना तर्जमा सम्बन्धी अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन	५०
६. गाउँपालिका क्षेत्रमा प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको आधार तयार गर्ने	६. सेवाप्रवाहलाई सफ्टवेयरमा आधारित बनाउँदै लगिनेछ । प्रविधिमैत्री जनशक्ति विकासका लागि क्षमता अभिवृद्धि तालिम, पुनःताजगी तालिम सञ्चालन गरिनेछ	६. अभिलेख व्यवस्थापन	५०
७. न्यायिक समिति पदाधिकारी तथा मेलमिलापकर्ताहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।	७. बडा वडामा मेलमिलापकर्ताहरूको सूची तयार गरि मेलमिलापकर्तालाई व्यवस्थित गरिने छ । विवाद निरूपण गर्नका लागि गाउँपालिका र वडा वडामा रहेका मेलमिलाप केन्द्रहरूलाई सेवा प्रवाहका लागि थप व्यवस्थित गरिने छ ।	७. स्थानीय तह न्यायिक क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	२५०
८. सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परिक्षण तथा सार्वजनिक परिक्षणलाई	८. भ्रष्टाचारका विरुद्ध शुन्य सहनशीलताको नीति कार्यान्वयनमा ल्याइ भ्रष्टाचारका विरुद्ध नागरिक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।	८. सार्वजनिक सुनुवाई सामाजिक परिक्षणसार्वजनिक	१००

अनिवार्यगर्ने	नागरिक सँग सम्बन्धित सार्वजनिकसुचना अनिवार्य नियमित रूपम वेवसाईट मार्फत सार्वजनिक गरिनेछ ।	परिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन	
९. विकास निर्माण लगायत सेवा प्रवाहमा पारदर्शिता कायम गर्ने	९. गाउँपालिका क्षेत्रमा सञ्चालन हुने हरेक परियोजनामा सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परिक्षणलाई अनिवार्य र प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	९. स्थानीय तहको जवादेहिता अभिवृद्धि कार्यक्रम	५०
१० अनुगमन, सुपरिवेक्षण र नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने	१०. अनुगमन समितिलाई अझ सकृय र निष्पक्ष बनाइनेछ । समयवद्ध तथा नतिजामा आधारित परियोजना कार्यान्वयन प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।	१०. जनमुखी सेवा प्रवाह परियोजना	११०
जम्मा			९५०

८.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरु	इकाइ	आधार वर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण				आधार पुष्ट्याईको	जिम्मेवार निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७						
प्रभाव तहः सुशासन कायम गर्न स्थानीय ऐन, नियम तथा कानून तर्जुमा गरी नागरिक समाज र समुदाय समेतको सहयोग र सहकार्यमा कार्यान्वयनमा ल्याउने साथै सार्वजनिक जवाफदेहिता बहन भएको हुने											
सेवा प्रवाहमा जनताको सन्तुष्टि	प्रतिशत	५	१०	१५	२५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
असर तहः गाउँपालिकाको प्रशासनिक संरचना प्रविधिमैत्री, पारदर्शी र मितव्ययी, जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, दीगो र फराकिलो वित्तिय स्रोत व्यवस्थापनका लागि नीतिगत व्यवस्थापन भएको हुने											
पालिकाले स्वीकृत गरेको ऐन, नियम, निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड	संख्या	७५	८५	९०	९५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
क्रियाशिल नीतिगत समिति तथा संयन्त्र (विधायन, सुशासन, लेखा, राजस्व, योजना तथा बजेट तर्जुमा अनुगमन आदि।	संख्या	५	५	५	५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
नागरिक बडापत्र अनुसार सेवा प्रवाहमा क्षतिपूर्ति गरिएको	संख्या	०	१	१	१	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
अभ्यास गरिएका सामाजिक जवाफदेहिताका औजारका प्रकार	संख्या	८	८	८	८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
सार्वजनिक सुनुवाई	संख्या	२	४	४	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		
सार्वजनिक परिक्षण	संख्या	१	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८		

सामाजिक परिक्षण (योजना समेत)	संख्या	१००	१७०	१९०	२००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
GESI परिक्षण	संख्या	१	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
बहिर्गमन अभिमत पत्र	संख्या	०	१	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
समुदाय स्कोर कार्य	संख्या	१	२	२	२	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
सामाजिक मेलमिलाप	संख्या	०	२	३	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
वर्षभरीमा भएका सार्वजनिक सुनुवाई (योजना सहित)	संख्या	१००	२५०	२५५	२६०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
हेल्पडेस्क	संख्या	१००	५००	१०००	२०००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
उपलब्ध अनलाइन सेवा प्रकार (निवेदन, सिफारिस, पञ्जीकरण..... सबै)	संख्या	०	१	५	१०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
अनलाईन सेवाबाट लाभान्वित लाभग्राही	संख्या	०	२०	५०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
पालिकाको मोबाइल एप्स प्रयोगकर्ताहरु	संख्या	०	२०	५०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
गुनासो सुनुवाई फछ्यौट (मौखिक समेत)	संख्या	४५	१००	२००	४००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
सुशासन सम्बन्धी स्थानीय ऐन, नियम कानूनको निर्माण भएको हुने										
सेवा प्रवाह अनलाईनमा आबद्ध भएको हुने										
वडा स्तरिय मेलमिलाप समिति गठन भएको हुने										
नागरिक वडापत्रको स्थापना भएको हुने										

परिच्छेद ९ : कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

मष्टा गाउँपालिकामा कुल वार्षिक बजेट आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा रु. ३९ करोड ४५ लाख ७८ हजारबाट आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्ममा मा रु. ५० करोड ६१ लाख ९३ हजार पुगेकोछ । वार्षिक बजेटको वृद्धिदर ८.७प्रतिशत रहेकोछ । राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने आयको वृद्धिदर १३.८ प्रतिशत रहेकोछ । केन्द्र सरकारबाट प्राप्त हुने हस्तान्तरण आय ७.४ प्रतिशत रहेको छ भने प्रदेश सरकारबाट हुने हस्तान्तरण आय वृद्धिदर भने १०.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । आन्तरिक आयको वृद्धिदर १४.५ प्रतिशत रहेको र कुल राजस्व शिर्षकको वृद्धिदर १३.९ प्रतिशत रहेबाट गाउँपालिका स्वयं पनि आय वृद्धि तर्फ सकारात्मक दिशामा रहेको पाउन सकिन्छ । गाउँपालिकाको विगत तीन वर्षको वित्तीय प्रवृत्तिको अवस्थालाई अनुसूची २, ३, ४ (क) र ४ (ख) मा क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संसाधन योजना

९.२.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकाको कार्यजिम्मेवारी, शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास निर्माण सम्बन्धी व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न कर्मचारी समायोजन सम्बन्धी संघीय कानूनको व्यवस्था अनुसार कर्मचारी समायोजन, लोकसेवा सेवा आयोगमा मागगरी स्थायी पदपूर्ती र करार सेवाबाट कर्मचारी व्यवस्थापन गरिएकोछ । हाल गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा तथा एकाइ, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्था तथा सेवा केन्द्रमा गरी जम्मा १२५ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका र जसमध्ये ७६ जना प्राविधिक जनशक्ति रहेकाछन । गाउँपालिकामा स्थायी कर्मचारी दरवन्दी अनुसार कर्मचारी पर्याप्त मात्रामा कर्मचारी उपलब्ध नरहेको साथै प्राविधिक तहका कर्मचारीहरू करारमा नियुक्त गरी कार्यसञ्चालन गरिएको छ । गाउँपालिकामा आमा समूह, महिला समूह, कृषक समूह लगायतका सामुदायिक संस्था, गै.स.स., सरोकारवाला निकायहरू बीच समन्वय र सहकार्यका साथ कार्यसञ्चालन हुने गरेको छ ।

९.२.२ समस्या तथा चुनौती

प्रविधिमा गुणस्तरीय पहुँचमा रहेको न्यूनता गाउँपालिकाको संस्थागत संरचनालाई प्रविधिमैत्री बनाउने चुनौती रहेकोछ । निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, गै.स.स, सामुदायिक संस्थाका पदाधिकारी सबैको क्षमता पर्याप्त मात्रामा बढ्ने सकिरहेको देखिदैन । पर्याप्त मात्रामा ज्ञान, अनुभवी, दक्ष मानव संसाधनको अभावका कारण प्रशासन प्रभावकारी हुन नसक्नु, उपलब्ध जनशक्तिको सहि व्यवस्थापन हुन नसक्नु साथै दक्ष प्राविधिक जनशक्ति प्राप्त हुन नसक्नु, स्वास्थ्य क्षेत्रको भौतिक संरचना, जनशक्ति, प्रविधी विकासको समस्याको विद्यमानता तथा संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास सम्बन्धी आवश्यक नीति तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने चुनौती रहेको छ ।

९.२.३ संभावना तथा अवसर

विभिन्न चुनौतीका बावजुत प्रशासनिक संरचनालाई प्रभावकारी तथा प्रविधिमैत्री बनाउने कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सकिने, सार्वजनिक सरोकारका व्यक्तिहरूको मनोबल अभिवृद्धि गर्न विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिने, कर्मचारी अभाव तथा कामगर्ने जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि करारमा कर्मचारी नियुक्त गरि कार्य सञ्चालन गराउन सकिने, कर्मचारी प्रशासन तथा जनप्रतिनिधिको क्षमता तथा मनोबल वृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिने, प्रदेश तथा केन्द्रिय सरकार सँग समन्वय गरी संस्थागत संरचना लाई थप प्रभावकारी बनाउन सकिने तथा कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधी सँग कार्यसम्पादन करार गरी लक्ष्य अनुरूप प्रगति हाँसिल गर्न सकिने जस्ता सम्भानाहरू पनि मष्टा गाउँपालिकामा रहेका छन् ।

९.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

सोच:

"संस्थागत मानवस्रोत र प्रविधिमैत्री संरचना"

लक्ष्य:

१. गाउँपालिकाका सबै संस्थागत संरचनालाई प्रविधिमैत्री, अपांगमैत्री तथा आधारभूत सुविधा सम्पन्न बनाइ उपर्युक्त र दक्ष मानव स्रोत परिचालनबाट आर्थिक विकास गर्दै संस्थागत सम्वृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्य

१. प्रभावकारी संगठन संरचना निर्माण भएसँगै संस्थागत क्षमता विकास भई प्रविधियुक्त दक्ष मानव स्रोतको उपयोगबाट गुणस्तरीय सेवा प्रवाहमा अभिवृद्धि गर्नु ।

रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम

क) संस्थागत संरचना विकास

- प्रशासनिक संरचनालाई प्रभावकारी तथा प्रविधिमैत्री बनाउने कार्यक्रम तर्जुमा गरिनेछ ।
- कर्मचारी क्षमता विकास योजना बनाइने छ ।
- सेवा प्रवाहसँग सम्बन्धित विषयगत शाखाहरूको बडा स्तरसम्म पुनः संरचना गरिनेछ ।
- सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, न्यून समय लागत छिटो सेवा उपलब्ध बनाउन सम्भव भएका सेवा सुविधाहरू अनलाइन, बडा कार्यालय एवं सेवा केन्द्रबाट उपलब्ध गराउँदै बडा कार्यालयहरूलाई भौतिक श्रोत साधन सुविधायुक्त बनाइनेछ ।
- विषयगत समिति र न्यायिक समितिको क्षमता विकास गरी कार्यसम्पादन स्तर अभिवृद्धि गरिने ।
- गाउँपालिकामा लेङ्गिकमैत्री एवं समावेशीताका आधारमा कर्मचारी दरबन्दी निर्धारण गरिनेछ ।
- संगठन तथा व्यवस्थापन अध्ययन गरी गाउँपालिकाको बडा स्तर सम्म आवश्यकतानुसारको संरचना तयार गरी लागु गरिने छ ।
- प्रदेश तथा केन्द्रिय सरकार सँग समन्वय गरी भौतिक तथा आर्थिक सहयोग प्राप्त गरी संस्थागत संरचना लाई थप प्रभावकारी बनाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

ख) मानव संसाधन विकास

- तालिम, तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम बाट गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी निर्णय प्रक्रिया र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता ल्याइनेछ ।
- सार्वजनिकसरोकारकाव्यक्तिकोमनोबलअभिवृद्धिगर्नविशेषकार्यक्रमसञ्चालनगरिनेछ ।
- गाउँपालिकामारहेकोकर्मचारीअभावतथाकामगर्नेजनशक्तिव्यवस्थापनकालागि करारमा कर्मचारी नियुक्त गरी कार्य सञ्चालन गराइनेछ ।
- गाउँपालिकाकाअन्तर्गतविद्यालय, विषयगत कार्यालय एवं सरकारी कार्यालयहरुमा कार्यरत कर्मचारीहरूसँग कार्यसम्पादन सम्झौता गरिने छ र नियमित मूल्याङ्कनका मापदण्ड निर्धारण गरी मापदण्डका आधारमा उत्कृष्टलाई पुरस्कृत गर्ने अभ्यासको थालनी गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाअन्तर्गतसहकारी, गै.स.स., नागरिक समाज, सामुदायिक संस्था, निजी क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई तालिम, अभिमुखीकरण मार्फत क्षमता अभिवृद्धि गरी दक्ष, सबल, सक्षम जनशक्ति विकास गरिनेछ ।
- जनप्रतिनिधिरकर्मचारीहरुकोस्पष्ट जवाफदेहिता सहितको कार्य विभाजन तथा आचरसंहिता लागू गरिनेछ ।
- गाउँपालिकातथासभामा लक्षित समूहको समुचित प्रतिनिधित्व गराइ समावेशी गराउनका साथै जुनसुकै क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागी छनौट गर्दा महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

ग) संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास नीति

- संस्थागत संरचना विकास सम्बन्धी पालिका स्तरिय कार्यविधि निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ र सो को नियमन तथा अनुगमनका लागि पालिका स्तरिय समिति गठन गरिनेछ ।
- मानव संसाधन विकास सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गरिनेछ ।

९.२.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सूचकहरू	इकाइ	आधार बर्ष	आर्थिक वर्षलक्ष्य परिमाण			आधार पुष्ट्याई को	जिम्मेवार र निकाय	दीविल	दिराल	प्रसससं
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८४/०८५	२०८६/०८७					
प्रभाव तह: वित्तीय क्षेत्रको पहिचान तथा आन्तरिक स्रोतको अभिवृद्धि मार्फत गाउँपालिका आत्मनिर्भर भएको हुने										
पूँजी निर्माण क्षेत्रमा भएको लगानी (कुल बजेटको)	प्रतिशत	२०	३०	३५	३८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
असर तह: गाउँपालिकाको दिगो र नियमित प्राप्त हुनेसक्ने वित्तीय श्रोतको पहिचान भई अधिकतम उपलब्धि हुने क्षेत्रहरूमा श्रोत परिचालन भएको हुने ।										
गाउँपालिकाको वार्षिक आन्तरिक आय रकम	रु. लाख	२५	३०	३५	४०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
संघीय सरकारबाट राजस्व बाँडफाड प्राप्त रकम	रु. लाख	१०६३	१०४२	११००	१११०	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाड बाट प्राप्त रकम	रु. लाख	१०८४	१०८१	१०८१	१०८४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
गाउँपालिकाको कल वार्षिक बजेट	रु. लाख	६४२८	७०००	७२००	७५००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
गाउँपालिका र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा भएको लगानी वार्षिक कल खर्चमा)	प्रतिशत	०	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
आन्तरिक आय र वृहत्त आयको अनुपात	अनुपात	०.५:९९.५	१:९९	२:९८	५:९५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
कल वजेटको वास्तविक खर्च	प्रतिशत	९०	९१	९२	९४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
कल बजेटको पूँजीगत खर्च	प्रतिशत	८५	९५	९५	९५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
संकलित कर राजस्व र गैरकर राजस्वको अनुपात	अनुपात	६:९४	६:९४	६:९४	६:९४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
नियमित कर भुक्तान गर्ने करदाता	संख्या	२०५	२५०	३००	४००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
कर शिक्षा तथा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम संचालन	संख्या	१	२	३	४	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
औषत वार्षिक वेरुज फछ्यौट रकम	प्रतिशत	२	४	६	८	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	

कुल वार्षिक खर्चमा अन्तराष्ट्रिय विकास संस्थाको सहयोगको हिस्सा	प्रतिशत	०.०५	१	२	३	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
आयोजना कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समूहको हिस्सा (वार्षिक कल खर्चमा)	प्रतिशत	१५	१५	१५	१५	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
पालिका र निजी क्षेत्रको सहकार्यमा भएको लगानी (वार्षिक कल खर्चमा)	प्रतिशत	०	२०	५०	१००	गा.पा.चि.	गा.पा.	१६	८	
प्रतिफल तह										
राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनमा आएको हुने										
कर सम्बन्धी जनचेतनामूलक अभियान सञ्चालन भएको हुने										
मध्यकालिन खर्च संरचना निर्माण भएको हुने										
वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण कार्ययोजना भएको हुने										

१.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको अनुमानित प्रक्षेपण यो खण्डमा गरिएकोछ। यो अनुमानमा लिइएका गाउँपालिकाका गौरवका आयोजना तथा विषयक्षेत्रगत आयोजना तत् तत् विषयक्षेत्रको रणनीति, कार्यनीति, कार्यक्रम र बजेट तथा अनुसूची पाँचमा र छमा क्रमशः उल्लेख गरिएको छ। यो अनुमानमा कतिपय संस्थागत विकास तथा सुशासनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने योजनाहरू सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि जस्ता अन्य उपक्षेत्रमा पनि रहेका हुनाले यो क्षेत्रमा भने कम पर्न गएकोछ ।

तालिका ९: विषयक्षेत्र अनुसारको बजेट प्रक्षेपण अनुमान

(रु. लाखमा)

परिच्छेद कोड	विषय क्षेत्र क्षेत्रगत अनुमानित बाँडफाँड जम्मा	अनुमान	प्रतिशत
४	आर्थिक विकास		
४.१.१	कृषि तथा पशुपालन		
४.१.२	पशुपालन		
४.२	सिंचाई		
४.३	पर्यटन		
४.४	उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय		
४.५	बैंक वित्तीय संस्था सहकारी		
४.६	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा		
५	सामाजिक विकास		
५.१	स्वास्थ्य तथा पोषण		
५.२	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन		
५.३	खानेपानी तथा सरसफाइ		
५.४	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग		
५.५	युवा तथा खेलकुद		
६	पूर्वाधार विकास		
६.१	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण		
६.२	सडक, पुल तथा यातायात		
६.३	जलश्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा		
६.४	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि		
७	वन वातावरण तथा जैविक विविधता		
७.१	वन तथा जैविक विविधता		
७.२	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन		
७.३	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन		

७.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता		
८	संस्थागत विकास तथा सुशासन		
८.१	संस्थागत विकास तथा सुशासन		

९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

मष्टा गाउँपालिकामा २०७७/७८ मा विश्वव्यापी कोभिडको चपेटाबाट अछुतो रहन सकेको छैन । तसर्थ गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको आय प्रक्षेपण गर्दा आर्थिक वर्ष २०७६/७७वार्षिक बजेटले लिएको लक्ष्यका आधारमा समग्र कुल उपलब्धी ८३ प्रतिशत, आर्थिक वर्ष २०७७/७८ वार्षिक बजेटले लिएको लक्ष्यका आधारमा समग्र कुल उपलब्धी ९० प्रतिशत, र आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को वार्षिक बजेटले लिएको लक्ष्यका आधारमा कुल उपलब्धी ९६ प्रतिशत रहेको पाइयो । चालु आर्थिक वर्षको प्रस्तावित बजेटको आधारमा २०७९/८० जेष्ठ सम्मको उपलब्धि ८३ प्रतिशत रहिसकेको हुँदा आर्थिक वर्षको अन्त सम्ममा ९५ प्रतिशत हासिल हुने अनुमान गरी प्रक्षेपण गरिएको छ। यो प्रक्षेपणमा वेरुजु र वैडू मौज्जातलाई समावेश गरिएको छैन । यसमा हेर्दा आगामी पाँच वर्षको गाउँपालिकाको आय परिचालन ३ अरब ६४ करोड ०२ लाख हुने देखिन्छ ।

अनुसूचि ५ समष्टिगत पञ्चवर्षिय खर्च बजेट अनुमान

विवरण	२०८०।०८१ को यथार्थ	२०८१।०८ २ को संसोधित अनुमान	आय अनुमान र प्रक्षेपण					५ वर्षको जम्मा
			२०८२।०८३ अनुमान	२०८३।०८ ४ प्रक्षेपण	२०८४।०८ ५ प्रक्षेपण	२०८५।०८ ६ प्रक्षेपण	२०८६।०८ ७ प्रक्षेपण	
१ आय अनुमान	३८८२८८.६१	४५४६९.७	५००१६६	५५०१८३.१	६०५२०१.४	७०५२०१.४	८०५२०१	३१६५९५.४
संघीय सरकार	३०८८१२.५१	३३३०४१	३६६३४५	४०२९७९.६	४४३२७७.६	४५३२७७.६	४६३२७८	२१२९१५.७
समानिकरण अनुदान	८७९७८	९५०००	१०४५००	११४९५०	१२६४४५	१३६४४५	१३७४४५	६१९७८५
सशर्त अनुदान चालु	१६६८२५.८६	१८४४४१	२०२८८५	२२३१७३.६	२४५४९१	२५२४९१	२६२४९१	११८६५३२
सशर्त अनुदान पूजिगत	१४१७१.४३	१८१००	१९९१०	२१९०१	२४०९१.१	२६०९१.१	२८०९१.१	१२००८४.३
विशेष अनुदान चालु	४९७१.२१	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१	१५६४१	१६६४१	७२३३३
विशेष अनुदान पूजिगत	२२९७०.२५	१४५००	१५९५०	१७५४५	१९२९९.५	२१२९९.५	२३२९९.५	९७३९३.५
समपुरक अनुदान पुजिगत	११८९५.७६	१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४३१०	१५३१०	६६०३०
प्रदेश सरकार	२५५२५.११	३२३१९	३५५५०.९	३९१०५.९९	४३०१६.५९	४५०१६.५९	४७०१६.६	२०९७०६.७
समानिकरण अनुदान	७९०६	८४१९	९२६०.९	१०१८६.९९	११२०५.६९	१२२०५.६९	१३२०५.७	५६०६४.९६
सशर्त अनुदान चालु	४०३५.४७	२५५०	२८०५	३०८५.५	३३९४.०५	३४९४.०५	३५९४.०५	१६३७२.६५
सशर्त अनुदान पूजिगत	६७०६.४६	७४००	८१४०	८९५४	९८४९.४	९९४९.४	१०४९.४	३७९४२.२
विशेष अनुदान चालु	२३७७.२	५५००	६०५०	६६५५	७३२०.५	७५२०.५	७८२०.५	३५३६६.५

समपुरक अनुदान पुजीगत	४४९९.९८	८४५०	९२९५	१०२२४.५	११२४६.९५	१२२४६.९५	१३२४७	५६२६०.३५
राजस्व बाँडफाड	४७६१९.०५	८०२००	८८२२०	९७०४२	१०६७४६.२	११६७४६.२	११६७४६	५२५५००.६
बाँडफाड बाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि	४६६८९	५८८३१.१	६४७१४.२	७११८५.५७	७८३०४.१२	७९३०४.१२	८०३०४.१	३७३८१२.१
बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने अन्त शुल्क		२१३६९	२३५०५.९	२५८५६.४३	२८४४२.०८	३१४४२.०८	३२४४२.१	१४१६८८.५
आन्तरिक स्रोत	६३३१.९३	९१३६.७४	१००५०.४	११०५५.४५	१२१६०.९९	१३१६०.९९	१४१६१	६०५८८.८३
भूमि कर र मालपोत कर	३.०३	३००	३३०	३६३	३९९.३	४००	४०९	१९०१.३
वहाल कर	२८.४१	१५०	१६५	१८१.५	१९९.६५	४०१	४०७	१३५४.१५
अन्य कर	१४२६.०६	२००	२२०	२४२	२६६.२	२८६.२	२९६.२	१३१०.६
अन्य प्रशासनिक शुल्क	२३५	५००	५५०	६०५	६६५.५	६८५.५	६९७.५	३२०३.५
सिफारिस दस्तुर	५८०.६२	७००	७७०	८४७	९३१.७	९५१.७	९७१.७	४४७२.१
व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क दस्तुर	११८.७	२००	२२०	२४२	२६६.२	२७६.२	२८६.२	१२९०.६
नाता प्रमाणित दस्तुर	७.२	१५०	१६५	१८१.५	१९९.६५	२०३.६५	२०९.६५	९५९.४५
बैङ्क मौज्दात	३९३२.९२	६९३६.७४	७६३०.४१	८३९३.४५	९२३२.७९	९८३२.७९	९९३२.७९	४५०२२.२३
२ खर्च अनुमान	३९९३९६.२७	४५४६९७	५००१६६	५५०१८३.१	६०५२०१.४	६०७२०१.४	६०९३०१	२८७२०५४
चालु खर्च	२९३७३३.८४	३४३१२९	३७७४४२	४१५१८५.८	४५६७०४.४	४८१७०४.४	४९६७०४	२२२७७४०

पूजिगत खर्च	१०५६६२.४३	१११५६८	१२२७२५	१३४९९७.३	१४८४९७	१६८४९७	१८८४९७	७६३२१३.१
वित्तीय व्यवस्था								
बचत वा न्यून	-१११०७.६६							

यो प्रक्षेपणको लागि विगत तीन आर्थिक वर्ष २०७६/७७, २०७७/७८ र २०७८/७९ को तीन वर्षको यथार्थ आयलाई आधार मानी गणना गरिएको छ। गाउँपालिकाको समग्र वृद्धिदर ८.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। आन्तरिक राजस्व तर्फको वृद्धिदर हेदां वार्षिक वृद्धिदर १४.५ प्रतिशत रहेको छ। राजस्व बाँडफाँड तर्फबाट प्राप्त रकमको वृद्धिदर औषत १३.८ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी अन्तर सहकारी वित्तिय हस्तान्तरणबाट प्राप्त समग्र आयको वृद्धिदर ७.६ प्रतिशत रहेको छ। त्यसमा केन्द्र सरकारबाट प्राप्त हुने आयको वृद्धिदर ७.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने आय १०.३% रहेको छ। तसर्थ सोही आधार लिई उक्त वृद्धिदर भन्दा केही न्युन रहने गरी आगामी पाँच वर्ष आन्तरिक राजस्व तर्फको वृद्धिदर हेदां वार्षिक वृद्धिदर १४ प्रतिशत, राजस्व बाँडफाँड तर्फबाट प्राप्त रकमको वृद्धिदर औषत १३ प्रतिशत, केन्द्र सरकारबाट प्राप्त हुने आयको वृद्धिदर ७ प्रतिशत, प्रदेशसरकारबाट प्राप्त हुने आय १० प्रतिशतले वार्षिक रूपमा वृद्धि हुँदै जाने अनुमान गरी आगामी पाँच वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ। यसको विस्तृत विवरण अनुसूची पाँचमा उल्लेख गरिएको छ।

यहाँ गरिएको अनुमान प्रक्षेपणका योजनाको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि आगामी पाँच वर्षका लागि गाउँपालिकालाई ५ अरब ६५ लाख ५० हजार रकम आवश्यक पर्ने देखिन्छ। आय प्रक्षेपण तर्फ गाउँपालिकाले आगामी पाँच वर्षको गाउँपालिकाको आय परिचालन ३ अरब ६० करोड २९ लाख गर्न सक्ने देखिन्छ। यसका आधारमा तुलना गर्दा गाउँपालिकालाई यो आवधिक विकास योजनाको पूर्ण कार्यान्वयनको लागि थप २ अरब १५ करोड २१ लाख न्युनता रहने हुन्छ। तसर्थ न्युनता पूर्ती गर्नको लागि आकर्षक परियोजनाको लागि मष्टा लगानी सम्मेलन, केन्द्र र प्रदेश सरकारबाट ऋण परिचालन, दानिकाय संगको प्रभावकारी पहल जस्ता उपायबाट श्रोत जुटाउनसकिन्छ

९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

क) संघ तथा प्रदेश सरकार: गाउँपालिकाले संघ र प्रदेश सरकारको प्राथमिकता क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने आयोजनाहरूका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यक पर्ने अपुग वित्तीय स्रोत जुटाउन सक्छ। यस अन्तर्गत विशेष गरी सामाजिक तथा पूर्वाधार क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रगत आयोजनाहरूको सूचि तयार पारी संघ र प्रदेश सरकारसँग गाउँपालिकाले सहकार्यको आधार तयार पार्नेछ।

ख) गाउँपालिका तथा अन्तरपालिका: गाउँपालिकाको प्राथमिकतामा पर्ने तथा सिमाना जोडिएका स्थानीय तहहरूसँगको साझा चासोका आयोजनाहरूका लागि गाउँपालिकाले अन्तरपालिका आयोजनाको प्रारूप तयार पारी वित्तीय स्रोत व्यवस्थापनको रणनीति बनाउनेछ।

ग) नीजि क्षेत्रसँगको सहकार्य: नीजि क्षेत्रलाई आकर्षण गर्न सकिने मुनाफा जन्य आयोजनाहरूको प्रारूप तयार पारी गाउँपालिकाले नीजि क्षेत्रको स्रोतलाई परिचालन गर्ने वातावरण तयार पार्ने छ।

घ) सहकारी तथा जनसहभागिता: सार्वजनिक चासोका आयोजनाहरूका लागि वित्तीय स्रोत जुटाउन सहकारी तथा जनसहभागिता सँग सहकार्य गर्ने मोडालिटी तय गर्नेछ।

१.६ आवधिक विकास योजना कार्यान्वयन

मष्टा गाउँपालिकाले बृहत छलफलद्वारा तयार पारेको पञ्चवर्षीय आवधिक विकास योजनाको सफलता यसको कार्यान्वयन सँग जोडिएको छ । एक तर्फ दीगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्मका लागि सम्पूर्ण देशहरूले प्राप्त गर्नु पर्ने आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वातावरणीय तथा संस्थागत विकासका सूचकहरू तोकेको छ भने संघीय सरकारले पनि सन् २१०० सम्ममा प्राप्त गर्ने गरी समृद्धि र सुखका लक्ष्य तोकेको छ । यी सबै लक्ष्यको व्यवहारिक प्राप्ति स्थानीय सरकारको योजना कार्यान्वयनको प्रभावकारीतामा भर पर्दछ । तसर्थ गाउँपालिकाले उल्लेखित दीगो तथा राष्ट्रिय लक्ष्यको स्थानीयकरण प्रस्तुत आवधिक विकास योजनाको कार्यान्वयन बाट गर्नु पर्ने हुन्छ ।

१.६.१ वर्तमान अवस्था

स्थानीय तहहरू सात चरणको वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा बढी अभ्यस्त भएको अवस्था छ । मष्टा गाउँपालिकाको हकमा पनि यही कुरा लागु हुन्छ । तर प्रस्तुत आवधिक विकास योजनाले कार्यक्रम कार्यान्वयनलाई प्रतिफलका रूपमा लिई प्रत्येक प्रतिफलको जाँच त्यसले आगामी पाँच वर्षमा सम्बन्धित क्षेत्रमा पार्ने असर र प्रभावद्वारा गर्ने प्रक्रियाको थालनी गरेको छ जुन गाउँपालिकाका लागि नयाँ अभ्यास हो । गाउँपालिकामा उपलब्ध निर्वाचित राजनीतिक प्रतिनिधि र प्रशासकीय जनशक्ति नयाँ योजना कार्यान्वयन पद्धतिका बारेमा जानकारी हुनु पर्ने आवश्यकता छ ।

१.६.२ कार्यान्वयन कार्ययोजना

योजना तर्जुमा कार्यशालाले तर्जुमा गरेको आधिक विकास योजनालाई नगरसभाले अनुमोदन गरी सम्बन्धित शाखा तथा वडा कार्यालयहरूलाई त्यसको अख्तियारी पठाउने गरिन्छ । शाखा तथा वडा कार्यालयहरूले आवधिक विकास योजनामा उल्लिखित लक्ष्य, उद्देश्य, सूचकका आधारमा बनेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरूलाई ध्यानमा राखी भावी योजना कार्यान्वयनको खाका तयार पार्नु पर्ने हुन्छ ।

तालिका ११: कार्यान्वयन कार्ययोजनाका चरण	
पहिलो चरण	कार्यान्वयन कार्ययोजना तयारी
दोस्रो चरण	मार्गदर्शन तयारी
तेस्रो चरण	कार्यान्वयन विधिको छनोट
चौथो चरण	अख्तियारी
पाँचौ चरण	अनुगमनको प्रतिवेदन र समीक्षा

१.६.३ मार्गदर्शन तयारी

गाउँसभाबाट अख्तियारी प्राप्त कार्यक्रमको सफल र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि प्रत्येक शाखाले आफ्नो शाखासँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूको मार्गदर्शन तयारी गरी गर्नु पर्ने हुन्छ । मार्गदर्शनका साथसाथै आवश्यकता अनुसार खर्चको अख्तियारी पनि पठाउनु पर्ने हुन्छ । यो आवधिक विकास योजनाको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको मार्गदर्शन तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । मार्गदर्शनमा जिम्मेवार व्यक्ति, पद, संस्था र सरोकारवालाको दायित्व किटान गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । हरेक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछिको दुई महिना भित्र यो आवधिक विकास योजनाले तय गरेका परिमाणात्मक लक्ष्यको वारेको प्रगति विवरण र सुधारको

लागि आवश्यक सुझाव सहितको प्रतिवेदन तथा अन्य आवश्यक विषयगत सूचना विषयगत शाखाले अन्तिम रूप दिई कार्यपालिकामा पेश गर्नेछ। गाउँकार्यपालिकाले उक्त प्रतिवेदन प्राप्त भएपछि एक महिना भित्र आवश्यक छलफल र सुझाव सहित गाउँसभामा पेश गर्नेछ र गाउँसभाले सोको पूर्ण परिक्षण सहित आवश्यक सुधार तथा परिमार्जन सहित कार्यान्वयन गर्न कार्यपालिकालाई कार्यान्वयनको लागि निर्देशन दिनेछ ।

१.६.४ कार्यान्वयन विधिको छनौट

गाउँसभाबाट अख्तियारी प्राप्त कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि विद्यमान संघीय तथा स्थानीय कानूनका आधारमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने व्यक्ति वा संस्था (उपभोक्ता समिति, ठेकेदार, करार, गैसस आदि) लाई कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक सम्झौता गरी गाउँकार्यपालिकामा पठाउनु पर्ने हुन्छ । कार्यक्रमहरू गाउँसभाबाट स्वीकृत भएपछि सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रक्रियामा लैजादा गाउँपालिकाले कार्यक्रम कार्यान्वयन ईकाईबाट प्रगती प्रतिवेदन लिने अभ्यास अपनाईने गरिन्छ ।

१.६.५ अख्तियारी

आवधिक विकास योजनाको अन्तिम प्रतिवेदनलाई गाउँकार्यपालिकाले गाउँसभाबाट पारित गरेपछि उक्त योजनाको वार्षिक कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयनमा लैजानु पर्ने हुन्छ । वार्षिक कार्ययोजना तयार पार्नका लागि गाउँपालिका अध्यक्षले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत (प्रप्रअ) लाई अख्तियारी दिनु पर्ने हुन्छ ।

प्रप्रअले मध्यकालिन खर्चसंरचनालाई आधार बनाइ क्रमागत रूपमा कार्यान्वयन गर्ने गरी आयोजनाहरूको रोलक्रम मिलाएर राख्नु पर्ने हुन्छ । प्रप्रअले रोलक्रममा व्यवस्थापन गरिएका आयोजनाहरूको कार्यान्वयनमा विषयगत शाखा तथा वडा कार्यालयहरूसँग कार्यक्रम माग गर्नुपर्ने हुन्छ । माग भई आएका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनकालागि गाउँकार्यपालिकाले सम्बन्धित शाखा तथा वडा कार्यालयलाई अख्तियारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१.६.६ वार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना

आवधिक विकास योजनाले परिकल्पना गरेका आयोजनाहरूलाई मध्यकालिन खर्च संरचनालाई आधार बनाइ गाउँपालिका प्रशासनले वार्षिक कार्यक्रम कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा लैजानु पर्ने हुन्छ ।

१.६.७ अनुगमन प्रतिवेदन र समीक्षा

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ बमोजिम गाउँकार्यपालिकाले आयोजनाहरू कार्यान्वयनको समय सापेक्ष अनुगमन गरी त्यसबाट प्राप्त तथ्यहरूको चौमासिक रूपमा समीक्षा गरी आयोजना कार्यान्वयनको प्रभावकारीता बढाउन भूमिका खेल्नु पर्ने हुन्छ ।

१.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

स्थानीय तहको विकासको मेरुदण्डको रूपमा रहेका विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्थानीय तहले योजना तर्जुमा तथा

कार्यान्वयनमा सशक्त स्वःअनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको स्थापना गरी आफूले निर्धारण गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने दिशातर्फ योजनाको प्रगति उन्मुख भएको छ वा छैन भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । कार्यान्वयन चरणको समयमा नै आयोजनाहरूमा भएको लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यतालिका अनुसार क्रियाकलापहरू सुचारु भएका छन् वा छैनन साथै व्यवस्थापकीय कमजोरीहरू के के छन् भन्ने जानकारी प्राप्त गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले, गाउँपालिकाले आवधिक विकास योजनाको आधारमा वार्षिक विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ । वार्षिक योजना कार्यान्वयनका लागि कार्यान्वयन तालिका समेत तयार गर्नुपर्ने र सो कार्यान्वयन तालिकामा बजेट सहितका अनुगमनका कार्यहरूसमेत निर्दिष्ट गरी तदनुसार अनुगमन गर्ने कार्यप्रणाली स्थापित गरिनु पर्दछ ।

९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

योजनाबद्ध विकासको प्रयासमा अनुगमनलाई योजना चक्रको अभिन्न हिस्सा र प्रगति सिंहावलोकन गर्ने प्रमुख आधार मान्ने गरिन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १४ ले उपाध्यक्षको र वडाअध्यक्षको काम कर्तव्य र अधिकारमा योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सोको प्रतिवेदन बैठकमा पेस गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । त्यस्तै उपाध्यक्षको अध्यक्षतामा अनुगमन समितिको समेत प्रबन्ध भएको देखिन्छ । जिल्ला समन्वय समितिले पनि अनुगमन र वार्षिक समीक्षा गर्नुपर्ने संस्थागत र कानूनी व्यवस्था भएको छ । त्यस्तै ऐनको दफा ८४ ले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले प्रमुखको निर्देशनमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने गराउने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गाउँपालिकालाई आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने विकास योजनाको अनुगमन सम्बन्धी कानूनी संस्थागत तथा कार्यविधिगत जिम्मेवारी समेत किटानी व्यवस्था हुनुलाई प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापना गर्ने अवसरको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहहरूको संस्थागत विकास भइनसकेको वर्तमान अवस्थामा उपरोक्त कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ । योजना सम्बद्ध प्राविधिक जनशक्तिको अभावले नियमित अनुगमन प्रभावित भइरहेको अवस्था छ । अनुगमन सम्बन्धी संयन्त्रहरू क्रियाशील हुन सकिरहेका छैनन, अनुगमनका लागि भिन्दै बजेटको विनियोजन समेत हुन सकेको देखिदैन । यसैगरी स्थानीय सरकारका रूपमा विभिन्न विषयगत कार्य जिम्मेवारीहरू प्राप्त भए तापनि ती कार्य जिम्मेवारी अनुसारका अनुगमनका सूचकहरू निर्धारण हुन नसक्नु, तत्तत् विषयगत शाखाबाट आआफ्नो कार्यक्रम अनुसारका क्रियाकलापगत, परिमाणत्मक, नतिजागत, असर वा प्रतिफलगत तहसम्मका सूचकहरू प्राप्त गरी अनुगमन प्रणालीलाई सुव्यवस्थित गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्यको रूपमा रहेको छ । प्रतिनिधिहरूलाई अनुगमनको महत्वबोध गराउन नसकिँदा अनुगमनले उचित प्राथमिकता प्राप्त गर्न सकेको देखिदैन ।

कार्यक्रम अनुसारका चरणगत अनुगमन गरी पूर्वनिर्धारित समय, गुणस्तर, लागतमा कार्य भए नभएको यकिन गर्न कार्यान्वयन चरणदेखि नै प्रभावकारी अनुगमन प्रणाली स्थापित गरी नतिजामुखी अनुगमन प्रणालीको स्थापना हुन झनै जरुरी देखिन्छ ।

१.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको उद्देश्य/असर

आवधिक विकास योजना र यसबमोजिम तर्जुमा हुने वार्षिक योजनाहरूको नतिजामुखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्धति स्थापित भई संस्थागत भएको हुनेछ ।

१.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन रणनीति

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बमोजिमको अनुगमन संयन्त्रलाई संस्थागत गरी क्रियाशील गराइनेछ ।

आवधिक गाउँविकास योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य हासिल भए नभएको लक्ष्य र नतिजा सूचकहरूको विकास गरी मध्यावधि मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

आवधिक गाउँविकास योजनाका आधारमा वार्षिक योजना तर्जुमा गरी योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्यहरू प्राप्त उन्मुख भए नभएको अनुगमन गरिनेछ ।

विषयगत कार्यक्रमहरूको कार्यक्रमगत सूचकहरूको निर्माण गरी तदनुसार अनुगमन गरिनेछ ।

अनुगमनको कार्यतालिका बनाइ अनुगमन गर्ने प्रणालीको विकास गरी, तदनुसार क्षमता विकासका साथै बजेटको व्यवस्था गरिनेछ ।

अनुगमन पश्चात अनुगमनकर्ताबाट लिखित रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन लिने, यसलाई नियमित बैठकमा छलफल गरी देखिएका बाधा अड्चन फुकाइनेछ ।

प्राप्त अनुगमन प्रतिवेदन अनुगमन समितिमा र चौमासिक र वार्षिक प्रतिवेदनको चौमासिक र वार्षिक समीक्षा नियमित रूपमा गाउँपालिकामा सबै सरोकारवालाहरूको संलग्नतामा गरिनेछ र तत्काल समस्याको समाधान गरी योजना समयमा नै सम्पन्न गर्न तदारुकता लिइनेछ ।

चौमासिक समीक्षा तथा स्थानीय तहको समस्या समाधान समितिको बैठकमा अनुगमन समितिबाट समष्टिगत अनुगमन प्राप्त गरी छलफल गरी समस्याको समाधान गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिनेछ ।

योजनाको आर्थिक तथा भौतिक प्रगतिको प्रतिवेदन सम्बन्धित तह, निकायमा तोकिएको समयमा पठाइनेछ । यसका लागि संघ र प्रदेशसंग समन्वय गरी कम्प्युटरमा आधारित एकिकृत सूचना प्रणालीका फर्मेटहरू विकास गरी आबद्ध गरिनेछ ।

आवधिक गाउँविकास योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन तेश्रो वर्षमा र अन्तिम मूल्याङ्कन योजनाको समाप्ति पछि गरिनेछ ।

अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रतिवेदन गाउँपालिकाको वेबसाइटमा राखिनुका साथै सार्वजनिक समेत गरिनेछ ।

१.७.४ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

आवधिक गाउँविकास योजनाको प्रभाव, असर, प्रतिफलको नतिजा मापन तथा सञ्चालित कार्यक्रमको प्रक्रिया अनुगमन गरिनेछ । प्रक्रिया अनुगमन तथा प्राप्त नतिजाको मापन गर्ने जिम्मेवारी गाउँ कार्यपालिकाको हुनेछ भने यस कार्यमा सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिलाई परिचालन गरिनेछ । गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी तथा विधि देहायअनुसार रहेका छन् :

- गाउँकार्यपालिका तथा विषयगत समिति- विषयगत शाखा उपशाखा, परियोजना, संघ संस्था
- सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति
- नागरिक समाज संस्था तथा तेश्रो पक्ष

- जिल्ला समन्वय समिति

गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजना अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका साधन तथा विधि देहाय अनुसार रहनेछन् ।

- स्थलगत अनुगमन
- सहभागितामूलक मध्यावधि समीक्षा
- कार्ययोजना (लक्ष्य) र प्रगति बीच तुलना
- सहभागितामूलक अन्तिम समीक्षा (तेश्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन)
- नागरिक अनुगमन

९.७.५ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ । यहाँ प्रस्ताव गरिएको प्रक्रियमा तोकिएको कार्यजिम्मेवारी पुरा गर्नको लागि तत्तत् पक्ष सकृय सहभागी भएका हुनेछन्

गाउँपालिकाको आवधिक विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया			
के अनुगमन गर्ने?	कसले अनुगमन गर्ने?	कहिले अनुगमन गर्ने?	कसरी अनुगमन गर्ने?
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति, सरकारी र गैसस, परियोजना	पटके, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	स्थलगत अनुगमन गर्ने, चौमासिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति, विवरणको तुलना गर्ने,
प्रतिफल अनुगमन	गाउँकार्यपालिका, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, अर्धवार्षिक, वार्षिक र मध्यावधि	स्थलगत अनुगमन गर्ने, वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति, विवरणको तुलना गर्ने, नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने,
असर तह अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	वार्षिक, वर्ष मध्यावधि र अन्तिम	नतिजा मापन गर्ने, नमूना सर्वेक्षण गर्ने, सहभागितामूलक छलफल गर्ने, नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार
प्रभाव तह अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	मध्यावधि र अन्तिम वर्ष	नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने, सहभागितामूलक छलफल गर्ने, अध्ययन तथा सर्वेक्षण गर्ने,

अनुसूचीहरू

अनुसूची एक: आवधिक विकास योजनाको सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- ❖ मष्टा गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र, २०७६
- ❖ मष्टा गाउँपालिकाको अवस्थिती पत्र, २०७९
- ❖ राष्ट्रिय योजना आयोगको नेपालको पन्ध्रौँ योजना
- ❖ आवधिक विकास योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८, राष्ट्रिय योजना आयोग
- ❖ राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभागको राष्ट्रिय जनगणना, २०७८, राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभाग
- ❖ सुदूरपश्चिमप्रदेश आयोजना बैङ्क दिग्दर्शन २०७९
- ❖ सुदूरपश्चिम प्रदेशको मध्यमकालिन खर्च संरचना (२०७८/७९-२२०८२/०८३)
- ❖ सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षिय योजना (२०७६/७७-२२०८२/०८३)
- ❖ नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका मन्त्रालय र विभागहरूले प्रकाशन गरेका प्रतिवेदनहरू
- ❖ मष्टा गाउँपालिका उर्जा नीति २०७९ र नवीकरणीय उर्जा नीति २०७९
- ❖ मष्टा गाउँपालिका खानेपानी तथा सरसफाई गुरुयोजना २०७६
- ❖ मष्टा गाउँपालिका गैर सरकारी संस्था परिचालन निर्देशिका, २०७५ तथा जल उपयोग गुरुयोजना २०७६
- ❖ मष्टा गाउँपालिका भवन संहिता कार्यान्वयन निर्देशिका २०७८
- ❖ मष्टा गाउँपालिका मानसिक स्वास्थ्य तथा मनोसामाजिक सुस्वास्थ्य नीति, २०७९
- ❖ मष्टा गाउँपालिका योजना प्रक्रियामा युवा सहभागितासम्बन्धी कार्यविधि, २०७९
- ❖ मष्टा गाउँपालिका राजस्व सुधार कार्ययोजना २०७९
- ❖ मष्टा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीतिक योजना २०७९
- ❖ मष्टा गाउँपालिका वातावरणीय तथा सामाजिक जोखिम प्रभाव अध्ययन दिग्दर्शन २०७८
- ❖ मष्टा गाउँपालिका कानून संग्रह तथा मष्टा कानून संग्रह भाग १
- ❖ मष्टा गाउँपालिका कृषि गुरुयोजना २०७६ तथा मष्टा गाउँपालिका अनुदान कार्यविधि, २०७९
- ❖ मष्टा गाउँपालिका भू-उपयोग मापदण्ड, २०७९ तथा स्वास्थ्य नीति २०७८
- ❖ मष्टा गाउँपालिकाका ऐन, नियम, दिग्दर्शन, योजना, आदि
- ❖ नेपाल सरकारले प्रकाशन गरेका ऐन, नियम, दिग्दर्शन, योजना, आदि
- ❖ सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारले प्रकाशन गरेका ऐन, नियम, दिग्दर्शन, योजना, आदि

सल्लाहकार समिति

श्री ज्ञान बहादुर बोहरा, गाउँपालिका अध्यक्ष

श्री हर्क धामी, गाउँपालिका उपाध्यक्ष

श्री रमेश कुमार खड्का, नि. प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

श्री दीपक बोहरा, ईन्जिनियर, भौतिक पूर्वाधार शाखा

श्री पृथुराज जोशी, शिक्षा अधिकृत / सूचना अधिकारी

श्री ई. उमेश रोकाया, सूचना तथा संचार प्रविधि अधिकृत

श्री प्रभाकर जोशी, कृषि अधिकृत

श्री करण बहादुर बम, रोजगार संयोजक

श्री देविचन्द्र थापा, स्वास्थ्य शाखा प्रमुख

श्री शंकर बहादुर कामी, पशु सेवा प्राविधिक

श्री गगन गुरुधामी, लेखा प्रमुख

श्री धन बहादुर बोहरा, एम.आई.एस. अपरेटर

श्री महेशराज जोशी, जिन्सी शाखा प्रमुख

श्री गोमा कुमारी जि.सी., महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरीक शाखा

श्री जयराज उपाध्याय, प्रशासन शाखा प्रमुख

श्री विश्व प्रकाश कोईराला, राजस्व शाखा प्रमुख

उँपालिका

परामर्शदाता

ह्याप्पी स्ट्रिङ्ग एड्भाइजर्स प्रा.लि.

बेनी नगरपालिका ८, म्याग्दी

अनुसूचि ५ समष्टिगत पञ्चवर्षिय खर्च बजेट अनुमान

विवरण	२०८०।०८१ को यथार्थ	२०८१।०८ २ को संसोधित अनुमान	आय अनुमान र प्रक्षेपण					५ वर्षको जम्मा
			२०८२।०८३ अनुमान	२०८३।०८ ४ प्रक्षेपण	२०८४।०८ ५ प्रक्षेपण	२०८५।०८ ६ प्रक्षेपण	२०८६।०८ ७ प्रक्षेपण	
१ आय अनुमान	३८८२८८.६१	४५४६९.७	५००१६६	५५०१८३.१	६०५२०१.४	७०५२०१.४	८०५२०१	3165954
संघीय सरकार	३०८८१२.५१	३३३०४१	३६६३४५	४०२९७९.६	४४३२७७.६	४५३२७७.६	४६३२७८	2129157
समानिकरण अनुदान	८७९७८	९५०००	१०४५००	११४९५०	१२६४४५	१३६४४५	१३७४४५	619785
सशर्त अनुदान चालु	१६६८२५.८६	१८४४४१	२०२८८५	२२३१७३.६	२४५४९१	२५२४९१	२६२४९१	1186532
सशर्त अनुदान पूजिगत	१४१७१.४३	१८१००	१९९१०	२१९०१	२४०९१.१	२६०९१.१	२८०९१.१	120084.3
विशेष अनुदान चालु	४९७१.२१	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१	१५६४१	१६६४१	72333
विशेष अनुदान पूजिगत	२२९७०.२५	१४५००	१५९५०	१७५४५	१९२९९.५	२१२९९.५	२३२९९.५	97393.5
समपुरक अनुदान पुजीगत	११८९५.७६	१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४३१०	१५३१०	66030
प्रदेश सरकार	२५५२५.११	३२३१९	३५५५०.९	३९१०५.९९	४३०१६.५९	४५०१६.५९	४७०१६.६	209706.7
समानिकरण अनुदान	७९०६	८४१९	९२६०.९	१०१८६.९९	११२०५.६९	१२२०५.६९	१३२०५.७	56064.96
सशर्त अनुदान चालु	४०३५.४७	२५५०	२८०५	३०८५.५	३३९४.०५	३४९४.०५	३५९४.०५	16372.65
सशर्त अनुदान पूजिगत	६७०६.४६	७४००	८१४०	८९५४	९८४९.४	९९४९.४	१०४९.४	37942.2
विशेष अनुदान चालु	२३७७.२	५५००	६०५०	६६५५	७३२०.५	७५२०.५	७८२०.५	35366.5

समपुरक अनुदान पुजीगत	४४९९.९८	८४५०	९२९५	१०२२४.५	११२४६.९५	१२२४६.९५	१३२४७	56260.35
राजस्व बाँडफाड	४७६१९.०५	८०२००	८८२२०	९७०४२	१०६७४६.२	११६७४६.२	११६७४६	525500.6
बाँडफाड बाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि	४६६८९	५८८३१.१	६४७१४.२	७११८५.५७	७८३०४.१२	७९३०४.१२	८०३०४.१	373812.1
बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने अन्त शुल्क		२१३६९	२३५०५.९	२५८५६.४३	२८४४२.०८	३१४४२.०८	३२४४२.१	१४१६८८.५
आन्तरिक स्रोत	६३३१.९३	९१३६.७४	१००५०.४	११०५५.४५	१२१६०.९९	१३१६०.९९	१४१६१	६०५८८.८३
भूमि कर र मालपोत कर	३.०३	३००	३३०	३६३	३९९.३	४००	४०९	१९०१.३
वहाल कर	२८.४१	१५०	१६५	१८१.५	१९९.६५	४०१	४०७	१३५४.१५
अन्य कर	१४२६.०६	२००	२२०	२४२	२६६.२	२८६.२	२९६.२	१३१०.६
अन्य प्रशासनिक शुल्क	२३५	५००	५५०	६०५	६६५.५	६८५.५	६९७.५	३२०३.५
सिफारिस दस्तुर	५८०.६२	७००	७७०	८४७	९३१.७	९५१.७	९७१.७	४४७२.१
व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क दस्तुर	११८.७	२००	२२०	२४२	२६६.२	२७६.२	२८६.२	१२९०.६
नाता प्रमाणित दस्तुर	७.२	१५०	१६५	१८१.५	१९९.६५	२०३.६५	२०९.६५	९५९.४५
बैङ्क मौज्दात	३९३२.९२	६९३६.७४	७६३०.४१	८३९३.४५	९२३२.७९	९८३२.७९	९९३२.७९	४५०२२.२३
२ खर्च अनुमान	३९९३९६.२७	४५४६९७	५००१६६	५५०१८३.१	६०५२०१.४	६०७२०१.४	६०९३०१	२८७२०५४
चालु खर्च	२९३७३३.८४	३४३१२९	३७७४४२	४१५१८५.८	४५६७०४.४	४८१७०४.४	४९६७०४	२२२७७४०

पूजिगत खर्च	१०५६६२.४३	१११५६८	१२२७२५	१३४९९७.३	१४८४९७	१६८४९७	१८८४९७	७६३२१३.१
वित्तिय व्यवस्था								
बचत वा न्यून	-१११०७.६६							

अनुसूची छः मष्टा गाउँपालिकाका गौरवका योजनाहरू मष्टा गाउँपालिकाका गौरवका आयोजना

क्र.स.	प्रमुख कार्यक्रम	अनुमानित लागत रु लाखमा	सहकार्य	आव २०८२/८३	आव २०८३/०८४	आ.व २०८४/८५	आ.व २२०८५/०८६	आ.व २०८६/८७
१	डुङ्ग्री कपाडे मष्टा भातेखोला धनातोली हुँदै बाजुरा गौमुल जोड्ने सडक	१०००	गा.पा. प्रदेशको साझेदारी	✓	✓	✓	✓	✓
२	सेती नदी पक्की पुल	३६००	गा.पा. संघ प्रदेश	✓	✓	✓	✓	✓
३	मष्टा गाउँपालिकाको प्रशासकिय भवन	९००	गा.पा. संघ प्रदेश	✓	✓	✓	✓	✓
४	डुङ्ग्री लेकखौला उकाली हुँदै वडा नं ७ दय जोड्ने सडक कालोपत्रे	७०००	गा.पा. संघ प्रदेश		✓	✓	✓	✓
५	गाउँपालिका १५ शैयाको अस्पताल	१०००	गा.पा. संघ प्रदेश	✓	✓	✓	✓	✓

अनुसूची सात: मष्टा गाउँपालिकाको आगामी पाँच वर्षको लागि प्रस्ताविक आयोजनाहरू

परिच्छेद कोड	विषय क्षेत्र	क्षेत्रगत अनुमान	सम्भावित सहकार्य				
			पालिका आफै	अन्तरपालि का	संघ	प्रदेश	नीजि क्षेत्र
	क्षेत्रगत बाँडफाँड जम्मा	५६५५०					
४	आर्थिक विकास	१३०१०					
४.१.१	कृषि तथा पशुपालन	७३५					
१	२. ओखर खेति क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	४५	✓		✓	✓	
२	३. सुन्तला, अनार जात फलफूल क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
३	४. आँप तथा लिचि क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
४	५. नयाँ जात फलफूल क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
५	६. मसला बाली पकेट क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
६	७. कम्पोष्ट तथा जैविक मल व्यवस्थापन सम्बन्धि तालिम	४५	✓		✓	✓	
	८. कृषक समूह/सहकारी प्रबर्द्धन तथा कार्यक्रम कृषि बीमा अनुदान कार्यक्रम	४५	✓		✓	✓	
८	९. उन्नत विउँ विस्तार, बालि संरक्षण सेवा, कृषि उपज बजारिकरण तथा व्यवस्थापन	१५०	✓		✓	✓	
४.१.२	पशुपालन	४४०					
९	१. पशु स्वास्थ्य उपचार तथा माहामारि रोग नियन्त्रण	५०	✓		✓	✓	
१०	२. कृषि तथा पशुपालनमा सिप विकास कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	
११	३. कुखुरापालन, बंगुरपालन, माछापालन क्षेत्र विस्तार	५०	✓		✓	✓	

१२	४ दुध उत्पादन तथा बजारिकरण क्षेत्र विस्तार	५०	✓		✓	✓	
१३	५. खसिबोका, कुखुरा उत्पादन क्षेत्र बिस्तार कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
१४	६. पशु बीमा अनुदान कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	
१५	७. पशु नश्व सुधार कार्यक्रम	१००	✓		✓	✓	
४.२	सिंचाई	१६००			✓	✓	
१६	१. स्थानीय कुलो सुधार कार्यक्रम	४००	✓		✓	✓	
१७	२. सिंचाइ पूर्वाधार निर्माण तथा विस्तार कार्यक्रम	४००	✓		✓	✓	
१८	३. मष्टा बहुउद्देशिय सिंचाइ परियोजना	५००	✓		✓	✓	
१९	४. रिचार्ज पोखरी निर्माण	२००	✓		✓	✓	
२०	५. मष्टा थोपा सिंचाई कार्यक्रम	१००	✓		✓	✓	
४.३	पर्यटन	४०४०			✓	✓	
२१	१. मष्टा मन्दिर पुनःनिर्माण र विकास	१०००	✓		✓	✓	
२२	२. मालिका पर्यटकीय क्षेत्र विकास	१०००	✓		✓	✓	
२३	३. मष्टा मन्दिरपुन निर्माण	१०००	✓		✓	✓	
२४	४. होमस्टे प्रवर्द्धन कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
२५	५.सेती नदीमा याफिटड सञ्चालन	५००	✓		✓	✓	
२६	६. हरेक वडाका सांस्कृतिक स्थल तथा पार्क निर्माण र संरक्षण	४५०	✓		✓	✓	
४.४	उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	३६१५					
२७	१. औद्योगिक नीति निर्माण	१५	✓				
२८	२. मष्टा औद्योगिक ग्रामको पूर्वाधार निर्माण	१५००	✓		✓	✓	✓
२९	३. आधुनिक बहुउद्देशिय गौशाला	१०००	✓		✓	✓	✓
३०	४. दाना तथा हयाचरी उद्योगको स्थापना	२००	✓				✓

३१	५. अचार तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योग स्थापना	२००	✓				✓
३२	६. अलैंची, कफी, बेसार, हलेदो प्रशोधन उद्योगको स्थापना, सावून उद्योगको स्थापना	५०	✓				✓
३३	७ औधोगिक चेतना तथा दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	५०	✓			✓	✓
३४	८. स्थानीय उद्योग स्थापना तथा सञ्चालन	३६०	✓			✓	✓
३५	९. सम्भाव्य बजार प्रवर्धन तथा व्यापार मेला सञ्चालन	९०	✓			✓	✓
३६	१० स्थानीय कच्चा पदार्थ संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम ।	१००	✓			✓	
३७	११ औधोगिक चेतना तथा दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम ।	५०	✓			✓	
४.५	बैंक वित्तीय संस्था सहकारी	६५०					
३९	१. बैङ्कको शाखा कार्यालय स्थापना	५०	✓			✓	
४०	२. वित्तीय सचेतना र पहुँच विस्तार कार्यक्रम	१००	✓			✓	
४१	३. नवप्रवर्तन प्रोत्साहन कार्यक्रम	१००	✓			✓	
४२	४. एक वडा एक नमुना सहकारी साझेदारी कार्यक्रम	३००	✓			✓	
४३	५. एटिएम लगायत बैङ्किङ सेवा विस्तार कार्यक्रम	१००	✓			✓	
४.६	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	१९३०					
४४	१. वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका व्यक्तिहरुको शिप क्षमता लक्षित पुनर्मिलन कार्यक्रम सञ्चालन ।	२४०	✓			✓	
४५	२. प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रम ।	५५०	✓	✓		✓	
४६	३. गाउँपालिकाको श्रम डेस्क र रोजगार सूचना केन्द्र स्थापना ।	१००	✓			✓	
४७	४. अध्यक्ष युवा स्वरोजगार कार्यक्रम	१००	✓			✓	
४८	५. युवा स्वरोजगार तथा दिगो उद्यमशीलता विकास तालिम सञ्चालन ।	३६०	✓			✓	
४९	६. रोजगारमुलक तथा स्वरोजगारमुलक तालिम तथा क्षमता विकास	३५०	✓		✓	✓	

	कार्यक्रम सञ्चालन ।						
५०	७. सिप विकास तालिम तथा रोजगारमूलक कार्यक्रम सञ्चालन ।	१५०	✓		✓	✓	✓
५१	८. वैदेशिक रोजगार पूर्व अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन ।	८०	✓		✓	✓	✓
५	सामाजिक विकास	१२८२०					✓
५.१	स्वास्थ्य तथा पोषण	४३३५	✓		✓	✓	✓
५२	स्वास्थ्य क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	९००	✓		✓	✓	✓
५३	मष्टा अस्पताल निर्माण	३६०	✓		✓	✓	✓
५४	एक वडा एक एम्बुलेन्स कार्यक्रम	१५००	✓		✓	✓	✓
५५	स्वास्थ्य कर्मिको क्षमताविकास कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	✓
५६	५६ औषधी व्यवस्थापन कार्यक्रम	५४०	✓		✓	✓	✓
५७	नागरीक स्वास्थ्य सचेतना कार्यक्रम	३६०	✓		✓	✓	✓
५८	घरदैलो स्वास्थ्य शिविर कार्यक्रम	३६०	✓		✓	✓	✓
५९	५९ विपन्न स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम	४५	✓		✓	✓	✓
५.२	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	३२५०					✓
६०	१. विद्यालय सुधार कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	✓
६१	२. प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन	५००	✓		✓	✓	✓
६२	३. नमुना आवासिय विद्यालय स्थापना	५००	✓		✓	✓	✓
६३	४ उत्कृष्ट शिक्षक, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रम	१८०	✓		✓	✓	✓
६४	५. विज्ञान प्रयोगशालाको स्थापना	३६०	✓		✓	✓	✓
६५	६. विद्यालयमा अपाङ्गमैत्री संरचना निर्माण	४५०	✓		✓	✓	✓
६६	७. एक वडा एक नमुना विद्यालय	४५०	✓		✓	✓	✓
६७	८. शिक्षक तथा विद्यार्थी क्षमता अभिवृद्धि	२७०	✓		✓	✓	✓

६८	९. प्रविधिमैत्री शिक्षण कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	✓
५.३	खानेपानी तथा सरसफाइ	१६४०			✓	✓	✓
६९	१. एक घर एक खानेपानी आयोजना	८००	✓			✓	✓
७०	२. गाउँ टोल सरसफाई आयोजना	३००	✓			✓	✓
७१	३. सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	२४०	✓			✓	✓
७२	४ डम्पिङ साइटको स्थापना	२००	✓			✓	✓
७३	७३ ५. सुविधा सम्पन्न पानी जाँच प्रयोगशालाको स्थापना	१००	✓			✓	✓
५.४	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	११९५					✓
७४	१. मष्टा ज्येष्ठ नागरिक मनोरञ्जन तथा हेरचाह केन्द्र	२००	✓			✓	✓
७५	२. बाल गृह निर्माण	२००	✓			✓	✓
७६	३. किशोरी आत्मरक्षा तालिम	२७०	✓			✓	✓
७७	४. एडभान्स पार्लर तालिम	५०	✓			✓	✓
७८	५. बैंक खाता छोरीको सुरक्षा जिवन भरीको कार्यक्रम संचालन	१००	✓			✓	✓
७९	६. चुरापोते कृष्टल तालिम	५०	✓			✓	✓
८०	७. अपाङ्ग परिचयपत्र डिजिटलाइजेसन	२५	✓			✓	✓
८१	८. दिवसीय कार्यक्रम	५०	✓			✓	✓
८२	९. बालबालिका लक्षित कार्यक्रम	५०	✓			✓	✓
८३	१०. बालकोष स्थापना	१००	✓			✓	✓
८४	११. लक्षित वर्ग अभिमुखिकरण कार्यक्रम	१००	✓			✓	✓
५.५	युवा तथा खेलकुद	२४००				✓	✓
८५	१. एक युवा एक सीप कार्यक्रम	२००	✓			✓	✓
८६	२. युवा शिक्षा कार्यक्रम	४००	✓			✓	✓

८७	३. युवा सीप विकास कार्यक्रम	२००	✓			✓	✓
८८	४. खेलकुद कार्यक्रम	४००	✓			✓	✓
८९	५. कवर्डहल सुविधा सहितको नमुना खेलमैदान निर्माण	६००	✓			✓	✓
९०	६. खेलमैदानको स्तरोन्नती	२००	✓			✓	✓
९१	७. किशोर किशोरीको आधारभूत आत्मरक्षाको तालिम कार्यक्रम	४००	✓			✓	✓
६	पूर्वाधार विकास	२४०८०					
६.१	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	३१८०	✓		✓	✓	
९२	१. प्रविधिमैत्री नक्सापास कार्यक्रम	४०	✓		✓	✓	
९३	२. व्यवस्थित वसोवास कार्यक्रम	२२४०	✓		✓	✓	
९४	३. गाउँपालिकाको कार्यालय भवन निर्माण	५००	✓		✓	✓	
९५	४. सामुदायिक भवनको निर्माण	२००	✓		✓	✓	
९६	५. वडा कार्यालयको भवन निर्माण	२००	✓		✓	✓	
६.२	सडक, पुल तथा यातायात	१५९००	✓		✓	✓	
९४	१. शहिद ऋषि स्मृति चक्रपथ स्तरोन्नती	१०००	✓		✓	✓	
९५	२. मष्टा गा.पा. देखि सल्यान जोड्ने पक्की पुल निर्माण	१०००	✓		✓	✓	
९६	३. गोजी-आली-जुम्लेअमै हुँदै थरिया गोजी मिनी रिड रोड निर्माण तथा कालोपत्रे	१५००	✓		✓	✓	
९७	४. गोजी-देउली-काफलकोट सडक निर्माण तथा स्तरोन्नती	१०००	✓		✓	✓	
९८	५. सडकको दायौँबायाँ वृक्ष रोपण गर्न ग्रीनेरी सडक परियोजना	४००	✓		✓	✓	
९९	६. भेरी नदीमा सल्यान जोड्ने पक्की पुल निर्माण	१०००	✓		✓	✓	
१००	७. बजेडा-आली-सिमा छिना सडक स्तरोन्नती	५००	✓		✓	✓	
१०१	८. गोजी जुम्ले-कोटकाँडा सडक निर्माण	१५००	✓		✓	✓	

१०२	९. नौ बटै वडा कार्यालयसम्म पक्की सडक	५०००	✓		✓	✓	
१०३	१० आली-पातिहाल्ना-देउली सडक स्तरोन्नती	१५००	✓		✓	✓	
१०४	११. शहिद इन्द्र वि.सि. दूत मार्ग	१५००	✓		✓	✓	
६.३	जलश्रोत, विद्युत् तथा बैकल्पिक ऊर्जा	२७००	✓		✓	✓	
१०५	१. ग्रामीण विद्युतीकरण तथा स्तरोन्नती	५००	✓		✓	✓	
१०६	२. करिव २० वटा भिन्न स्थानमा सडक बत्ती जडान गर्ने	१००	✓		✓	✓	
१०७	३. ग्रामीण गोबर ग्याँस तथा बैकल्पिक उर्जा कार्यक्रम	३००	✓		✓	✓	
१०८	४ राक्से लघु जलविद्युत निर्माण	१०००	✓		✓	✓	
१०९	५. केन्द्रीय विद्युत लाइन विस्तार कार्यक्रम	५००	✓		✓	✓	
११०	६. विद्युत मिटर वितरण कार्यक्रम	१००	✓		✓	✓	
१११	७. बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२००	✓		✓	✓	
६.४	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	२३००	✓		✓	✓	
११२	१. डिजिटल मष्टा अभियान	१०००	✓		✓	✓	
११३	२. मोबाइल टावर तथा फोन सञ्जाल विस्तार कार्यक्रम	५००	✓				
११४	३. ग्रामीण क्षेत्रमा इन्टरनेट विस्तार कार्यक्रम	५००	✓		✓	✓	
११५	४. डिजिटल शाक्षरता अभियान	१००	✓		✓	✓	
११६	५. कृषक सँग प्रविधि कार्यक्रम	१००	✓		✓	✓	
११७	६. पदाधिकारी तथा सेवाग्राही संवाद कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	
११८	७. सूचना प्रविधि सम्बन्धी क्षमता विकास कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	
७	वन वातावरण तथा जैविक विविधता	५६९०					
७.१	वन तथा जैविक विविधता	१७१०	✓		✓	✓	
११९	१. एक वडा १ हेक्टर वन विस्तार कार्यक्रम	४५०	✓		✓	✓	

१२०	३. व्यावसायिक वन क्षेत्र विस्तार कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	
१२१	२ स्थानीय वन पैदावार प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	
१२२	४. उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम	२७०	✓		✓	✓	
१२३	५. एक घर ५ विक्ष रोपण कार्यक्रम	४५०	✓		✓	✓	
७.२	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	१००			✓	✓	
१२४	१. पोखरी र मुहान संरक्षण परियोजना	४५०	✓		✓	✓	
१२५	२ भू-उपयोग योजना र जग्गाको बैज्ञानिक व्यवस्थापन	४५०	✓		✓	✓	
१२६	३. रिचार्ज पोखरी निर्माण कार्यक्रम	१००	✓		✓	✓	
७.३	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	११७०			✓	✓	
१२७	१. सचेतना कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
१२८	२ धुँवारहित चुल्हो वितरण कार्यक्रम	१८०	✓		✓	✓	
१२९	३. बगैचा तथा करेसावारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	९०	✓		✓	✓	
१३०	४. एक वडा एक पार्क निर्माण	४५०	✓		✓	✓	
१३१	५. हरित गाँउपालिका परियोजना	३६०	✓		✓	✓	
७.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	१८१०					
१३२	१. विपद् पुर्व सूचना प्रणाली स्थापना	१८०	✓		✓	✓	
१३३	२. वडा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना	३६०	✓		✓	✓	
१३४	३. दमकल तथा दमकल पइन्ट स्थापना	१००	✓		✓	✓	
१३५	४. वडा विपद् राहत कार्यक्रम	४५०	✓		✓	✓	
१३६	५. विपद् पुर्वतयारी समग्री तथा राहत कोष	३६०	✓		✓	✓	
१३७	६. हरित गाँउपालिका परियोजना	३६०	✓		✓	✓	
८	संस्थागत विकास तथा सुशासन	९५०					

८.१	संस्थागत विकास तथा सुशासन	९५०	✓		✓	✓	
१३८	१. ऐन, कानून नीति निर्माण	१००	✓		✓	✓	
१३९	२. क्षमता विकास कार्यक्रम सन्चालन	१००	✓		✓	✓	
१४०	३. राजस्व सुधार सम्भाव्यता अध्ययन	२०	✓		✓	✓	
१४१	४. सरोकार वालाहरुलाई योजनाको सञ्चालन तथा विधि सम्बन्धि प्रशिक्षण अभिमुखिकरण कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	
१४२	५. योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन	५०	✓		✓	✓	
१४३	६. अभिलेख व्यवस्थापन	१२०	✓		✓	✓	
१४४	७. स्थानीय तह न्यायिक क्षेत्र सुधार कार्यक्रम	२५०	✓		✓	✓	
१४५	८. सार्वजनिक सुनुवाई सामाजिक परिक्षण सार्वजनिक परिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन	१००	✓		✓	✓	
१४६	९. स्थानीय तहको जवादेहिता अभिवृद्धि कार्यक्रम	५०	✓		✓	✓	✓
१४७	१०. जनमुखी सेवा प्रवाह परियोजना	११०	✓		✓	✓	✓

अनुसूची आठ: मष्टा गाउँपालिकाको परियोजना बैङ्क

क.स.		विषय क्षेत्र	उपक्षेत्र क्षेत्र	कार्यक्रमहरू वा आयोजनाको नाम	वडा नं.	प्राथमिकीकरण		
						P1	P2	P3
१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत भैसी बाखा खोर निर्माण	१	✓		
२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	१		✓	
३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	पशु विशेषज्ञ औषधि व्यवस्थापन	१		✓	
४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	१			✓
५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर सुन्तला, मौसमी दारिम खेती कार्यक्रम	१		✓	
६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	१		✓	
७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	१	✓		
८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय दुध डेरी स्थापना.	१			✓
९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	१	✓		
१०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	१		✓	
११.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	१			✓
१२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	१	✓		
१३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	१		✓	
१४.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	लिफ्ट सिन्चाइ ड्याम निर्माण,	१		✓	
१५.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	रनाडा हुँदै कोटदेवल लेकि जिन्नाडा. सिन्चाई कुलो,	१	✓		
१६.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	डुङ्ग्री समदेउ , सिँचाई कुलो.	१	✓		

१७.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	रनाडा सि.कु. कुलो	१		✓	
१८.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	पाराल सिँचाई कुलो	१			✓
१९.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	पदालदेव सिँचाई कुलो निर्माण	१	✓		
२०.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	जालतडी, सिँचाई कुलो.	१		✓	
२१.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	 सिँचाई डयाम निर्माण	१			✓
२२.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	नाननदेव पर्यटन तथा देवी मन्दिर निर्माण	१	✓		
२३.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	मालिका माईतिबन मन्दिर निर्माण,	१	✓		
२४.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	लेकी थुम्का पार्क निर्माण	१	✓		
२५.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	जारिमकोट पार्क निर्माण.	१		✓	
	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	कवटदेवल स्वास्थ्य चौकीमा एक्सरे मेसिन व्यवस्थापन	१			
२६.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	कोटदेवल स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण,	१	✓		
२७.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	नेपाल, राष्ट्रिय प्रा. वि., भवन निर्माण	१		✓	
२८.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	घचाया मा.वि. भवन निर्माण	१			✓
२९.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	माईतिबन आ.वि. घोरेटा पर्खाल सुधार,	१			✓
३०.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	सुर्मा आ.वि. भवन तथा घेरबार	१			✓
३१.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	सरस्वती मा.वि भवन निर्माण,	१			✓
३२.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	सरस्वती मा.वि फिल्ड निर्माण तथा घेरबार	१		✓	
३३.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	कोटदेवल डुम्राकोट लेकि जिन्नाडा एक एक खानेपानी योजना निर्माण	१		✓	
३४.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	मलारी समदेउ डुडग्री निजिधारा खानेपानी योजना निर्माण,	१		✓	

३५.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाई	समदेउ टोल लिफ्ट, खानेपानी निर्माण,	१			✓
३६.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाई	रनाडा ठाना खानेपानी मर्मत	१		✓	
३७.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाई	पानीमुल द्वालबाडा राउबाडा खानेपानी योजनामर्मत	१	✓		
३८.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	१	✓		
३९.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	१			✓
४०.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	१			✓
४१.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	१			✓
४२.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	नाउकुन्टा खेलमैदान निर्माण,	१			✓
४३.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	युवा रोजगार कार्यक्रम,	१		✓	
४४.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	सरस्वती मा.वि. खेल मैदान निर्माण,	१		✓	
४५.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	डुग्री जिन्नाडा लेकि सम्म सडक स्तरोन्ती	१		✓	
४६.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	डुग्री लेकिखौला हुँदै रनाडा सम्म सडक स्तरोन्ती	१		✓	
४७.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	चैनपुर डुडग्री पक्की पुल निर्माण	१		✓	
४८.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	कपाडे मोटेरेवल पुल निर्माण	१			✓
४९.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	सामुदायिक वन संरक्षण	१			✓
५०.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	सामुदायिक वन संरक्षण	१			✓
५१.	७.१	वन, वातावरण तथा	वन तथा जैविक विविधता	सामुदायिक वन संरक्षण	१		✓	

		विपद व्यवस्थापन क्षेत्र						
५२.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	जालतडी तटबन्ध	१		✓	
५३.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	समदेउ तटबन्ध	१			✓
५४.	७.४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	डुङ्ग्री डाड तटबन्धन	१			✓
५५.	७.४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	रनाडीगाड तटबन्धन	१		✓	
५६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत भैंसी बाखा खोर निर्माण	२		✓	
५७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	२			✓
५८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	२			✓
५९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर सुन्तला, मौसमी दारिम स्याउ र ओखर र केरा खेती कार्यक्रम	२		✓	
६०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	२			✓
६१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	२			✓
६२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय संकलन केन्द्र स्थापना.	२			✓
६३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	२		✓	
६४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	२			✓
६५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	२			✓

૬૬.	૪.૧	આર્થિક ક્ષેત્ર	કૃષિ તથા પશુપન્છી	કૃષિ ઔજાર વ્યવસ્થાપન કાર્યક્રમ,	૨			✓
૬૭.	૪.૧	આર્થિક ક્ષેત્ર	કૃષિ તથા પશુપન્છી	કૃષિ આધુનિકીકરણ કાર્યક્રમ,	૨		✓	
૬૮.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	લિપટ સિન્ચાઈ ડચામ નિર્માણ,	૨	✓		
૬૯.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	બૈતડી સિંચાઈ કુલો નિર્માણ,	૨	✓		
૭૦.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	અંશુવગર, સિંચાઈ કુલો.	૨		✓	
૭૧.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	ધુરિલ્લ મેલખેત ઉકાલી સિંચાઈ કુલો	૨		✓	
૭૨.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	તુતી સિંચાઈ કુલો નિર્માણ	૨			✓
૭૩.	૪.૨	આર્થિક ક્ષેત્ર	સિંચાઈ	ખિકાલા સિંચાઈ કુલો નિર્માણ	૨		✓	
૭૪.	૪.૩	આર્થિક ક્ષેત્ર	પર્યટન, સંસ્કૃતિ તથા સમ્પદા	માલિકા પર્યટકિય ક્ષેત્ર નિર્માણ,	૨			✓
૭૫.	૪.૩	આર્થિક ક્ષેત્ર	પર્યટન, સંસ્કૃતિ તથા સમ્પદા	મતેલી પર્યટકિય ક્ષેત્ર વિકાસ કાર્યક્રમ	૨			✓
૭૬.	૫.૧	સામાજિક ક્ષેત્ર	સ્વાસ્થ્ય તથા પોષણ	ખિકાલા સ્વાસ્થ્ય ચૌકી ભવન નિર્માણ,	૨	✓		
૭૭.	૫.૧	સામાજિક ક્ષેત્ર	સ્વાસ્થ્ય તથા પોષણ	ખિકાલા સ્વાસ્થ્ય ચૌકી ભવન નિર્માણ	૨		✓	
૭૮.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	શારદા મા.વિ, ભવન નિર્માણ ર ઘેરબાર	૨	✓		
૭૯.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	મવાની આ.વિ, ભવન નિર્માણ ર ઘેરબાર	૨		✓	
૮૦.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	મષ્ટા આ.વિ ભવન નિર્માણ ઘેરબાર	૨	✓		
૮૧.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	મૈરવ આ.વિ ઘેરબાર	૨			✓
૮૨.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	બાલવિકાસ આ.વિ. ભવન નિર્માણ,	૨			✓
૮૩.	૫.૨	સામાજિક ક્ષેત્ર	શિક્ષા, વિજ્ઞાન તથા નવપ્રવર્તન	ગૌરી શંકર આ.વિ ભવન નિર્માણ	૨		✓	
૮૪.	૫.૩	સામાજિક ક્ષેત્ર	ખાનેપાની તથા સરસફાઈ	મુલપાની ખાનેપાની યોજના મર્મત,	૨			✓
૮૫.	૫.૩	સામાજિક ક્ષેત્ર	ખાનેપાની તથા સરસફાઈ	તિનગાઉં ઉકાલી ખેતકોટ ધુરીલ્લ ખાનેપાની	૨			✓

				मर्मत				
८६.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाई	नौरा गांजी खिकाला खानेपानी योजना मर्मत.	२			✓
८७.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाई	धनातोली तुती निजिधारा खानेपानी योजना	२	✓		
८८.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	२	✓		
८९.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	२		✓	
९०.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	२		✓	
९१.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	२			✓
९२.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	उनेसैन खेलमैदान निर्माण,	२		✓	
९३.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	युवा रोजगार कार्यक्रम,	२			✓
९४.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	रिठा खनेटा सडक निर्माण	२		✓	
९५.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	तुती नौरा बाडेगाउँ सडक निर्माण	२	✓		
९६.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	लेकीखौला, उकाली, तिनगाउँ हुदै गौनी सडक स्तरोन्नी	२	✓		
९७.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	उकाली हुदै भतेली बाजुरा सडक निर्माण र स्तरोन्ती	२		✓	
९८.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	घनाघाट पक्की पुल निर्माण	२	✓		
९९.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	दाउनेमेला तीनगाउँ पारीवन भैरव पातल सामुदायिक वन संरक्षण	२		✓	
१००.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	माडुपातल खातीमेला पारीमेला पारिविडी गोयाला सामुदायिक वन संरक्षण	२		✓	
१०१.	७.२	वन, वातावरण तथा	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	धनातोली देखि घनाघाट सम्म तटबन्ध	२	✓		

		विपद व्यवस्थापन क्षेत्र						
१०२.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	वाडेगाउँ देखि खिकाली गाड सम्म तटबन्ध	२		✓	
१०३.	७.२	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत भैसी बाखा खोर निर्माण	३	✓		
१०४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	३			✓
१०५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	पशु विशेषज्ञ औषधि व्यवस्थापन	३			✓
१०६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	३			✓
१०७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर सुन्तला, मौसमी दारिम खेती कार्यक्रम	३		✓	
१०८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	३		✓	
१०९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	३		✓	
११०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	आलु पकेट क्षेत्र स्थापना र संकलन केन्द्र निर्माण.	३			✓
१११.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	३		✓	
११२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	३		✓	
११३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	३			✓
११४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	३			✓
११५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	३		✓	
११६.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	सिँचाई पोखरी निर्माण,	३	✓		
११७.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	भिन्मड भण्डारी गाउँ गैरीगाउँ. सिँचाई कुलो,निर्माण	३	✓		
११८.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	ताल सिँचाई पोखरी निर्माण	३		✓	
११९.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	मष्टा मन्दिर निर्माण र घेरबार सहित धार्मिक	३	✓		

				तथा पर्यटकिय स्थल निर्माण				
१२०.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	मैयाजडा मन्दिर निर्माण,	३		✓	
१२१.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	निलखटी मालिका मन्दिर र पथ मार्ग निर्माण	३			✓
१२२.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	गाउँपालिका देखि मष्टा मन्दिर सम्म पद मार्ग निर्माण	३		✓	
१२३.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	भागेतोला आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्र र वडा कार्यालय घेरबार	३			✓
१२४.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	मालिका आ.वि.भवन निर्माण र घेरबार	३		✓	
१२५.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	भवानी आ.वि.घेरबार	३		✓	
१२६.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	गिरसैन आ.वि भवन निर्माण र घेरबार	३			✓
१२७.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	धामीगाउँ सेरा बृहत निजिधारा खानेपानी आयोजना	३	✓		
१२८.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	भिन्मड गैरी गाउँ निजिधारा खानेपानी निर्माण,	३	✓		
१२९.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	भण्डारी गाउँ निजिधारा, खानेपानी निर्माण,	३		✓	
१३०.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	३			✓
१३१.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	३			✓
१३२.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	३			✓
१३३.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	३			✓

१३४.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	हेरना खेल खेलमैदान निर्माण,	३		✓	
१३५.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	युवा रोजगार कार्यक्रम,	३			✓
१३६.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	जिन्नाडीऊड देखि हरेना सडक स्तरोन्ती	३	✓		
१३७.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	सेरा वडा कार्यालय जोडने सडक निर्माण	३		✓	
१३८.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	भिन्मड वडा कार्यालय हुदै गैरीगाउँ जोड्ने सडक स्तरोन्ती	३			✓
१३९.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	हरेना सामुदायिक वन संरक्षण	३			✓
१४०.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	ताल पारीवन सामुदायिक वन संरक्षण	३			✓
१४१.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	भिन्मड सामुदायिक वन संरक्षण	३			✓
१४२.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	भिन्मड भण्डारी गाउँ खोला टुटबन्धन	३			✓
१४३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत गाई बाखा खोर निर्माण	४	✓		
१४४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	४		✓	
१४५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	पशु विशेषज्ञ औषधि व्यवस्थापन	४		✓	
१४६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण र प्राविधिक	४			✓
१४७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर सुन्तला, मौसमी दारिम, केरा खेती कार्यक्रम	४		✓	
१४८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	४		✓	
१४९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	४		✓	

१५०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय तरकारी संकलन केन्द्र स्थापना.	४			✓
१५१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	४		✓	
१५२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	४			✓
१५३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	४			✓
१५४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	४		✓	
१५५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	४		✓	
१५६.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	सगौड सिफ्ट सिन्चाइ निर्माण,	४	✓		
१५७.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	द्वारीगाड हुदै आग्रा सगौड.सिन्चाई कुलो, निर्माण	४		✓	
१५८.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	घटकुना बाँस्तोली जिउला,सिँचाई कुलो.	४		✓	
१५९.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	खेती सिँचाई डचाम निर्माण	४			✓
१६०.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	भातेखोला सिँचाई पोखरी निर्माण	४		✓	
१६१.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	तपोवन पर्यटकिय स्थल निर्माण	४	✓		
१६२.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	कालसैन मन्दिर निर्माण,	४		✓	
१६३.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	धागेट्टहरा पर्यटनस्थल निर्माण	४			✓
१६४.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	भातेखोला स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण,	४	✓		
१६५.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	आग्रा वर्थिड सेन्टर निर्माण	४		✓	
१६६.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	कालिका आ.वि, भवन निर्माण र घेरबार	४		✓	
१६७.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	कुलमष्टजन मा.वि घेरबार	४			✓
१६८.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	मुलडाडाँडा भातेखोला निजिधारा खानेपानीनिर्माण	४	✓		
१६९.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	बाचतोली बामन गाउँ निजिधारा खानेपानी निर्माण,	४		✓	
१७०.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	खेती , खानेपानी निर्माण,	४		✓	

१७१.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	आग्रा कौसाड सगौड खानेपानी योजना निर्माण	४		✓	
१७२.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	४			✓
१७३.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	४			✓
१७४.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	४			✓
१७५.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	४	✓		
१७६.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	लाम्पाटा खेल मैदान निर्माण	४	✓		
१७७.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	युवा रोजगार कार्यक्रम,	४			✓
१७८.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	लामो डाँडा छत्रेरा खेल मैदान निर्माण,	४		✓	
१७९.	६.१	पूर्वाधार क्षेत्र	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक	वडा नम्बर ४ को वडा कार्यालय भवनको घेरबार र फिल्ड निर्माण	४		✓	
१८०.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	कपडे देखि धामीगाउँ र उकाली सम्म सडक स्तरोन्ती	४		✓	
१८१.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	डुङ्ग्री उकाली हुँदै गाउँपालिका सम्मको सडक कालेपत्रो	४	✓		
१८२.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	कपाडे मोटेरेवल पुल निर्माण	४	✓		
१८३.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	जिन्नाडा हुदै आग्रा सडक निर्माण	४		✓	
१८४.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	कालसैन ठाना सामुदायिक वन संरक्षण	४			✓
१८५.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	आग्रा वन संरक्षण	४			✓
१८६.	७.२	वन, वातावरण तथा	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	तपोवन देखि जिनाडा सम्म सेती नदिमा तटबन्ध	४			✓

		विपद व्यवस्थापन क्षेत्र						
१८७.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	घनाघाट देखि कपाडे सम्म लाछीगाड तटबन्ध	४			✓
१८८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत भैसी बाखा खोर निर्माण	५	✓		
१८९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	५		✓	
१९०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	५			✓
१९१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर सुन्तला, मौसमी दारिम स्याउ ओखर खेती कार्यक्रम	५	✓		
१९२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	५		✓	
१९३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	५			✓
१९४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय कृषि संकलन केन्द्र स्थापना.	५		✓	
१९५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	५		✓	
१९६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	५			✓
१९७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	५		✓	
१९८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	५			✓
१९९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	५			✓
२००.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	लिफ्ट सिन्चाइ ड्याम निर्माण,	५			✓
२०१.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	भेरामुनि. सिन्चाई कुलो,निर्माण	५	✓		
२०२.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	मल्ला द्वारी , सिँचाई कुलो.निर्माण	५		✓	
२०३.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	पनाछाल खरी सिँचाई कुलो मर्मत	५		✓	
२०४.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	सेरारुपयल सिँचाई कुलो निर्माण	५	✓		
२०५.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	भावनी मन्दिर निर्माण रिसिन्डी	५			✓

२०६.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	थला पार्क निर्माण,	५			✓
२०७.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	भारीकोट आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रको घेरबार	५		✓	
२०८.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	द्वारीकानाथ आ.वि, भवन निर्माण र घेरबार	५		✓	
२०९.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	जानकी आधारभुत विद्यालय घेरबार,	५			✓
२१०.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	कालासैन द्वारी खानेपानी आयोजना निर्माण	५		✓	
२११.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	किनाडा निजिधारा खानेपानी निर्माण,	५		✓	
२१२.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	सेरारुपयल, खानेपानी निर्माण,	५	✓		
२१३.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	थलाद्वारी खरी बृहत निजिधारा खानेपानी योजना निर्माण	५		✓	
२१४.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	खरी लिफ्ट खानेपानी योजना.	५	✓		
२१५.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	रिसिन्डी लाम्पाटा निजिधारा खानेपानी योजना	५		✓	
२१६.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	५	✓		
२१७.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	५			✓
२१८.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	५			✓
२१९.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	५			✓
२२०.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	युवा रोजगार कार्यक्रम,	५		✓	
२२१.	५.५	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	देवसैन मालिका सडक स्तरोन्ती	५	✓		
२२२.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	वडा कार्यालय थला हुदै गोलाकाँडा सडक निर्माण	५			✓
२२३.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	तपोवन मोरा काँवडे सडक निर्माण	५		✓	
२२४.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	किनाडा सामुदायिक वन संरक्षण	५			✓

२२५.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	द्वारी गोलाकाँडा सामुदायिक वन संरक्षण	५			✓
२२६.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	रिसिन्डी सामुदायिक वन संरक्षण	५			✓
२२७.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	सेरारुपय तटबन्ध	५	✓		
२२८.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	रिखाला मोरा सम्म तटबन्ध	५		✓	
२२९.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	द्वारी पहिरो नियन्त्रण	५		✓	
२३०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	उन्नत भैंसी बाखा खोर निर्माण	६	✓		
२३१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि प्राविधिक व्यवस्थापन	६		✓	
२३२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	पशु विशेषज्ञ औषधि व्यवस्थापन	६		✓	
२३३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	६			✓
२३४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	टिमुर ओखर र सयाउ खेती कार्यक्रम	६		✓	
२३५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	६		✓	
२३६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	६			✓
२३७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय संकलन केन्द्र स्थापना.	६		✓	
२३८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	६		✓	
२३९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	६			✓
२४०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	६			✓
२४१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	६			✓

२४२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्ध्री	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	६		✓	
२४३.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	कुस्यालाटा बुकाडाँडा सि.कु. निर्माण	६	✓		
२४४.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	अनाछाल दान्ना. सिंचाई कुलो,	६	✓		
२४५.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	चिन्यारुख रोत्ना हलारा ,सिंचाई कुलो.	६		✓	
२४६.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	हलारा सिंचाई कुलो	६		✓	
२४७.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	माचका पाल्त दान्ना सिंचाई कुलो	६			✓
२४८.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिंचाई	हलारा सिंचाई पोखरी निर्माण	६	✓		
२४९.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	भवानी मन्दिर निर्माण तथा घेरबार	६			✓
२५०.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	लांगा मन्दिर निर्माण,	६			✓
२५१.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	रिलु स्वास्थ्य चौकीमा एक्सरे मेसिन व्यवस्थापन	६		✓	
२५२.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	रिलु स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण,	६	✓		
२५३.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	रिलु चौर मा.वि. भवन निर्माण तथा घेरबार	६		✓	
२५४.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	कालिका आ.वि भवन निर्माण,	६	✓		
२५५.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	कालापाल्त खानेपानी आयोजना	६		✓	
२५६.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	गुयामारे निजिधारा खानेपानी निर्माण,	६	✓		
२५७.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	चोखेल्ला निजिधारा, खानेपानी निर्माण,	६	✓		
२५८.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	रिलु निजिधारा खानेपानी निर्माण	६		✓	
२५९.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	कालापाल्त खानेपानी योजना.निर्माण	६		✓	
२६०.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	पारिमेला खानेपानी खानेपानी योजना	६			✓
२६१.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	दान्ना हलारा रोत्ना, खानेपानी योजना निर्माण	६			✓
२६२.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षितवर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	६		✓	
२६३.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	६			✓

૨૬૪.	૫.૪	સામાજિક ક્ષેત્ર	મહિલા, બાલબાલિકા તથા લક્ષિત વર્ગ	બાલબાલિકા તથા દલિત ઉત્થાન કાર્યક્રમ,	૬			✓
૨૬૫.	૫.૫	સામાજિક ક્ષેત્ર	યુવા તથા खेलकुद	રિલુ खेलमैदान નિર્માણ,	૬		✓	
૨૬૬.	૫.૫	સામાજિક ક્ષેત્ર	યુવા તથા खेलकुद	યુવા રોજગાર કાર્યક્રમ,	૬		✓	
૨૬૭.	૬.૨	પૂર્વાધાર ક્ષેત્ર	સડક, પુલ તથા યાતાયાત	રિઠા ખનેટા સડક નિર્માણ	૬			✓
૨૬૮.	૬.૨	પૂર્વાધાર ક્ષેત્ર	સડક, પુલ તથા યાતાયાત	વડા કાર્યાલય દેખિ તલ્કોટ જોડને સડક નિર્માણ	૬			✓
૨૬૯.	૬.૨	પૂર્વાધાર ક્ષેત્ર	સડક, પુલ તથા યાતાયાત	ખોડાચૌકા દેખિ ચૌરાથા ર ધૌલાભિરી હેરના સડક સ્તરોન્તી	૬		✓	
૨૭૦.	૬.૨	પૂર્વાધાર ક્ષેત્ર	સડક, પુલ તથા યાતાયાત	રિલુ ખોલા પક્કી પુલ નિર્માણ	૬	✓		
૨૭૧.	૭.૧	વન,વાતાવરણ તથા વિપદ વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર	વન તથા જૈવિક વિવિધતા	ખોલેલેક સામુદાયિક વન સંરક્ષણ	૬			✓
૨૭૨.	૭.૧	વન, વાતાવરણ તથા વિપદ વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર	વન તથા જૈવિક વિવિધતા	ધૌલા કાસાસૈન સામુદાયિક વન સંરક્ષણ	૬			✓
૨૭૩.	૭.૨	વન, વાતાવરણ તથા વિપદ વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર	વન તથા જૈવિક વિવિધતા	રિલુ ખોલા તટબન્ધન	૬		✓	
૨૭૪.	૭.૨	વન, વાતાવરણ તથા વિપદ વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર	ભૂ સંરક્ષણ તથા જલાધાર વ્યવસ્થાપન	હલારા તટબન્ધ	૬			✓
૨૭૫.	૭.૨	વન, વાતાવરણ તથા વિપદ વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર	ભૂ સંરક્ષણ તથા જલાધાર વ્યવસ્થાપન	ઘુમરયાર પહિરો નિયન્ત્રણ	૬			✓
૨૭૬.	૪.૧	આર્થિક ક્ષેત્ર	કૃષિ તથા પશુપન્છી	ઉન્નત મૈસી બાખા ખોર નિર્માણ	૭	✓		
૨૭૭.	૪.૧	આર્થિક ક્ષેત્ર	કૃષિ તથા પશુપન્છી	કૃષિ પ્રાવિધિક વ્યવસ્થાપન	૭		✓	
૨૭૮.	૪.૧	આર્થિક ક્ષેત્ર	કૃષિ તથા પશુપન્છી	પશુ વિશેષજ્ઞ ઔષધિ વ્યવસ્થાપન	૭		✓	

२७९.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	माटो परीक्षण प्रयोगशाला र प्राविधिक	७			✓
२८०.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	ओखर खेती कार्यक्रम	७		✓	
२८१.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	फलफूल तथा बीउबिजन नर्सरी कार्यक्रम,	७			✓
२८२.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम.	७			✓
२८३.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	वडास्तरीय कृषि संकलन केन्द्र.	७		✓	
२८४.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	एफ टोल १. उत्पादन कृषि कार्यक्रम	७	✓		
२८५.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान कार्यक्रम.	७			✓
२८६.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषक बजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	७			✓
२८७.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि औजार व्यवस्थापन कार्यक्रम,	७			✓
२८८.	४.१	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी	कृषि आधुनिकीकरण कार्यक्रम,	७		✓	
२८९.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	दोगाडे. सिँचाई कुलो,निर्माण	७	✓		
२९०.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	कुसेलाटा सि.कु.निर्माण	७	✓		
२९१.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	भँगाड चौराथा सिँचाई कुलो निर्माण	७	✓		
२९२.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	दोभगाले सिँचाई कुलो निर्माण	७		✓	
२९३.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	कुसेना सि.कु निर्माण	७			✓
२९४.	४.२	आर्थिक क्षेत्र	सिँचाई	चित्रेरुख अनासिँचाई कुलो.	७			✓
२९५.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	मालिका पर्यटकिय क्षेत्र पदमार्ग र मन्दिर निर्माण	७	✓		
२९६.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	कैलाश मन्दिर र लटौन गाउँबाट मन्दिर सम्म पदमार्ग निर्माण,	७	✓		
२९७.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	भवानी मन्दिर निर्माण तथा घेरबार निर्माण	७		✓	
२९८.	४.३	आर्थिक क्षेत्र	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	लुसुनतोला पर्यटकिय क्षेत्र निर्माण.	७		✓	

२९९.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	ठकुन्ना आधारभुत स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण,	७	✓		
३००.	५.१	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	स्वास्थ्य चौकी घोरेटा घेरबार	७		✓	
३०१.		सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण	दय लटौन बर्थिङ्ग सेन्टर घेरबार	७		✓	
३०२.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	मालिका आ.वि.भवन निर्माण र घेरबार	७		✓	
३०३.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	हिमालय मा.वि. भवन निर्माण,	७	✓		
३०४.	५.२	सामाजिक क्षेत्र	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन	कैलाश आ.वि.भवन निर्माण	७			✓
३०५.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	बुढारुवा बृहत खानेपानी आयोजना	७		✓	
३०६.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	चल्लोपोल्ना खानेपानी निर्माण,	७		✓	
३०७.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	मुसेल धनधारा, खानेपानी निर्माण,	७	✓		
३०८.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	गुदगुदे खानेपानी मर्मत	७		✓	
३०९.	५.३	सामाजिक क्षेत्र	खानेपानी तथा सरसफाइ	लटौन खानेपानी खानेपानी योजना.	७	✓		
३१०.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	अल्लो भौंग्रो प्रशोधन कार्यक्रम,	७		✓	
३११.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सीपमूलक तथा क्षमता विकास कार्यक्रम,	७			✓
३१२.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	महिला सशक्तीकरण कार्यक्रम	७			✓
३१३.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालविकास संस्था स्तरोन्नति	७		✓	
३१४.	५.४	सामाजिक क्षेत्र	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	बालबालिका तथा दलित उत्थान कार्यक्रम,	७			✓
३१५.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	मालिका पार्क खेलमैदान निर्माण,	७		✓	
३१६.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	हिमालय मा.वि. खेल मैदान निर्माण	७		✓	
३१७.	५.५	सामाजिक क्षेत्र	युवा तथा खेलकुद	तोला मैदान निर्माण,	७			✓
३१८.	६.१	पूर्वाधार क्षेत्र	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक	सामुदायिक भवन निर्माण	७			✓
३१९.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	अनागाड पक्की पुल निर्माण	७	✓		

३२०.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	दोगाडे पुल निर्माण	७		✓	
३२१.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	गौनी नागना देखि मालिका पर्यटकटकि क्षेत्र जोडने सकडक स्तरउन्नती	७	✓		
३२२.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	धौलाभिरी देखि बाजुरा जोडने सकड नर्माण	७	✓		
३२३.	६.२	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक, पुल तथा यातायात	ठकुन्ना हुँदै तल्कोट जोड्ने सडक स्तरोन्ती	७		✓	
३२४.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	दय सामुदायिक वन संरक्षण	७			✓
३२५.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	ठकुन्ना पारीपातल सामुदायिक वन संरक्षण	७			✓
३२६.	७.१	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	वन तथा जैविक विविधता	लटौन सामुदायिक वन संरक्षण	७			✓
३२७.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	दय खोला तटबन्ध	७		✓	
३२८.	७.२	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	भू संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	परिघट्ट चिन्याख अनाछाल तटबन्ध	७		✓	
३२९.	७.४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	घ्यागडा र बुढातोला पहिरो नियन्त्रण	७		✓	
३३०.	७.४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र	विपद जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिलता	भगाड चिखेओखर पहिरो नियन्त्रण	७			✓

